

RECHTSKUNDIG WEEKBLAD

REDACTIEADRES: ALBERTSTRAAT 25, 2018 ANTWERPEN

GRONDWETSCONCLASSIFICATIES

1. Het classificeren van grondwetten, d.w.z. het ordenen van grondwetteksten volgens welbepaalde criteria, is een vooral in het buitenland gepraktiseerde bezigheid. In het Belgisch staatsrecht is de grondwetsclassificatie pas recent belicht¹. Toch betreft het hier een onderzoekstechniek die een onmiskenbare methodologische verrijking betekent voor de grondwetstheorie, hetzij op nationaal vlak, hetzij in comparatistisch opzicht. In elk geval lijkt het mij nuttig om een aantal van de meest gangbare classificatietheorieën binnen het gezichtsveld van een ruimer juristenpubliek te brengen en om een licht te werpen op het nut van de classificatieverrichting voor het staatsrecht.

2. Grondwetsclassificaties zijn door uiteenlopende auteurs opgebouwd. Dit hebben ze gedaan door elkaars classificaties nader uit te werken of te kritiseren, hetzij door nieuwe classificaties te introduceren. Alvorens een aantal van die classificaties te belichten past het twee voorafgaande beperkingen te maken

De eerste is van terminologische aard en beoogt erop te wijzen dat i.p.v. «grondwetsclassificatie» soms van «typologie» van grondwetten wordt gewaagd. Beide termen zijn geen synoniemen. Een typologie streeft de constructie van typen na. Een type (Gr. typos, afdruk, vorm) is een grondvorm die de wezenlijke trekken van fenomenen groepeerd, classificeert op basis van welbepaalde criteria. De classificatieverrichting kan dus leiden tot de constructie van een typologie, maar kan bezwaarlijk zomaar met deze laatste worden gelijkgesteld. Impliceert een typering tevens een classificatieverrichting, dan geschiedt — omgekeerd — het classificeren niet noodzakelijk in het raam van een typering.

De tweede preliminaire bedenking heeft betrekking op het grondwetsbegrip dat de diverse auteurs huldigen bij het

uitwerken van hun classificaties. Vrij algemeen wordt een formeel-documentair grondwetsbegrip als uitgangspunt genomen, m.a.w. de auteurs die zich met het classificeren van grondwetten hebben bezig gehouden, hebben in eerste instantie grondwetteksten willen classificeren. Onder die optiek dient een grondwet te worden omschreven als een min of meer afgebakend en veelal in documentaire vorm gegoten geheel van regelen dat in de structuren voorziet binnen welke de politiek-institutionele en individueel-vrijheidsbeschermende normen tot ontwikkeling kunnen komen. Het feit dat de meeste auteurs echter alras het «formeel» uitgangspunt verlaten en in hun classificaties niet louter grondwetteksten, doch eerder staats- en regeringsvormen betrekken, getuigt van de verwarring die omtrent het grondwetsbegrip kan bestaan.

3. De grondslagen van de moderne constitutionele classificatietheorie werden op het einde van de 19e eeuw door James Bryce gelegd². Toen hij in 1884 te Oxford zijn befaamde reeks voordrachten gaf, was de grondwetsclassificatie niet verder geraakt dan het eenzijdig onderscheid tussen geschreven en ongeschreven grondwetten. Groot-Brittannië en Nieuw-Zeeland golden daarbij als traditionele — maar schaarse — voorbeelden van staten met een ongeschreven grondwet. Het merendeel van de staten had immers een geschreven grondwet.

Bryce stelde een, naar zijn mening, zinvoller onderscheid voor, namelijk het onderscheid tussen rigide en flexibele grondwetten. Een rigide grondwet was volgens Bryce een grondwet die slechts kon worden herzien mits een welbepaalde, veelal strenge herzieningsprocedure werd nageleefd. Voor de herziening van een flexibele grondwet daarentegen golden geen andere eisen dan die waaraan voor een gewone wetswijziging dient te worden voldaan.

¹ M. VAN DAMME, *Constitutionele en politieke systemen. Een typologische benadering*, Antwerpen, Kluwer rechtswetenschappen, 1984, 149 e.v. In dit werk wordt uitgebreid en kritisch aandacht besteed aan allerhande grondwetsclassificaties die in deze bijdrage niet of slechts beknopt aan bod komen.

² J. BRYCE, «Flexible and rigid constitutions», in *Studies and jurisprudence*, Oxford, Clarendon Press, 1901, vol. I, 145-252. In anastatische herdruk in 1980, Aalen, Scientia Verlag.

4. In 1951 ondernam Kenneth Wheare zijn classificatie van grondwetten aan de hand van de door Bryce ontworpen tweedeling rigide/flexibele grondwetten³. Wheare's classificatie illustreerde de terminologische dubbelzinnigheid die sedertdien de classificatietheorie is gaan beheersen. Immers, de onder de optiek van Bryce «rigide» grondwetten waren volgens Wheare «verheven» grondwetten, terwijl «flexibele» grondwetten door Wheare als «ondergeschikte» grondwetten werden bestempeld. Wheare behield niettemin de termen rigiditeit en flexibiliteit, zij het met een andere betekenis.

Volgens Wheare duidde het begrip «rigide» grondwet op het bestaan van een grondwet die in de praktijk moeilijk en niet dikwijls gewijzigd werd. Een flexibele grondwet was volgens Wheare een grondwet die, onder druk van uiteenlopende omstandigheden, in de praktijk gemakkelijk en dikwijls werd gewijzigd. In tegenstelling tot Bryce beperkte Wheare zich niet tot het bestaan van de formeel-constitutioneelrechtelijke herzieningsprocedure om de rigiditeit van een grondwet te beoordelen, doch betrok hij de feitelijke amendering ervan in zijn denksfeer, ervan uitgaand dat het bestaan van voornoemde procedure niet a priori een geringer aantal grondwetswijzigingen impliceerde in de praktijk. Deze visie had tot gevolg dat grondwetten die door Bryce als rigide werden betiteld bij Wheare voor flexibel doorgingen: de Zwitserse en de Zuidafrikaanse grondwet verkeerden in dit geval. De grondwetten van de Verenigde Staten van Amerika, Frankrijk, Denemarken, Noorwegen en Australië golden daarentegen rond het midden van de 20e eeuw als typisch rigide grondwetten.

Wheare's classificatie illustreerde niet alleen de geringe terminologische eenvormigheid van de verschillende grondwetsclassificaties, maar zij leed tevens aan de incoherentie die ook aan het classificatieschema van bijvoorbeeld C.F. Strong kon worden toegeschreven⁴. Deze incoherentie bestond hierin dat, alhoewel in essentie bedoeld als een instrument om grondwetten in formeel-documentaire zin te ordenen, de classificatie er slechts gedeeltelijk één was van grondwetten, maar daarentegen in hoofdzaak staats- en regeringsvormen ordende aan de hand van de grondwettekst. Zo onderscheidde Wheare o.a. federale grondwetten en unitaire grondwetten, benevens monarchale grondwetten en republikeinse grondwetten. Er kon hier m.a.w. van een verstrengeling van classificatiecriteria worden gewaagd.

5. De geringe terminologische eenvormigheid en de verstrengeling van classificatiecriteria ten spijt zijn de classificaties van Bryce en Wheare van grote betekenis gebleken voor de latere en meer recente grondwetsclassificaties. Dit betekent geenszins dat de latere classificatietheoretici er zich steeds toe hebben beperkt de door Bryce en Wheare ontworpen constructie verder uit te bouwen en te vervolma-

ken. Immers, sommige auteurs nemen precies de «Bryce-Wheare»-classificatie als uitgangspunt om ermee aan te tonen dat aan dergelijke classificaties een fundamentele tekortkoming eigen is, namelijk het onvermogen om er de constitutionele werkelijkheid op betekenisvolle wijze mee te vatten⁵. Onder die auteurs nemen Karl Loewenstein en Benjamin Akzin een heel bijzondere positie in.

6. De originaliteit van Loewensteins bijdrage aan de classificatietheorie bestond hierin dat, in plaats van zich te beperken tot de formeel-constitutionele structuren zoals bij vroegere classificaties het geval was, hij het grondwetsverschijnsel in substantieel-kwalitatieve zin ging evalueren⁶.

Loewensteins classificatie was in essentie bedoeld als een instrument om grondwetten op hun reële betekenis te toetsen, op hun relevantie voor het politiek en maatschappelijk bestel waarvoor zij waren bestemd. Wat betekende de grondwettekst in de realiteit? Genoot een grondwet inderdaad het feitelijke gezag dat haar theoretische verwoording deed uitkomen? Wat was de werkelijke functie van een grondwet: regelen van de politieke machtsuitoefening of, integendeel, het maskeren daarvan? Beoogde een grondwet in de eerste plaats de feitelijke organisatie van het staatsapparaat te regelen, was zij m.a.w. «ideologisch-neutraal», of strekte een grondwet ertoe een politieke stroming of maatschappijbeschouwing te propaganderen en de daarmee corresponderende doeleinden te verwezenlijken zodat zij «ideologisch-programmatisch» kon worden genoemd⁷?

Een ander onderscheid dat Loewenstein maakte, was het onderscheid tussen de normatieve, de nominale en de semantische grondwetten, al naargelang een grondwet, benevens haar formele gelding, ook in de praktijk effectief betekenis genoot.

Een grondwet die niet alleen in rechte gold, maar ook in feite het politiek machtsproces regelde en als dusdanig er-

⁵ De kritiek op de door Bryce en Wheare voorgestelde classificaties was soms ideologisch van aard zoals bijvoorbeeld blijkt uit I. KOVÁCS, *New elements in the evolution of socialist constitutions*, Boedapest, Akadémiai Kiadó, 1968, 109 e.v. Voor een kritische bespreking van Kovács' classificatie van socialistische grondwetten zie M. VAN DAMME, *a.w.*, 207.

⁶ Loewenstein uitte zijn kritiek t.a.v. de grondwetsclassificaties overeenkomstig het «Bryce-Wheare»-model o.m. als volgt: «Once again, the classical categories that political science is in the habit of dragging like iron chains for a generation and more prove wholly inadequate» (K. LOEWENSTEIN, *Political power and the governmental process*, Chicago/Londen, University of Chicago Press, 1965, 137). Loewensteins aandacht voor de problematiek van het classificeren van grondwetten bleek eerder reeds uit zijn «Réflexions sur la valeur des constitutions dans une époque révolutionnaire. Esquisse d'une ontologie des constitutions», *Revue française de science politique*, 1952, II, 5-23, 312-334.

⁷ Heeft bijvoorbeeld in de U.S.S.R. de Brezhnevgrondwet van 1977 een uitgesproken ideologisch-programmatische spankracht, dan dient toch in ogenschouw te worden genomen dat een grondwet slechts zelden in al haar bepalingen uitsluitend bij deze of gene categorie thuishoort. Een eenzijdige classificatie zal ter zake niet mogelijk zijn: de verklaringen van mensenrechten bijvoorbeeld zoals die uit het 18e eeuwse liberaal-constitutionele denkklimaat zijn gesproten en waarvan de sporen in latere Westeuropese grondwetten terug te vinden zijn, hebben een ideologisch-programmatische dimensie.

³ K. WHEARE, *Modern constitutions*, Londen/New York/Toronto, Oxford University Press, uitg. 1966, 14 e.v.

⁴ C.F. STRONG, *Modern political constitutions. An introduction to the comparative study of their history and existing form*, Londen, Sidgwick and Jackson, 1960, 60. Deze auteur bouwde zijn grondwetsclassificatie op met gebruikmaking van de classificatiecriteria die drie Britse auteurs reeds hadden voorgesteld, te weten Bryce, Jenks en Marriott.

kenning genoot, noemde Loewenstein een normatieve grondwet. Het betrof m.a.w. een grondwet die was geïntegreerd in de gemeenschap waarvoor zij was bestemd. Het «normativisme» gold o.m. voor de grondwetten van de Verenigde Staten van Amerika, Zwitserland en, meer algemeen, voor de grondwetten van de Westeuropese en Scandinavische monarchieën. Het betrof dan staten met een gevestigde constitutionele traditie en een betekenisvolle sociaal-economische homogeniteit.

Een nominale grondwet was volgens Loewenstein een grondwet die voorsnog integratie in de gemeenschap miste, maar die, naarmate de gezagsdragers politiek meer ervaren werden en de rechtsonderhorigen meer politiek bewust werden en met de grondwet vertrouwd raakten, aan normativiteit won. Een nominale grondwet bleef m.a.w. slechts voorlopig van een voldoende integratie in de gemeenschap verstoken.

Voorbeelden van nominale grondwetten dienen vooral in de gedekoloniseerde Afrikaanse en Aziatische staten te worden gezocht, ook al dient eraan toegevoegd dat Loewensteins stelling als zou het nominalisme als het voorportaal gelden van het normativisme, door de staatsrechtelijke praktijk van sommige van die nieuwe staten is tegengesproken. Het aantal gewezen koloniale staten waar westers geïnspireerde grondwetten reeds korte tijd na de onafhankelijkheidsverklaring werden omgewisseld voor een andere, inheemse grondwet of waar sindsdien grondwetten op kunstmatige wijze in het leven werden gehouden met het enkel doel er een rechtvaardiging in te vinden voor een totalitair regime, zijn inderdaad niet zeldzaam.

Bij semantische grondwetten, tot slot, had de grondwet slechts een camouflerende functie. Er was een blijvende kloof tussen de formele grondwet en de politieke werkelijkheid en eerstgenoemde werkte enkel machtsbestendigend ten behoeve van de (veelal autoritaire) machthebbers, zij het in casu een militaire junta, een politieke partij, een religieuze raad of een dynastiek bewind.

Semantische grondwetteksten pretenderden normatief van aard te zijn alhoewel zij in bepaalde van hun facetten verrieden semantisch te zijn: een president die zichzelf voor het leven kon benoemen, het parlement dat volledig of voor een deel uit benoemde i.p.v. uit verkozen leden bestond en het verschijnsel van geleide verkiezingen in sommige eenpartijstaten⁸.

Loewensteins bijdrage tot de grondwetsclassificatie betekende een forse stap vooruit in de richting van een meer realiteitsgezinde classificatieverrichting waarbij naar de effectieve functie en betekenis van grondwetten werd gepeild. Daarbij handhaafde hij op consequente wijze een formeel grondwetsbegrip als studieobject. Aan de andere kant vermogen deze onmiskenbare verdiensten niet het feit te verdoezelen dat de door hem ontworpen classificaties deels op een subjectieve grondslag berusten en met voelbaar ideologische invloeden zijn doordrenkt, hetgeen ongetwijfeld een strikt wetenschappelijke afbakening van zijn classificaties

bemoeilijkt. Dat dit de zwakke schakel van Loewensteins classificatie uitmaakt, is reeds bij herhaling gesteld⁹.

7. De door Loewenstein ingeslagen weg werd door Benjamin Akzin voortgezet in die zin dat deze laatste zijn classificatie van grondwetten opbouwde met gebruikmaking van de gegevens die Loewenstein m.b.t. de effectiviteit van grondwetten had vooropgesteld. Hij onderzocht met name de relatie tussen het normatief karakter van de grondwet en de stabiliteit, respectievelijk fragiliteit ervan¹⁰.

Waar komt het van Akzin afkomstige onderscheid tussen «stabiele» grondwetten en «fragiele» grondwetten op neer? Een grondwet geldt als stabiel indien de inhoudelijke dimensie ervan dezelfde aard blijft behouden en de herziening van de grondwettekst overeenkomstig de erin beschreven procedures geschiedt. Bij een fragiele grondwet is dit niet het geval. Het stabiel karakter van een grondwet impliceert het bestaan van een constitutionele continuïteit, een continuïteit die in gevaar kan worden gebracht door o.m. revoluties en staatsgrepen.

Uit zijn grondwetsonderzoek concludeerde Akzin dat er een verband bestond tussen de stabiliteit van een grondwet en de normativiteit ervan. Een fragiele grondwet impliceerde immers veelal dat geen rekening werd gehouden met de geldende bepalingen i.v.m. de procedure van grondwetswijziging en vorming van de regering. De nominale aard van de grondwet lag dus in veel gevallen in feite in de fragiliteit ervan ingesloten.

8. De bijdrage die Leslie Wolf-Phillips aan de classificatietheorie heeft geleverd, steunt deels op een herformuleren van de classificaties overeenkomstig het Bryce-Whearemodel, en deels op de introductie van een aantal nieuwe onderscheidingen¹¹. Deze laatste kunnen worden geïllustreerd door uit de dertienledige grondwetsclassificatie van Wolf-Phillips, waarin o.m. geschreven en ongeschreven, rigide en flexibele, inheemse en uitheemse, monarchale en republikeinse grondwetten worden vermeld, het onderscheid tussen enerzijds de manifeste en de latente grondwetten en anderzijds tussen de competitieve en de consoliderende grondwetten te puren.

Naarmate de grondwet meer weerspiegeling biedt van de voor het staatsleven gewichtige politieke attitudes en gewoonten, gaat zij door voor manifest. Ontsnapt integendeel een groot deel van de determinanten van de politieke

⁹ O.a. door WOLF-PHILLIPS, «A note on the classifying of constitutions», in L. WOLF-PHILLIPS (ed.), *Constitutions of modern states. Selected texts*, Londen, Pall Mall Press, 1968, XII.

¹⁰ Half de jaren '50 was Akzin tot de bevinding gekomen dat van de zestig door hem bestudeerde grondwetten er slechts ongeveer een derde stabiel van aard was (B. AKZIN, «On the stability and reality of constitutions», in R. BACHI (ed.), *Studies in economic and social science*, Jeruzalem, Magnes Press, Scripta Hierosolymitana, 1956, III, 314 e.v.). In 1967 achtte de auteur er de toestand geenszins op verbeterd, mede in het licht van de staatsrechtelijke evolutie in veel gedekoloniseerde Afrikaanse en Aziatische staten (B. AKZIN, «The place of the constitution in the modern state», *Israel Law Review*, 1967, II, 3).

¹¹ L. WOLF-PHILLIPS, *Comparative constitutions*, Londen Basingstoke, Macmillan, 1972, 32 e.v.

⁸ Voor een bespreking van de diverse technieken die aan het «semantisme» in grondwetten uitwerking kunnen geven en een illustratie hiervan door middel van een aantal recente grondwetteksten, zie M. VAN DAMME, a.w., 182 e.v.

en staatkundige realiteit aan een uitdrukkelijke vermelding in de grondwettekst, dan kan deze als latent worden bestempeld.

Een illustratief voorbeeld in dit verband biedt het bestaan van de politieke partijen. Benevens o.m. de grondwet van de Verenigde Staten van Amerika maakt een groot aantal grondwetten van de Westerse democratieën geen gewag van de rol die de politieke partijen in het staatsbestel spelen¹². Daarentegen is het kenmerkend voor o.m. de grondwetten van Oostbloklanden dat het overwicht van de communistische partij in de tekst is geïnstitutionaliseerd.

Dat ook de Belgische grondwet latente trekken vertoont, komt bijvoorbeeld in de laattijdige en eerder «toevallige» erkenning van het premierschap tot uiting. Het belangrijke ambt van Eerste Minister werd pas door de grondwetgever van 1967-71 in de teksten opgenomen, zij het «en marge» om te bepalen dat de Eerste Minister voor de taalpariteit in de ministerraad eventueel niet meespeelt (art. 86bis Gw.).

Er mag worden gesteld dat, indien een grondwet in ruime mate een latent karakter vertoont t.a.v. de staatkundige werkelijkheid, zij eerder een nominale betekenis zal genieten i.p.v. een normatieve, zodat Wolf-Phillips' classificatie op dat vlak met Loewensteins beschouwingwijze gelijkenis vertoont.

Wolf-Phillips' onderscheid tussen competitieve en consoliderende grondwetten duidt op het al dan niet bestaan van competitieve elementen in de filosofie van de grondwettekst, die in de praktijk uitdrukking vinden in o.m. de parlementaire procedureregeling en het electoraal systeem.

Een consoliderende grondwet beoogt de machtspositie van een heerser of van een heersende groep te bestendigen. Zij kan dit doen door de macht van de gezagdrager als een axioma voorop te stellen. Anderzijds kan in de grondwettekst het eenpartijstelsel worden geïnstitutionaliseerd of wordt er een staatsideaal als na te streven doel in vooropgesteld zodat politieke oppositie alras als oppositie tegen dat staatsideaal kan worden bestempeld. De grondwetten van Oosteuropese communistische staten gelden in dat opzicht als typevoorbeelden van non-competitieve of consoliderende teksten. Niet zelden gaat het consoliderend karakter van de grondwet gepaard met de rigiditeit ervan of, voor zover de oppositionele krachten in de maatschappij het bestaande constitutioneel kader kunnen overschrijden, met de fragiliteit ervan¹³.

De grondwetsclassificatie van Wolf-Phillips was eclectisch van aard: zij puurde haar gegevens hoofdzakelijk uit vroegere reeds genoemde classificaties. Het is bijgevolg goed verstaanbaar dat de incoherenties welke aan die classificaties werden toegeschreven, ook bij Wolf-Phillips opduiken: zo blijft zijn classificatie — ondanks haar formeel uitgangspunt — niet beperkt tot een classificatie van grondwetten als dusdanig, maar komt zij neer op een ordenen van o.m. staats- en regeringsvormen. De door Wolf-Phil-

lips gebezigde terminologie is niet altijd eenvormig¹⁴ en sommige van zijn classificatieonderdelen zijn derwijze subjectief getint dat zij moeilijk in strikt-wetenschappelijk opzicht kunnen worden gevat.

9. Het grondwetsonderzoek dat de Nederlanders Henc Van Maarseveen en Ger van der Tang in de jaren zeventig ondernamen, was van grote betekenis voor de grondwetsclassificatie, en wel vanuit een tweevoudig gezichtspunt. Enerzijds formuleerden zij een aantal voorstellen tot classificatie waarbij zij consequent het formeel-documentair grondwetsbegrip als classificatiecriterium hanteerden, anderzijds bood hun werk een algemeen-theoretische bezinning omtrent de grondwetsclassificatie en het nut ervan.

Zij betrokken voor het eerst een aantal computergegevens bij de studie van het grondwetsverschijnsel¹⁵. Zij namen 142 grondwettelijke teksten als object van een vergelijkende studie en baseerden zich daarvoor op het verzamelwerk van A. Blaustein en G. Flanz, *Constitutions of the countries of the world*, zoals dit de per 31 maart 1976 in de wereld vigerende grondwetten vermeldde¹⁶.

Voordien hadden dezelfde auteurs een begin van grondwets-theorie tot ontwikkeling gebracht in Nederland waar, gezien de problematische politiek-sociale relevantie van grondwetten, evenals elders weinig belangstelling bestond voor het grondwetsverschijnsel¹⁷. Een strikt formeel grondwetsbegrip als uitgangspunt nemend gingen zij de historische achtergronden van de grondwetten na, hun soorten en hun politiek-sociale relevantie.

10. Van Maarseveen en van der Tang bouwden hun grondwetsclassificatie op vanuit een tweevoudige gezichtshoek¹⁸. Een classificatie kon zich volgens hen tot de externe verschijningsvorm van de grondwet beperken en m.a.w. een louter formele classificatie zijn. Zo onderscheidden zij bijvoorbeeld uni-documentaire en multi-documentaire grondwetten, al naargelang er één of meerdere grondwetteksten bestonden, grondwetten met of zonder preambule, gerubriceerde en niet gerubriceerde grondwetten, lange en korte grondwetten, enzovoorts.

De door Van Maarseveen en van der Tang aldus ontworpen formele classificaties maken m.i. veruit het meest zwaarwichtige onderdeel uit van hun grondwetsclassificatie. De resultaten die de auteurs uit de computerverwerking van een massa gegevens i.v.m. een groot aantal grondwetten hebben gepuurd, zijn trouwens het meest illustratief voor de formele classificaties.

¹⁴ Zo bv. noemt hij de «manifest/latent constitution» voordien «public/private constitution» en vervangt hij de term «autochthonous» door «indigenous».

¹⁵ H. VAN MAARSEVEEN en G. VAN DER TANG, *Written constitutions. A computerized comparative study*, New York/Alphen aan den Rijn, Oceana/Sythoff en Nordhoff, 1978.

¹⁶ A.P. BLAUSTEIN en G.H. FLANZ, *Constitutions of the countries of the world. A series of updated texts, constitutional chronologies and annotated bibliographies*, New York, Dobbs Ferry/Oceana, v.a. 1971.

¹⁷ H. VAN MAARSEVEEN en G. VAN DER TANG, *Over het verschijnsel grondwet*, Rotterdam, Erasmus Universiteit, 1973.

¹⁸ H. VAN MAARSEVEEN en G. VAN DER TANG, *Written constitutions*, 249 e.v.

¹² Zie nochtans art. 21 van de Fundamentele Wet van de Federale Republiek Duitsland en art. 4 van de Grondwet van de Ve Franse Republiek.

¹³ L. WOLF-PHILLIPS, «Post-independence constitutional change in the Commonwealth», *Political studies*, 1970, XVIII, 1, 30.

Naast formele classificaties zijn er volgens Van Maarseveen en van der Tang ook nog materiële classificaties waarbij naar de inhoud van de grondwettekst wordt gepeild ten einde structuur en finaliteit ervan na te gaan. Van Maarseveen en van der Tang vermelden in dat verband o.a. de normvage en de normconcrete grondwetten, al naar gelang van de graad van abstractie van de grondwetsbepalingen. Beperkte m.a.w. een grondwettekst zich tot het uiten van principes of bevatte hij integendeel meer gedetailleerde regelingen?

Een normvage grondwet zal in hoge mate abstract zijn en weinig richtingbepalend voor de ruime interpretatiemarge welke haar toepassing impliceert. Een normconcrete grondwet daarentegen zal er door haar specifieke regeling toe bijdragen dat een meer coherente toepassing tot stand komt, mede doordat de in de grondwettekst vervat liggende richtlijnen in dit verband duidelijker zijn dan bij de normvage grondwetten het geval is. Aan de andere kant kan een normconcrete grondwet een frequentere amendering ervan in de hand werken daar haar specifieke regeling vlugger op de politiek-maatschappelijke veranderingen ten achter loopt. Hoe abstracter de grondwettekst, hoe minder vlug zich de noodzaak laat gevoelen om er de sociale veranderingen in tot uitdrukking te brengen.

Een ander materieel onderscheid dat Van Maarseveen en van der Tang onder meer maken, is het onderscheid tussen de oorspronkelijke en de afgeleide grondwetten. Een oorspronkelijke grondwet regelt de staatkundige en politieke machtsprocessen op een creatieve, eigen wijze zonder zich daarbij aan voorgaande of buitenlandse grondwetten te spiegelen. Een afgeleide grondwet daarentegen is opgesteld naar het voorbeeld van en met gebruikneming van hetgeen andere grondwetten inhouden. Het betreft hier bij wijze van spreken imitatie- of stereotype grondwetten.

Het onderscheid oorspronkelijke — afgeleide grondwetten, dat o.m. ook Loewenstein vermeldt, is in ruime mate «ideaaltypisch» van aard¹⁹, d.w.z. dat in de praktijk iedere moderne grondwet elementen zal bevatten die uit andere en voorgaande regimes of regeersystemen zijn overgenomen, benevens meer oorspronkelijke elementen. Een grondwet zal m.a.w. zelden een uitsluitend oorspronkelijk of afgeleid karakter hebben. Wel is het zo dat het aantal grondwetten in de wereld die een hoofdzakelijk afgeleid karakter hebben, in ruime mate het aantal oorspronkelijke grondwetten overtreft. Het samengaan van het monarchaal beginsel met de nationale soevereiniteit in de Belgische grondwet, het Noordamerikaans presidentieel systeem en het neopresidentialisme zoals het ten tijde van Pilsudski in de Poolse grondwet van 1935 uitdrukking kreeg, zijn als voorbeelden van oorspronkelijke constitutionele vinding bestempeld²⁰.

Het onderscheid tussen de oorspronkelijke en de afgeleide grondwetten vertoont vooral relevantie op het vlak van de interpretatie van de grondwettekst. Terwijl voor een meer oorspronkelijke grondwet in beginsel een vrije interpretatiekeuze geldt, dient een afgeleide grondwet te worden

geïnterpreteerd in het licht van de modelgrondwet en de daarop geënte rechtspraktijk²¹.

De grondwetsclassificatie van Van Maarseveen en van der Tang is niet uitputtend en heeft trouwens ook niet de bedoeling het te zijn²². Daarbij zijn de auteurs zich ervan bewust dat hun classificatie door haar veralgemenend karakter een relatieve waarde heeft in het licht van de praktisch-politieke werkelijkheid²³. Deze vaststellingen tasten echter geenszins de verdiensten van de genoemde grondwetsclassificatie aan: het betreft hier — in tegenstelling tot andere classificaties — wel degelijk en uitsluitend een classificatie van grondwetteksten, m.a.w. de auteurs houden zich consequent aan hun formeel uitgangspunt. Daarbij weten zij hun classificatie op te bouwen en te illustreren met behulp van een massa computergegevens, vruchten van een systematisch opgezet grondwetsonderzoek.

11. Van Maarseveen en van der Tang hebben terecht gewezen op de methodologische verdiensten die de classificatieverrichting in grondwettetheoretisch opzicht eigen zijn²⁴. Het classificeren van grondwetten kan de algemeen-theoretische bezinning over het grondwetsverschijnsel verdiepen: er kan een conceptverrijking mee tot stand worden gebracht en er kan een vernieuwde beschrijvende en verklarende dimensie aan de algemene grondwettheorie worden toegevoegd.

De grondwetsclassificatie zal daarenboven een onmiskenbare betekenis hebben op het vlak van de comparatieve grondwettheorie. Door grondwetten volgens welbepaalde criteria te gaan ordenen kunnen deze op een meer systematische en efficiënte wijze met elkaar worden vergeleken. Tot slot zal ook de theorievorming omtrent een welbepaalde grondwet zoals die in de diverse nationale grondwettheorieën uitdrukking krijgt, baat vinden bij het classificeren van grondwetten. Om dit te illustreren kunnen we het nogmaals hebben over de interpretatie van grondwetten en het door sommige auteurs gemaakte onderscheid tussen «oude» en «jonge» grondwetten²⁵.

²¹ H. VAN MAARSEVEEN en G. VAN DER TANG, *Written constitutions*, 259.

²² Het valt op dat in deze en andere, op het Bryce-Wheare-model geënte classificaties weinig aandacht wordt besteed aan bv. het onderscheid tussen een talige en meertalige grondwetten.

²³ In *Constitutionele en politieke systemen* heb ik gepoogd een aantal vaak wekerende abstracte classificaties een meer comparatief-operationeel karakter te geven. Zie o.m. de voorstellen tot een meer graduele benadering van de begrippen rigide/flexibele grondwetten, monocameralisme/bicameralisme en parlementaire/presidentiële regimes (M. VAN DAMME, *a.w.*, 256-379).

²⁴ H. VAN MAARSEVEEN en G. VAN DER TANG, *Written constitutions*, 242 e.v.

²⁵ Het onderscheid tussen «oude» en «jonge» grondwetten of tussen «klassieke» en «moderne» grondwetten duikt in menige grondwetsclassificatie op, zij het met een weinig eenvormige betekenis. Sommige auteurs zien het jaar 1787 als scheidingsgrens tussen de klassieke en de moderne grondwetten en nemen daarbij een materieel grondwetsbegrip als uitgangspunt (zie bv. J.A. HAWGOOD, *Modern constitutions since 1787*, Londen, 1939; C.F. STRONG, *Modern political constitutions*, Londen, 1960). Andere auteurs, die het bij een formeel grondwetsbegrip houden, situeren de scheidingsgrens tussen de klassieke en de moderne grondwetten

¹⁹ Een «ideaaltype» biedt de volmaakte en abstracte synthese van alle wezenlijke trekken van de fenomenen die het voorwerp van de typering uitmaken.

²⁰ K. LOEWENSTEIN, *Political power*, 141.

De interpretatiemethode t.a.v. de grondwettekst zal verschillend kunnen zijn al naargelang de ontstaansgeschiedenis van de grondwet minder of meer ver af ligt. Een «oude» grondwet zal op een andere manier moeten worden geïnterpreteerd dan het geval is bij een relatief «jonge» grondwet waarvoor de historisch-legale interpretatie geboden kan lijken daar de ontstaansgeschiedenis ervan minder ver af ligt

rond 1918 omdat sindsdien in veel grondwetten meer, en met name sociale, grondrechten zijn opgenomen, of rond 1945 (zie bv. H. VAN MAARSEVEEN en G. VAN DER TANG, *Written constitutions*, 249). Al bij al valt op het onderscheid moeilijk een jaartal te klevan, inzonderheid omdat hierdoor de kwalitatieve dimensie van het onderscheid wordt veronachtzaamd: een grondwet kan immers nominatim als «modern» doorgaan, maar kan daarbij van opzet en inhoud «ouder» zijn dan een in de 19e eeuw afgekondigde constitutie. Als inhoudelijke exponenten van de moderniteit van grondwetten kunnen daarentegen de supranationale gedachte en het beginsel van integratie van de nationale in de internationale context worden aangeduid (zie bv. reeds A.J. ZURCHER, «Introduction», in A.J. ZURCHER (ed.), *Constitutions and constitutional trends since World War II*, New York, University Press, 1951, 4).

en bijgevolg nog relevantie vertoont voor de hedendaagse interpretatie.

12. De opzet van deze bijdrage bestond erin een hier te lande weinig bekende, laat staan gepraktiseerde onderzoekstechniek als de grondwetsclassificatie te belichten aan de hand van enkele, uitsluitend in het buitenland ontwikkelde classificatietheorieën. Getuigen sommige van die theorieën van een vrij geringe eenvoudigheid, hebben zij een soms te abstract en generaliserend karakter en maken zij zich soms schuldig aan een weinig gedisciplineerde afbakening van het grondwetsbegrip, dan vermag dit alles toch niet de wezenlijke betekenis van de grondwetsclassificatie als onderdeel van een meer-dimensionele grondwetstheorie te verdoezelen.

In ieder geval verdient het aanbeveling dat ook door Belgische staatsrechttheoretici meer plaats wordt ingeruimd voor een in het verleden nogal veronachtzaamd onderzoeksdomein, namelijk dat m.b.t. het grondwetsverschijnsel als dusdanig. De grondwetsclassificatie kan op dit terrein uitstekende diensten verlenen mits haar operationeel karakter niet door een overmatige veralgemening en abstractie in het gedrang wordt gebracht.

Dr. Marnix VAN DAMME

INRICHTING VAN DE MAGHREBIJNSE VOOGDIJ EN INTERNATIONALE OPENBARE ORDE

In het Belgisch internationaal privaatrecht wordt de voogdij beheerst door de nationale wet van de onbekwame minderjarige.

Die wet bepaalt de oorzaken en de voorwaarden van het openvallen en het sluiten van de voogdij alsmede haar inrichting en het toezicht (Jgdrb. Brussel, 4 december 1968, *J.T.*, 1969, 105).

1. Het Marokkaans persoonlijk statuut bepaalt dat, gedurende de gehele minderjarigheid van het kind, alleen de vader wettelijke voogd is, m.a.w. hij alleen oefent de ouderlijke macht uit, en dat, na zijn dood, de voogdij wordt toegewezen aan een testamentaire voogd, mits de rechter de toewijzing goedkeurt, en bij gebreke van testament, door de rechter aan een datieve voogd.

Indien de moeder evenwel de Islam niet belijdt, kan ze geen testamentaire voogdes worden en wordt haar in de praktijk het bewaringsrecht ontnomen. De rechter kan nog toeziende voogden aanstellen en de voogden herroepen.

Ten slotte wordt het algemeen toezicht over de voogdijen uitgeoefend door de rechter door middel van toeziende voogden en een consultatieve raad.

Indien, enerzijds, de vader geen testamentaire voogd heeft aangesteld en de moeder, anderzijds, aan de ter zake eveneens bevoegde consul van Marokko niet gevraagd heeft de voogdij in te richten, behoort het uitsluitend de vrederechter, voogdijrechter in het Belgisch rechtssysteem, die voogdij, niet de wettelijke voogdij daar ze vervallen is door

het overlijden van de vader, maar de datieve voogdij, in te richten.

Het Marokkaans persoonlijk statuut kent geen familieraad, maar wel een consultatieve raad ingesteld bij ministerieel besluit van 12 april 1960 (artt. 2 en 7) en samengesteld uit twee rechters, het openbaar ministerie, de voogd en twee rechtsbekwame derden. Omwille van die samenstelling, enerzijds, en die van de kantonale rechtsmacht anderzijds, kan die consultatieve raad in België niet worden samengesteld.

Het optreden van die raad lijkt niet onontbeerlijk voor de werking van de voogdij, aangezien hij slechts een adviseerende rol vervult en het Algerijns en Tunesisch persoonlijk statuut noch familieraad noch consultatieve raad kennen, wat toelaat te bevestigen dat dergelijke raad geen wezenlijk belang heeft in de Malekitische traditie.

In die omstandigheden behoort het de vrederechter alleen, met uitsluiting van een familieraad, de voogdij in te richten en alle beslissingen te nemen die eruit voortvloeien.

Bij de keuze van de datieve voogd zal de vrederechter zich laten leiden door het belang van het kind dat in beginsel de toewijzing aan de moeder rechtvaardigt.

Het Marokkaans recht eist evenwel dat de voogd de Islam zou belijden.

Gelet op het feit dat die voorwaarde van confessionele aard strijdig is met de Belgische internationale openbare orde die de gelijkheid van de ouders onderstelt bij de uitoefening van de ouderlijke macht, ongeacht de confessio-

nele overwegingen, kan de vrederechter dergelijke voorwaarde niet aanhouden.

De vrederechter zal tevens een toeziende datieve voogd aanstellen.

2. Het Algerijns persoonlijk statuut van 9 juni 1984 kent de voogdij van rechtswege toe aan de overlevende moeder (art. 87), bij gebrek aan testamentaire voogdij, en voorziet de ambtshalve of facultatieve aanstelling van een toeziende voogd («bewindvoerder ad hoc» — art. 90) door de rechter.

3. In het Tunesisch persoonlijk statuut wordt de voogdij, bij gebrek aan testamentaire aanwijzing, opgedragen door de voogdijrechter. De voorwaarde van gelijke godsdienst in hoofde van de minderjarige en zijn voogd wordt niet uitdrukkelijk gesteld door het Tunesisch recht, dat evenmin de toeziende voogd kent.

4. De drie statuten kennen de vader, exclusieve wettelijke voogd, de bevoegdheid toe een testamentaire voogd aan te stellen. Die aanstelling moet worden bekrachtigd door de rechter na het overlijden van de vader (artt. 151 van het Marokkaans statuut; artt. 93-94 van het Algerijns statuut; Tunesisch decreet van 18 juli 1957).

In het Marokkaans recht en in het Algerijns recht (art.

93-94) moet de testamentaire voogd bovendien de Islam be-lijden.

Benevens wat hoger geschreven werd i.v.m. de confessionele voorwaarde, past het hier na te gaan in hoeverre het beginsel zelf van de testamentaire toewijzing van de voogdij verenigbaar is met onze internationale openbare orde.

In het Belgisch recht behoort het recht om een testamentaire voogd te kiezen uitsluitend aan de langstlevende der ouders (art. 397 B.W.). Die regel vloeit voort uit de toewijzing van rechtswege van de voogdij aan de overlevende ouder, gerechtvaardigd door het beginsel dat noch de vader noch de moeder zijn echtgenoot de voogdij kan ontzeggen (zie F. Laurent, *Droit civil*, IV, nr. 396).

De overlevende moeder put dit recht in de natuur (F. Laurent, *Droit Civil*, IV, nr. 377) en in de gelijke toewijzing van de volheid van de ouderlijke macht aan elk van beide ouders individueel (art. 373 B.W.).

Om die reden lijkt het beginsel zelf van de testamentaire toewijzing van de voogdij door de vader, vóór het overlijden van de moeder, in strijd met de Belgische internationale openbare orde.

In ons rechtsbestel zijn immers de gelijkheid van de man en vrouw en de gelijkheid van vader en moeder wezenlijke bestanddelen van onze morele orde.

Guy ROMMEL
Vrederechter

DE SEMICONDUCTOR CHIP PROTECTION ACT OF 1984 — EEN KRITISCHE BLIK

1. Het Congres van de Verenigde Staten heeft op 9 oktober 1984 de Semiconductor Chip Protection Act goedgekeurd (H.R.6163). Deze Semiconductor Chip Protection Act is de eerste nieuwe intellectuele eigendomswet sinds honderd jaar¹.

I. Achtergrond

2. De semiconductor chip ligt ten grondslag aan de microcomputerrevolutie². Een semiconductor chip is gemaakt uit silicon³ en bevat een geïntegreerd elektronisch circuit (I.C. afgekort). De chip bestaat uit een systeem van ingewikkelde lagen waarop designs geëit zijn. Die designs sturen de elektronische impulsen zo, dat de computer specifieke taken uitvoert. De voornaamste voordelen van deze se-

miconductor chips zijn betrouwbaarheid, compactheid, massaproductie en laag stroomverbruik⁴.

3. Verslagen van de commissies van de Senaat en het Huis van Afgevaardigden tonen aan dat de ontwerpers van semiconductor chips te kampen hebben met piraterij door andere firma's die deze chips fotograferen, analyseren en dan namaken⁵. Deze piratenfirma's kunnen de chips veel goedkoper dan de oorspronkelijke ontwerpers verkopen. Ze sparen immers miljoenen dollars researchkosten uit⁶. Het ontwerpen van I.C.'s vergt enorme investeringen die tot drie miljoen dollar kunnen oplopen en de design van één chip kan tot twee jaar duren, terwijl kopiëren in minder

⁴ CAPRON, H., WILLIAMS, B., *o.c.*, 59-60.

¹ Senate: 130 *Cong. Rec.*, S 12909. 12913 (daily ed. Oct. 3, 1984); House of Representatives: 130 *Cong. Rec.*, H 11598, 11602 (daily ed. oct. 9, 1984) (The Federal District Court Organisation Act of 1984, Title III, Sec. 301 e.v.: «The Semiconductor Chip Protection Act of 1984»); COHODAS, N., «Computer Chips Protected, Trademark Statute Clarified», 42 *Cong. Quarterly* 2641 (1984).

² COHODAS, N., *o.c.*, 2641; CAPRON, H., WILLIAMS, B., *Computers and Data Processing*, 1984, 61.

³ Silicon is een kristalachtige substantie die na een chemische behandeling elektrische stroom geleidt. CAPRON, H., WILLIAMS, B., *o.c.*, 60.

⁵ COHODAS, N., *o.c.*, 2641. Volgens de American Electronics Association (A.E.A.) zijn vooral buitenlandse firma's het meest actief in het namaken. «News release of the A.E.A., Palo Alto, aug. 2, «afgedrukt in *A Bill to amend title 17 of the United States Code to protect semiconductor chips and masks against unauthorized duplication, and for other purposes: Hearing on S. 1201 before the Subcomm. on Patents, Copyrights and Trademarks of the Comm. on the Judiciary United States Senate*, 98th Cong., 1st Sess., Appendix, 151 (1983).

⁶ COHODAS, N., «New Technology puts strains on old laws», 42 *Cong. Quarterly* 136 (1984); «Semiconductor Chips Bill passed», 42 *Cong. Quarterly* 1436 (1984).

dan drie maanden en voor minder dan 50.000 dollar kan gebeuren⁷.

Een recente overheidsstudie kwam zelfs tot nog grotere verschillen. De research- en developmentkosten lopen volgens deze studie op tot vier miljoen dollar, terwijl het kopiëren van de chip voor minder dan 100.000 dollar kan⁸. Eén afzonderlijke chip is op zichzelf niet erg nuttig. Gewoonlijk gaat het om de ontwikkeling van een volledig systeem. De ontwikkeling van zo'n systeem kan tachtig miljoen dollar kosten over een periode van 3 à 4 jaar. De centrale chip in een project van tachtig miljoen dollar kan voor slechts 100.000 dollar fotografisch gekopieerd worden⁹. De jaarlijkse verliezen ten gevolge van ongeoorloofd kopiëren bedragen dan soms ook tientallen miljoenen dollars voor één firma¹⁰.

4. Een vroeger ontwerp tot bescherming van de semiconductor chip werd reeds in 1979 ingediend¹¹. Op 16 mei 1984 heeft de Senaat een ontwerp goedgekeurd dat gedurende tien jaar auteursrechtelijke bescherming verleent aan semiconductor chips¹². De tekst van het Huis van Afgevaardigden alsook de definitieve wettekst wijken daar lichtjes van af¹³. De voornaamste verschillen bestaan in de registratievereisten en het ontbreken van strafbepalingen in de huidige wet¹⁴.

11. Overzicht van de wet

5. Hieronder volgt een overzicht van de belangrijkste bepalingen van de wet.

⁷ *Copyright protection for imprinted design patterns on semiconductor chips: H.R. 1007 before the Subcomm. on Courts, Civil Liberties and the Administration of Justice of the Comm. on the Judiciary House of Representatives, 96th Cong., 1st Sess. 27 (1979) (testimony of L.J. Sevin, President, Mostek Corp.)*.

⁸ COHODAS, N., «Computer Chips Protected, Trademark Statute Clarified», 42 *Cong. Quarterly* 2641 (1984).

⁹ De kostprijs van de centrale chip bedraagt ongeveer 4 miljoen dollar. Er moet echter ook een marktonderzoek verricht worden. Dat kan 36 miljoen dollar kosten. De ontwikkeling van de bijkomende chips, software-pakketten en computers bedraagt nog eens 40 miljoen dollar. Daar komt jaarlijks nog 10 miljoen dollar bij om het project te onderhouden en de specifieke problemen van klanten op te lossen. *A Bill to amend title 17 of the United States Code to protect semiconductor chips and masks against unauthorized duplication, and other purposes: Hearing on S. 1201 before the Subcom. on Patents, Copyrights and Trademarks of the Comm. on the Judiciary United States Senate, 98th Cong., 1st Sess., 66 en 75-76 (1983) (statement of T. Dunlap, Jr., Corporate Counsel and Secretary, Jutel Corp.)*.

¹⁰ *Ibidem*, Appendix, 122, 126 (statement of the Semiconductor Industry Association).

¹¹ H.R. 1007, 96th Cong., 1st Sess., 125 *Cong. Rec.*, 461 (1979).

¹² Senate Reports No. 425, 98th Cong., 2d Sess. (1984).

¹³ COHODAS, N., «Computer Chips Protected, Trademark Statute Clarified», 42 *Cong. Quarterly* 2641 (1984).

¹⁴ «House and Senate adopt different chip protection bills», 3 *Computer L. REP.*: 29-30 (1984). «High-Technology Bills approved», 42 *Cong. Quarterly* 1046 (in fine) (1984).

Voor een overzicht van de allerlaatste wijzigingen, zie 130 *Cong. Rec.* E 4432 (daily ed. Oct. 10, 1984) (Explanatory Memorandum of the Senate Amendment to H.R. 6163, Title III, as considered by the House of Representatives).

Deze wet heeft een nieuw hoofdstuk, bestaande uit 14 artikelen, toegevoegd aan de Copyright Act¹⁵. Mask works vastgelegd («fixed») in semiconductor chips¹⁶ zijn gedurende 10 jaar beschermd¹⁷ vanaf de registratie volgens § 908, of vanaf de datum van eerste commerciële exploitatie¹⁸.

6. De bescherming wordt bijna uitsluitend geboden voor mask works die enig verband met de V.S.A. hebben. Mask works zijn beschermd indien de eigenaar de nationaliteit heeft van of gedomicilieerd is in de V.S.A. of een land dat een verdrag heeft ondertekend voor de bescherming van mask works waarvan de V.S.A. ook lid is. Daarnaast geniet de staatloze eigenaar ook bescherming¹⁹. Mask works die niet aan deze voorwaarden voldoen, worden toch beschermd indien ze eerst commercieel geëxploiteerd worden in de V.S.A.²⁰.

De president kan uitzonderlijk in andere gevallen bescherming toekennen²¹.

7. Verder dienen mask works origineel te zijn. Mask works die gemeen goed zijn of algemeen gekend zijn in de semiconductorindustrie, of combinaties daarvan, samengesteld op niet-originele wijze, worden niet beschermd²². in

¹⁵ 17 U.S.C. § 901-914, gepubliceerd in 130 *Cong. Rec.* H 11602 (daily ed., Oct. 9, 1984). Wij willen hier ook Prof. M.B. Nimmer (U.C.L.A.) ten zeerste bedanken voor het vroegtijdig bezorgen van de wettekst.

¹⁶ § 902 (a)(1).

De definities zijn samengebracht in § 901.

«(a) As used in this chapter.

«(1) a 'semiconductor chip product' is the final or intermediate form of any product.

«(A) having two or more layers of metallic, insulating, or semiconductor material, deposited or otherwise placed on, or etched away or otherwise removed from, a piece of semiconductor material in accordance with a predetermined pattern; and

«(B) intended to perform electronic circuitry functions;

«(2) a 'mask work' is a series of related images, however fixed or encoded.

«(A) having or representing the predetermined, three-dimensional pattern of metallic, insulating, or semiconductor material present or removed from the layers of an semiconductor chip product; and

«(B) in which series the relation of the images to one another is that each image has the pattern of the surface of one form of the semiconductor chip product;

«(3) a mask work is 'fixed' in a semiconductor chip product when its embodiment in the product is sufficiently permanent or stable to permit the mask work to be perceived or reproduced from the product for a period of more than transitory duration;

¹⁷ § 904 (b).

¹⁸ § 904 (a); § 901 (a): «as used in this chapter ...

«(5) to 'commercially exploit' a mask work is to distribute to the public for commercial purposes a semiconductor chip product embodying the mask work; except that such term includes an offer to sell or transfer a semiconductor chip product only when the offer is in writing and occurs after the mask work is fixed in the semiconductor chip product;

¹⁹ § 902 (a)(1)(A).

²⁰ § 902 (a)(1)(B), zie ook noot 18.

²¹ § 902 (a)(1)(C) en (a)(2).

²² § 902 (b)

²³ § 902 (c)

«(c) In no case does protection under this chapter for a mask

geen geval wordt de idee onafhankelijk van de vorm beschermd²³.

8. De wet vereist registratie binnen twee jaar na de commerciële exploitatie. Bij gebreke hiervan vervalt de bescherming²⁴. De wet voorziet in een onderzoek van de aanvraag tot registratie door «the Register of Copyrights»²⁵, met mogelijkheid van beroep voor de U.S. District Courts²⁶.

9. Tot slot nog de volgende interessante bepaling. Section 906 van de wet laat reverse engineering toe voor opvoedkundige doeleinden of om de concepten en technieken van het mask work te analyseren²⁷.

De resultaten van deze analyse mogen gebruikt worden in een origineel mask work waarvan eveneens de distributie is toegestaan²⁸.

III. Conclusie en bedenkingen

10. Het is duidelijk dat de Semiconductor Chip Protection Act er gekomen is op aandringen van de high-technology industrie van de V.S.A., met centrum in Silicon Valley, California²⁹. Dat het eerste wetsontwerp werd ingediend door Don Edwards, vertegenwoordiger voor California, mag ons dan ook niet verwonderen³⁰. Op zoek naar «de weg van de minste weerstand», meende de betrokken industrie deze gevonden te hebben in een auteursrechtelijke bescherming met o.a. haar beperkt formalisme en lange beschermingsduur³¹. De ontwerpers en producenten van semiconductor chips hebben hun slag evenwel niet helemaal thuisgehaald. Hoewel de nieuwe regeling wordt ingepast in titel 17 van de United States Code, getiteld «Copyright», is het duidelijk dat het een «sui generis»-regeling betreft. De nieuwe wet bevat heel wat bepalingen die aan octrooibescherming doen denken³².

work extend to any idea, procedure, process, system, method of operation, concept, principle, or discovery, regardless of the form in which it is described, explained, illustrated, or embodied in such work.

Deze tekst is bijna identiek aan 17 U.S.C. § 102 (b) van de gewone Copyright Act.

²⁴ § 908 (a).

²⁵ § 908 (e).

²⁶ § 908 (g).

²⁷ § 906 (a)(1).

²⁸ § 906 (a)(2).

²⁹ Zie de diverse brieven aan Senator Charles McC. Mathias, chairman, Subcommittee on Patents, Copyrights and Trademarks, afgedrukt in *A Bill to amend title 17 of the United States Code to protect semiconductor chips and masks against unauthorized duplication, and for other purposes: Hearing on S. 1201 before the Subcomm. on Patents, Copyrights and Trademarks of the Comm. on the Judiciary United States Senate*, 98th Cong., 1ste Sess., Appendix, 137-151 (1983).

³⁰ HR. 1007, 96th Cong., 1st Sess., 125 *Cong. Rec.*, 461 (1979).

³¹ VANDENBERGHE, G., *Bescherming van Computersoftware, Reeks Informatica en Recht*, 1984, 84.

³² Vergelijk bijvoorbeeld: § 908 (a), de vereiste om registratie aan te vragen, en 35 U.S.C. § 111 (Application for patent); § 908 (e), onderzoek van de aanvraag, en 35 U.S.C. § 131 (Examination of application); § 908 (g), de mogelijkheid tot hoger beroep, en 35 U.S.C. § 134 en 141, gelijkaardige mogelijkheid voor patents; de duur van de semiconductor chip bescherming (10 jaar) en de 17

11. Men kan zich afvragen of er buiten de reeds bestaande octrooi- en auteursrechtelijke bescherming nog bijkomende maatregelen nodig waren³³. De kernvraag is of er met de reeds bestaande beschermingsmogelijkheden voldoende motivering was voor de industrie om de technologie verder te ontwikkelen. Deze vraag is moeilijk te beantwoorden³⁴. De U.S. semiconductor chip industrie groeit nog steeds, zelfs in toenemende mate³⁵. We menen te mogen besluiten dat er geen opvallend gebrek aan motivering voor het bedrijfsleven was en dat het aanbrengen van een grotere «incentive» niet de enige reden was voor deze nieuwe wet. De bescherming kan trouwens best tot gevolg hebben dat de prijzen zullen stijgen en het aantal variëteiten chips in mindere mate toeneemt dan zonder bescherming. Hiermee is op lange termijn niemand gediend³⁶.

12. Blijkbaar probeert men zich voornamelijk te beschermen tegen import van goedkope kopieën van Amerikaanse chips uit andere landen³⁷. Zonder het Congres van

jaar bescherming voor patents, tegenover 50 jaar na de dood van de auteur in copyright.

³³ Naast octrooi- en auteursrechtelijke bescherming, dient men rekening te houden met het «lead time monopoly», d.i. het monopolie dat degene die het eerst op de markt komt met een nieuwe uitvinding heeft, zelfs als deze niet beschermd is, omwille van en gedurende de tijd die concurrenten nodig hebben om hun achterstand in te halen door reverse engineering en/of kopiëren van de uitvinding. Voor chips kan dit «lead time monopoly» soms minder dan drie maanden bedragen. Zie supra nr. 3. I.C.'s kunnen door een octrooi beschermd worden indien ze aan de wettelijke voorwaarden voldoen. Slechts zeer weinig I.C.'s slagen daarin evenwel. VANDENBERGHE, G., o.c., 83.

³⁴ Voor een grondige economische analyse van de noodzakelijkheid van bescherming of niet-bescherming door middel van intellectuele eigendom, auteursrecht in het bijzonder, zie BREYER, S., «The uneasy case for copyright: a study of copyright in books, photocopies, and computer programs», 84 *Harv. L. rev.* 281 (1970) BREYER concludeert dat auteursrechtelijke bescherming kan leiden tot hogere prijzen dan nodig om produktie te verzekeren (p. 351).

³⁵ *Copyright protection for imprinted design patterns on semiconductor chips: H.R. 1007 before the Subcomm. on Courts, Civil Liberties and the Administration of Justice of the Comm. on the Judiciary House of Representatives*, 96th Cong., 1st Sess. 33 (testimony of Andrew S. Groven, President, Intel Corp.) — Door deze groei wordt de industrie nog meer leefbaar omdat de kosten om een bepaalde chip te produceren gemiddeld met 28% dalen voor elke verdubbeling in productie van die chip. NOYCE, *Microelectronics*, 243 *Sci. Am.*, 63, 67 (1977).

³⁶ DAVIDSON, D.M., «Protecting computer software: a comprehensive analysis», 23 *Jur.J.*, 339, 388 (1983).

³⁷ *Copyright protection for imprinted design patterns on semiconductor chips: H.R. 1007 before the Subcomm. on Courts, Civil Liberties and the Administration of Justice of the Comm. on the Judiciary House of Representatives*, 96th Cong., 1st Sess. 32 (testimony of Andrew S. Grove, President, Intel Corp.). De grote boosdoener lijkt wel Japan te zijn. Nochtans tonen cijfers aan dat Japan in 1981 reeds 25,4% van zijn verkoop herinveest, terwijl dit cijfer in de V.S.A. slechts 15% bedroeg. Japan blijkt zich in elk geval niet uitsluitend te beperken tot kopiëren en is zelfs voor innoverende activiteiten een «bedreiging» voor de V.S.A. «Japan could soon catch U.S. in capital spending», Special report from *Business Week*, May 23, 1983, afgedrukt in *A Bill to amend title 17 of the United States Code to protect semiconductor chips and masks against unauthorized duplication, and for other purpo-*

protectionisme te willen beschuldigen, rijst toch de vraag of er zonder deze nieuwe bescherming niet een grotere aansporing zou bestaan om door voortdurend nieuwe ontwikkelingen voor te blijven op de rest van de wereld. Het is voor ons niet zo duidelijk of de Semiconductor Chips Protection Act nog wel bijdraagt tot het in de Grondwet voorgeschre-

ven doel van wetten als deze: «... to promote the progress of science and useful arts...»³⁸.

Ingrid ARCKENS
Jeff KEUSTERMANS

ses: *Hearing on S. 1201 before the Subcomm. on Patents, Copyrights and Trademarks of the Comm. on the Judiciary United States Senate, 98th Cong., 1st Sess., Magazine and newspaper articles, 160 (1983). Zie ook noot 5.*

³⁸ De Grondwet van de V.S.A. laat het Congres toe «... to promote the progress of science and useful arts by securing for limited times to authors and inventors the exclusive right to their respective writings and discoveries», U.S. Const., Art. 1, § 8, cl. 8.

RECHTSPRAAK

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 16 JANUARI 1984

Voorzitter: de h. Delva
Raadsheer-rapporteur: de h. Vervloet
Advocaat-generaal: de h. Lenaerts
Advocaat. mr. De Bruyn

Sociale zekerheid werknemers — Werkgeversbijdragen — Tijdelijke vermindering — Nieuw aangenomen werknemer.

Voor tijdelijke vermindering van de werkgeversbijdragen komt slechts als nieuw aangeworven werknemer in aanmerking de werknemer die, op het ogenblik van zijn indiensttreding met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, nog uitkeringsgerechtigde volledig werkloze is en gedurende ten minste een maand als werkzoekende is ingeschreven bij de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening.

R.M.Z. t/ N.V. S.

Gelet op het bestreden arrest, op 27 oktober 1982 door het Arbeidshof te Antwerpen gewezen;

(...)

Overwegende dat artikel 2 van de wet van 24 januari 1977 houdende tijdelijke vermindering van de werkgeversbijdragen van sociale zekerheid ter bevordering van de tewerkstelling bepaalt dat de in dit artikel vermelde werkgeversbijdragen niet verschuldigd zijn door de in artikel 1 beoogde werkgevers gedurende twee opeenvolgende kwartalen voor de nieuw aangeworven personeelsleden die een nettotoename vertegenwoordigen van het aantal werknemers;

Dat, krachtens artikel 1 van de wet van 30 december 1977, de bepalingen van de wet van 24 januari 1977 toepassing vinden op de werknemers bedoeld in artikel 3, derde lid, van deze wet, die worden aangeworven met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, gesloten tussen 1 januari en 31 december 1978;

Dat, luidens dat artikel 3, derde lid, a, onder nieuw aangeworven werknemer wordt verstaan de uitkeringsgerech-

tigde volledig werkloze die gedurende ten minste één maand vóór zijn aanwerving als werkzoekende bij de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening was ingeschreven en die wordt aangeworven met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd;

Overwegende dat voor de toepassing van die bepaling slechts als een nieuw aangeworven werknemer in aanmerking komt de werknemer die, op het ogenblik van zijn indiensttreding met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, nog uitkeringsgerechtigde volledig werkloze is en gedurende ten minste één maand als werkzoekende is ingeschreven bij de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening,

Overwegende dat het arrest, nu het vaststelt dat de werknemer V. aanvankelijk door verweerster in dienst werd genomen met arbeidsovereenkomsten voor bepaalde tijd en pas daarna met een arbeidsovereenkomst voor onbepaalde tijd, waaruit volgt dat hij op het ogenblik van deze laatste indienstneming geen uitkeringsgerechtigde volledig werkloze meer was, die gedurende ten minste één maand voor die indienstneming als werkzoekende bij de Rijksdienst voor Arbeidsvoorziening was ingeschreven, de artikelen 2, 3 van de wet van 24 januari 1977 en 1 van de wet van 30 december 1977 schendt door op grond van de in het middel weergegeven redengeving eisers vorderingen ongegrond te verklaren;

HOF VAN CASSATIE

3e KAMER — 30 JANUARI 1984

Eerste voorzitter: de h. Châtel
Raadsheer-rapporteur: de h. Vervloet
Advocaat-generaal: de h. Lenaerts
Advocaten: mrs. Bützler en Simont

Werkloosheid — Werkverlating — Wettige reden — Beoordelingselementen — Andere elementen dan de criteria van de passende dienstbetrekking.

De criteria van de passende dienstbetrekking zijn beoordelingselementen die de rechter slechts binden voor zover

het te beslechten geschil in hun toepassingsgebied valt; het staat hem vrij, bij de beoordeling van de wettige reden tot werkverlating, andere gegevens dan die criteria in aanmerking te nemen.

C. t/ R.V.A.

Gelet op het bestreden arrest, op 13 januari 1983 door het Arbeidshof te Antwerpen, afdeling Hasselt, geweest;

Over het middel, afgeleid uit de schending van artikel 134, inzonderheid eerste lid, en tweede lid, 1°, van het koninklijk besluit van 20 december 1963 betreffende arbeidsvoorziening en werkloosheid, en voor zoveel nodig van de artikelen 133 van hetzelfde koninklijk besluit en 34 tot 62 van het ministerieel besluit van 4 juni 1964 inzake werkloosheid,

doordat het arbeidshof, na te hebben vastgesteld dat de directeur van het gewestelijk bureau te Hasselt bij beslissing van 5 oktober 1978 eiseres een uitsluiting van het recht op werkloosheidsuitkering voor een periode van dertien weken oplegde omdat zij zonder wettige reden, in de zin van artikel 134 van het koninklijk besluit van 20 december 1963, haar betrekking van stikster bij de firma N.V. B. had verlaten, beslist: «dat A. C. haar dienstbetrekking verlaten heeft omdat ze verhuisd is naar een andere gemeente waar ze gebouwd had; dat zij bijgevolg als een vrijwillig werkloze dient te worden beschouwd; dat de werkloosheidsuitkering niet bestemd is om een reorganisatie van het privéleven te subsidiëren»; het arrest de «omstreden administratieve beslissing in al haar geleidingen (herstelt)» en aldus eiseres uitsluit van het recht op werkloosheidsuitkering voor een periode van dertien weken wegens onwettige werkverlating,

(...)

Overwegende dat het middel ervan uitgaat dat, bij de beoordeling van de wettige reden tot werkverlating in de zin van artikel 134, tweede lid, 1°, van het Werkloosheidsbesluit, alleen met de criteria van de passende dienstbetrekking, die ter uitvoering van artikel 133 van hetzelfde besluit zijn vastgesteld in de artikelen 34 tot 62 van het ministerieel besluit van 4 juni 1964 inzake werkloosheid, rekening mag worden gehouden;

Overwegende dat de criteria van de passende dienstbetrekking beoordelingsmomenten zijn die de rechter slechts binden voor zover het te beslechten geschil in hun toepassingsgebied valt; dat het de rechter derhalve vrijstaat, bij de beoordeling van de wettige reden tot werkverlating, andere gegevens dan die criteria in aanmerking te nemen;

Dat het arbeidshof mitsdien de gegevens die in het middel zijn weergegeven, in aanmerking kan nemen om te beslissen dat eiseres haar werk heeft verlaten zonder wettige reden;

Dat het middel naar recht faalt;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 6 APRIL 1984

Voorzitter: de h. Soetaert

Raadshoer-rapporteur: de h. Rauws

Advocaat-generaal: de h. Declercq

Advocaten: mrs. Houtekier en De Gryse

1. Burgerlijke rechtspleging — Deskundigenonderzoek — Kennisgeving van de bevindingen — 2. Misbruik van recht — Bij overheidsopdracht.

1. *Uit de enkele omstandigheid dat de aangewezen deskundige, in strijd met het voorschrift van art. 978, eerste lid, Ger. W., van zijn bevindingen geen kennis geeft aan de partij zelf maar aan haar advocaat, vloeit uit zichzelf geen miskenning van het recht van verdediging voort. De artt. 978 en 983 stellen geen termijn en bepalen geen nietigheid.*

2. *Naar omstandigheden kan bij een overheidsopdracht de opdrachtgever, door de staking van de werkzaamheden op te leggen en tot wederaanbesteding over te gaan, misbruik van zijn recht maken door het uit te oefenen op een wijze die kennelijk de grenzen van een normale uitoefening door een voorzichtige persoon te buiten gaat.*

Gemeente Grobbendonk t/ P.V.B.A. F.

Gelet op het bestreden arrest, op 10 november 1982 door het Hof van Beroep te Antwerpen geweest;

Over het eerste middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 2, 860, 861, 862, 978 en 983 van het Gerechtelijk Wetboek, en van het algemeen rechtsbeginsel van de eerbiediging van het recht van verdediging,

doordat het arrest eiseres veroordeelt om aan verweerster te betalen de bedragen van 6.582.498 frank en 6.148.298 frank en een deskundigenonderzoek gelast voor de eventuele bedrijfsschade van verweerster op grond dat: wat betreft de regelmatigheid van het deskundigenonderzoek, het verslag in voorlezing gezonden werd aan de raadslieden van partijen en doorslag van de begeleidende brief aangetekend meegegeed werd aan de partijen zelf; in voormelde doorslag deze bevindingen niet weergegeven werden, doch de partijen zelf van het bestaan ervan werden ingelicht en in staat werden gesteld om er kennis van te nemen, zodat geen krenking van het recht van verdediging kan worden aangevoerd; de niet-naleving van de artikelen 978 en 983 van het Gerechtelijk Wetboek niet behoort tot de nietigheden bedoeld in artikel 862 van het Gerechtelijk Wetboek; dan ook terecht gevonnis werd dat, in de gegeven omstandigheden, de afwezigheid van formele kennisgeving van de bevindingen van de deskundigen na afloop van hun verrichtingen, geen nietigheid van het deskundigenverslag tot gevolg heeft,

terwijl, eerste onderdeel, het feit dat eiseres door de gerechtelijke deskundige ingelicht werd over het bestaan van het aan haar raadsman in voorlezing gezonden verslag, niet tot gevolg heeft dat het recht van verdediging van eiseres niet wordt miskend door het feit dat de deskundige naliel het verslag in voorlezing aan eiseres zelf mee te delen; deze mededeling uitdrukkelijk door artikel 978 van het Gerechtelijk Wetboek wordt vereist, slechts na vrijstelling van

deze formaliteit kan worden afgeweken en ter zake geen vrijstelling werd gegeven; door de enkele mededeling van het verslag aan de raadsman van eiseres de termijn van onderzoek voor de opmerkingen ten aanzien van eiseres noodzakelijkerwijze verminderd wordt en de mededeling van het verslag afhankelijk wordt gemaakt van derden, zodat het recht van verdediging van eisers wel werd miskend (schending van de artikelen 978 en 983 van het Gerechtelijk Wetboek, en van het algemeen rechtsbeginsel);

tweede onderdeel, het feit dat, door de niet-mededeling van het deskundigenverslag aan eiseres zelf, het recht van verdediging werd miskend, aanleiding geeft tot nietigverklaring van het verslag op grond van het algemeen rechtsbeginsel, ook al bepaalt het Gerechtelijk Wetboek niet uitdrukkelijk deze nietigheid (schending van de artikelen 2, 860, 861, 862, 978 en 983 van het Gerechtelijk Wetboek, en van het algemeen rechtsbeginsel):

Overwegende dat uit de enkele omstandigheid dat de aangewezen deskundige, in strijd met het voorschrift van artikel 978, eerste lid, van het Gerechtelijk Wetboek, van zijn bevindingen geen kennis geeft aan de partij zelf maar aan haar advocaat, op zichzelf geen miskenning van het recht van verdediging voortvloeit; dat de artikelen 978 en 983 van het Gerechtelijk Wetboek geen enkele termijn stellen en geen nietigheid bepalen;

Overwegende dat het arrest, op grond van de feitelijke gegevens die het vermeldt, in feite en derhalve op onaantastbare wijze oordeelt dat ten deze het recht van verdediging van eiseres niet is miskend;

Overwegende dat eiseres niet aangeeft waarin de schending van de artikelen 2, 860, 861 en 862 van het Gerechtelijk Wetboek bestaat, zodat het tweede onderdeel in zoverre niet ontvankelijk is, zoals verweerster opwerpt;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 97 van de Grondwet, 1134, 1135 van het Burgerlijk Wetboek, 48 van het ministerieel besluit van 14 oktober 1964 aangaande de administratieve en technische contractuele bepalingen die het algemeen lastenkohier van de overeenkomsten van de Staat uitmaken, als gewijzigd door het ministerieel besluit van 29 april 1971, en 48 van het ministerieel besluit van 10 augustus 1977 houdende vaststelling van de algemene aannemingsvoorwaarden van de overheidsopdrachten van werken, leveringen, diensten,

doordat het arrest eiseres veroordeelt om aan verweerster te betalen de bedragen van 6.582.498 frank en 6.148.298 frank en een deskundigenonderzoek gelast voor de eventuele bedrijfsschade van verweerster, op grond dat: eiseres ten onrechte het bedrag van 6.377.373 frank, opgeleverd door een beperkte heraanbesteding van 16 oktober 1980 wil aanrekenen voor de gebreken vastgesteld door de deskundigen; deze heraanbesteding gebeurde twee jaar na het deskundigenverslag en ook niet aangerekende voltooiingswerken bevatte alsmede vernieuwingen hoewel herstel of minderwaarde voldeden; de aanbestedingsprijs een veelvoud is van hetgeen herstellingen door verweerster zouden hebben gekost; eiseres geen andere gebreken aanvoert dan die welke door de deskundigen nauwkeurig beschreven werden en juist beoordeeld naar herstelkosten en minderwaarde; eiseres de vaststellingen, argumenten en berekeningen (bui-

ten de hiervoren besproken wijzigingen) van de deskundige, waarnaar het hof van beroep verwijst, niet weerlegt door het in de plaats stellen van een eigen evaluatie; de eerste rechter terecht vaststelde dat de gebreken als zeer gering mogen worden beschouwd tegenover de omvang van het werk (1/100) en hun moeilijkheidsgraad; dat ook de heraanbesteding niet ten laste van de aannemer kan worden gelegd en er geen voldoende redenen waren om de aannemer te beletten het werk te voltooien; de geringe tekortkomingen aantonen dat het beperken van de verlengingsduur tot 105 dagen niet verantwoord was en, om dezelfde redenen, de deskundigen moeten worden gevolgd inzake boeten, prijsherzieningen, B.T.W. en interesten,

terwijl, eerste onderdeel, eiseres in haar conclusie uitdrukkelijk betoogde dat: inzake openbare aanbestedingen door een openbaar bestuur voor openbare werken, niet kon worden geoordeeld als inzake particuliere overeenkomsten; het bestuur gerechtigd was ambtshalve maatregelen te nemen van goed- of afkeuring van de werken en kon overgaan tot wederaanbesteding overeenkomstig artikel 48 van de algemene aannemingsvoorwaarden als bepaald door de ministeriële besluiten van 10 augustus 1977 en van 14 oktober 1964; het arrest op deze conclusie niet antwoordt (schending van artikel 97 van de Grondwet);

tweede onderdeel, het gebrek aan antwoord op de conclusie van eiseres, waarbij deze aanvoerde dat zij conform artikel 48 van de ministeriële besluiten van 10 augustus 1977 en 14 oktober 1964 gerechtigd was de werken van verweerster te stoppen en op verweersters kosten tot wederaanbesteding over te gaan, tot gevolg heeft dat het niet mogelijk is uit te maken of het arrest oordeelt dat die besluiten niet toepasselijk waren, ofwel dat de voorwaarden voor hun toepassing niet waren vervuld; de motivering van het arrest derhalve duister, dubbelzinnig en onvolledig is (schending van artikel 97 van de Grondwet);

derde onderdeel, het feit dat de door eiseres vastgestelde gebreken als zeer gering mogen worden beschouwd tegenover de omvang en de moeilijkheidsgraad van het werk en zijn moeilijkheden, geenszins tot gevolg heeft dat eiseres niet gerechtigd zou zijn om de door artikel 48 bepaalde maatregelen van ambtswege, meer bepaald de heraanbesteding op kosten van verweerster, toe te passen; immers deze maatregelen contractueel bedongen zijn voor elke vastgestelde tekortkoming zonder beperking naar termijn, belang en hoegrootheid; het arrest derhalve de verbindende kracht van de overeenkomst miskent (schending van de artikelen 1134, 1135 van het Burgerlijk Wetboek, 48 van het ministerieel besluit van 14 oktober 1964, en, voor zoveel nodig, 48 van het ministerieel besluit van 10 augustus 1977):

Wat het eerste onderdeel betreft:

Overwegende dat eiseres in haar conclusie betoogde: «De nadruk (moet) worden gelegd op het feit dat in deze aangelegenheid, te weten een openbare aanbesteding in verband met openbare werken voor een openbaar bestuur, niet te werk mag worden gegaan zoals voor een particuliere onderneming. Enerzijds is het bestuur door de wet gerechtigd om ambtshalve maatregelen te nemen van goed- of afkeuring van de werken en bovendien is zij gerechtigd de afgekeurde werken te doen uitvoeren door een derde. Daarom ging het bestuur over tot heraanbesteding van de afgekeurde werken (heraanbesteding die werd toegewezen aan de laagste bieder voor de som van 6.377.373 frank). De schat-

tingen die de deskundige heeft vooropgesteld, kunnen derhalve niet aangenomen worden, daar de wet (artikel 48 van de algemene aanbestedingsvoorwaarden zoals bepaald door het ministerieel besluit van 10 augustus 1977 — huidige tekst die in niets verschilt van artikel 48 van het algemeen lastenkohier van 1964) bepaalt dat de werken door een andere aannemer mogen worden uitgevoerd op kosten van de in gebreke gebleven aannemer»;

Overwegende dat het arrest in de in het middel weergegeven consideransen op dat betoog ingaat en de redenen opsomt waarom het ten deze niet verantwoord is de prijs van de door eiseres wederaanbestede werken ten laste van verweerster te leggen;

Dat de conclusie van eiseres zodoende wordt beantwoord;

Wat het tweede en het derde onderdeel betreft:

Over de grond van niet-ontvankelijkheid door verweerster tegen het derde onderdeel aangevoerd en hieruit afgeleid dat het onderdeel niet aanduidt waarin de schending van de bepalingen van artikel 48 van het ministerieel besluit van 14 oktober 1964 en 48 van het ministerieel besluit van 10 augustus 1977 bestaat:

Oerwegende dat eiseres in het onderdeel eerst stelt dat de bepalingen van het bedoelde artikel 48, inzonderheid die betreffende het recht van wederaanbesteding, deel uitmaken van haar overeenkomst met verweerster en vervolgens de redenen opgeeft waarom die bepalingen zijn geschonden;

Dat de grond van niet-ontvankelijkheid moet worden verworpen;

Over de onderdelen zelf:

Overwegende dat uit het in het middel weergegeven antwoord dat de rechters op de conclusie van eiseres geven, blijkt dat zij de wederaanbesteding ten laste van verweerster en het doen stopzetten van haar werkzaamheden als onverantwoord afwijzen omdat er een wanverhouding bestond tussen die maatregelen en de zeer geringe gebreken die het werk van verweerster vertoonde, de wederaanbesteding betrekking had op onnodige werken en niet aangerekenende voltooiingswerken en de prijs ervan een veelvoud was van de prijs voor de nodige herstellingen;

Dat het arrest aldus impliciet maar zeker en ondubbelzinnig uitdrukt dat eiseres, door onder de gegeven omstandigheden de staking van de werkzaamheden op te leggen en tot wederaanbesteding over te gaan, misbruik van haar recht heeft gemaakt door het uit te oefenen op een wijze die kennelijk de grenzen van een normale uitoefening door een voorzichtig persoon te buiten gaat;

Overwegende dat het hof van beroep ten deze, op grond van de omstandigheden die het opsomt, in rechte heeft kunnen oordelen dat de litigieuze handelingen van eiseres een misbruik van recht uitmaken;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;

Over het derde middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1135 van het Burgerlijk Wetboek, 48, litterae A en D, van het ministerieel besluit van 14 oktober 1964 aangaande de administratieve en technische contractuele bepalingen die het algemeen lastenkohier van de overeenkomsten van de Staat uitmaken, als gewijzigd door het ministerieel besluit van 29 april 1971, en 48, §§ 1 en 4, van

het ministerieel besluit van 10 augustus 1977 houdende vaststelling van de algemene aannemingsvoorwaarden van de overheidsopdrachten van werken, leveringen, diensten,

doordat het arrest eiseres veroordeelt om aan verweerster te betalen de bedragen van 6.582.498 frank en 6.148.298 frank en een deskundigenonderzoek gelast voor de eventuele bedrijfsschade van verweerster, op grond dat: de kritiek van eiseres op de vraag van de deskundige Van de V. aan de aannemer om de ontbrekende afsluitschotten te bezorgen en de hydrofoorgroep in bedrijf te stellen ongegrond is, aangezien aldus op een redelijke wijze onnodige schade voorkomen werd; eiseres niet bewijst, betreffende de steekschuiven, dat deze niet zouden overeenstemmen met de toelating van het adviesbureau P.; de afwezigheid van protest bij de levering, gebeurd op vraag van de deskundige, het tegendeel aantoonde; wat betreft de onderlaag van de dienstweg, de toepassing van een minderwaarde terecht aangenomen werd in het beroepen vonnis omdat de weg in feite had standgehouden, hoewel geen levensduur vooropgesteld was door Viacontrol; immers het niet-intens gebruik voor verwijdering van afval en het gebruik door aangelanden geen sleet of beschadiging veroorzaakt zoals bij een verkeersweg, op welke basis de beoordeling van Viacontrol gedaan wordt; anderdeels het aanvaarden van een minderwaarde de tienjarige aansprakelijkheid van de aannemer niet opheft, voor zover de weg niet door anderen zou worden vervangen,

terwijl, eerste onderdeel, eiseres in haar conclusie uitdrukkelijk staande hield dat, op het ogenblik dat aan verweerster verbod werd opgelegd nog verder te werken, de afsluitschotten nog niet geleverd waren; verweerster dientengevolge gehouden was haar werkzaamheden stil te leggen; dientengevolge de verdere uitvoering ten onrechte gebeurde en het werk kosteloos aan eiseres blijft; het onverschillig is of de afsluitschotten al dan niet overeenstemden met de toelating van het adviesbureau (schending van de artikelen 1134, 1135 van het Burgerlijk Wetboek, 48, litterae A en D, vierde lid, van het ministerieel besluit van 14 oktober 1964, en voor zoveel nodig, 48, §§ 1 en 4, van het ministerieel besluit van 10 augustus 1977)

tweede onderdeel, nu het arrest, zoals de gerechtelijke deskundigen, aanneemt dat de onderlaag van de dienstweg van minderwaardige kwaliteit was en niet voldeed aan de bedingen van het lastenkohier, eiseres gerechtigd was, door het nemen van maatregelen van ambtswege, de wederaanbesteding van de weg te doen, als contractueel bepaald; het feit dat de weg ondertussen had standgehouden, geen intens gebruik van de weg zal worden gemaakt en de aannemer gedurende tien jaar aansprakelijk zal zijn, geen afbreuk doen aan de verbindende kracht van de overeenkomst (schending van de artikelen 1134, 1135 van het Burgerlijk Wetboek, 48, litterae A en D, van het ministerieel besluit van 14 oktober 1964, en voor zoveel nodig, 48, §§ 1 en 4, van het ministerieel besluit van 10 augustus 1977):

Over de grond van niet-ontvankelijkheid door verweerster tegen het eerste onderdeel aangevoerd en hieruit afgeleid dat het onderdeel nieuw is:

Overwegende dat eiseres in haar conclusie aanvoerde dat: zij krachtens artikel 48 van het ministerieel besluit van 10 augustus 1977 het recht had ambtshalve tot wederaanbesteding over te gaan, in dat geval de aannemer de werk-

zaamheden moet stilleggen vanaf de hem aangeduide dag en dat elk werk dat nog verder wordt uitgevoerd, kosteloos door het bestuur verworven blijft; dat de rechters derhalve verplicht waren na te gaan of de bepalingen van bedoeld artikel de veroordeling van eiseres tot betaling van de litigieuze afsluitschotten niet in de weg stonden;

Dat de gronden van niet-ontvankelijkheid moet worden verworpen;

Over de gronden van niet-ontvankelijkheid door verweerster tegen de beide onderdelen aangevoerd, en hieruit afgeleid dat het eerste onderdeel niet aanduidt waarin de schending van alle in het middel vermelde wetsbepalingen bestaat, en dat het tweede onderdeel geen aanwijzing inhoudt omtrent de schending van artikel 48 van de in het onderdeel vermelde ministeriële besluiten:

Overwegende dat de onderdelen ervan uitgaan dat de bepalingen van artikel 48 van de bedoelde ministeriële besluiten deel uitmaken van de overeenkomst tussen eiseres en verweerster; dat eiseres ook de redenen aangeeft waarom zowel voormeld artikel 48 als de artikelen 1134 en 1135 van het Burgerlijk Wetboek zijn geschonden;

Dat de gronden van niet-ontvankelijkheid niet kunnen worden aangenomen;

Over het middel zelf:

Overwegende dat uit het antwoord op het tweede middel blijkt dat de maatregelen van wederaanbesteding en van het doen stilleggen van de werkzaamheden door eiseres onrechtmatig waren genomen; dat het arrest mitsdien de beslissing om de kosten van de geleverde afsluitschotten, waardoor «op redelijke wijze onnodige schade voorkomen werd, ten laste van eiseres te leggen en, ten aanzien van de onderlaag van de dienstweg een minderwaarde toe te passen, naar recht verantwoordt;

Dat het middel faalt naar recht;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 13 APRIL 1984

Voorzitter: de h. Janssens

Raadshoer-rapporteur: de h. Caenepeel

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Advocaten: mrs. van Hecke en Bützler

Overeenkomst — Levering van een prestatie door hulp-personeel — Aansprakelijkheid.

Wanneer de rechter vaststelt dat een partij zich tegenover haar medecontractant tot een prestatie heeft verbonden en dat een ander die prestatie heeft geleverd, niet ingevolge een door hem met de medecontractant gesloten overeenkomst, maar als hulppersoon ter uitvoering van de door de eerste partij gesloten overeenkomst, is de beslissing dat die hulppersoon contractueel aansprakelijk is tegenover de medecontractant, niet naar recht verantwoord.

N.V. Du Pont de Nemours t/ Verzekeringsmaatschappij G.

Gelet op het bestreden arrest, op 9 maart 1983 door het Hof van Beroep te Antwerpen gewezen;

Over het tweede middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 1134, 1165, 1797 en 1994 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest, na vastgesteld te hebben dat Du Pont de Nemours en C° (Delaware, U.S.A.) als oorspronkelijke koper zich tegenover Degussa Duitsland verbonden achtte tot het leveren van de containers en dat eiseres als uitvoeringsagente van Du Pont de Nemours en C° (Delaware, U.S.A.) is opgetreden en niet als derde kan worden beschouwd, eiseres aansprakelijk stelt voor de contractuele fout die erin bestaan heeft een ongeschikte container ter beschikking te stellen van Degussa Antwerpen als uitvoeringsagent van Degussa Duitsland,

terwijl hij die als uitvoeringsagent van een contractant optreedt, niet persoonlijk aansprakelijk kan worden gesteld voor een contractuele tekortkoming, daar enkel de contractant zelf, waarvan hij de uitvoeringsagent is, daarvoor aansprakelijk is:

Overwegende dat het arrest vaststelt dat: (1) tussen Du Pont de Nemours en C° (Delaware, U.S.A.) en C.M.C. een overeenkomst bestond krachtens welke C.M.C. te Antwerpen containers ter beschikking zou stellen met het oog op vervoer te land en/of ter zee; (2) Degussa (Duitsland) zich bij overeenkomst van 12 juli 1978 verbond om aan Du Pont de Nemours en C° (Delaware, U.S.A.) waterstofperoxyde te leveren in containers en te zorgen voor de containers; (3) N.V. Psal, als «uitvoeringsagent» van C.M.C., een bepaalde container ter beschikking stelde van Degussa (Antwerpen), «uitvoeringsagent» van Degussa (Duitsland); (4) bij het laden van die container zes werknemers van Degussa (Antwerpen) ongesteld werden en verweerster, G., als arbeidsongevallenverzekeraar daarvoor vergoedingen uitkeerde; (5) verweerster, G., als gesubrogeerde arbeidsongevallenverzekeraar, voor haar vordering tot terugbetaling tegen eiseres, N.V. Du Pont de Nemours, aanvoert dat deze laatste contractueel aansprakelijk is;

Overwegende dat het arrest oordeelt dat Du Pont de Nemours en C° (Delaware, U.S.A.) zich, ondanks de bewoordingen van het contract van 12 juli 1978, verbonden achtte tot het leveren van de container;

Overwegende dat het arrest beslist «dat moet worden aangenomen dat (eiseres, N.V. Du Pont de Nemours) zich verbonden had tot het ter beschikking stellen van de geschikte containers om door Degussa Antwerpen als uitvoeringsagente van Degussa Duitsland geladen te worden», en «dat (eiseres, N.V. Du Pont de Nemours), als uitvoeringsagente, een fout heeft begaan waarvoor zij contractueel aansprakelijk moet worden gesteld, daar zij als een derde kan worden beschouwd»;

Overwegende dat uit het voorgaande blijkt dat de rechters oordelen dat Du Pont de Nemours en C° (Delaware, U.S.A.) op zich genomen had zelf de nodige containers ter beschikking te stellen voor de koopwaar die zij kocht, en dat eiseres, N.V. Du Pont de Nemours, als «uitvoeringsagent» van Du Pont de Nemours en C° (Delaware, U.S.A.) op zich genomen had de nodige containers te bezorgen;

Dat het arrest, dat aldus vaststelt dat eiseres, N.V. Du Pont de Nemours, niet ingevolge een door haarzelf met Degussa (Antwerpen) gesloten overeenkomst, maar, als

«uitvoeringsagent», ter uitvoering van een door Du Pont de Nemours en C° (Delaware, U.S.A.) gesloten overeenkomst de container ter beschikking heeft gesteld, de beslissing dat eiseres ten aanzien van Degussa (Antwerpen) contractueel aansprakelijk is, niet naar recht verantwoordt;

Dat het middel gegrond is;
(...)

NOOT — Zie Cass., 15 september 1977, *R.W.*, 1978-79, 325.

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 13 APRIL 1984

Voorzitter: de h. Janssens

Raadsheer-rapporteur: de h. Soetaert

Advocaat-generaal: de h. Tillekaerts

Stedebouw — Verkavelingsvergunning — Afstand.

De afwezigheid van enige wettelijke regeling omtrent de eenzijdige afstand van uit een verkavelingsvergunning verkregen rechten heeft niet tot gevolg dat aan de verkrijger het recht moet worden ontzegd om zodanige afstand te doen, zij het dat daarbij niet de rechten van derden en de taak van het bestuur mogen worden miskend. Een goede ruimtelijke ordening ter plaatse is niet mogelijk indien de afstand niet uitdrukkelijk en ondubbelzinnig geschiedt en door het bestuur van de Stedebouw niet is aangenomen.

Van de V. t/ Stad Eeklo

Gelet op de bestreden beslissing, op 4 maart 1983 gewezen door de Bestendige Deputatie van de Provincieraad van Oost-Vlaanderen;

Over het middel, afgeleid uit de schending van artikel 97 van de Grondwet en van de wet van 29 maart 1962 houdende organisatie van de ruimtelijke ordening en van de stedebouw,

doordat de beslissing het bezwaar van eiser verwerpt en oordeelt dat de percelen die het voorwerp uitmaken van de aanslag artikel 71, dienstjaar 1981, gemeente Eeklo, inzake belasting op de onbebouwde percelen, wel gelegen zijn in een niet vervallen verkaveling — toestand 1 januari 1981 — zodat de belasting terecht geheven werd, op grond dat: afstand van een verkavelingsvergunning als dusdanig nergens in de Stedebouwwet is geregeld; een wijziging aan een vergunning enkel kan geschieden overeenkomstig artikel 57, § 2, van deze wet; de aanvraag tot afstand op 29 december 1980 werd overgezonden aan het Hoofdbestuur van Stedebouw te Brussel, welke dienst ter zake nog geen beslissing trof; het eventueel verval van een verkavelingsvergunning slechts kan ingaan wanneer de stedebouwkundige overheid hiermee haar instemming betuigt,

terwijl: (a) het recht om van een verkavelingsvergunning af te zien zodanig evident is dat de wetgever het zelfs niet nodig geoordeeld heeft hieromtrent enig artikel in de Stedebouwwet op te nemen; dit standpunt trouwens wordt gedeeld door de staatssecretaris voor Stedebouw en Ruimtelijke Ordening en achteraf nog werd bevestigd; (b) artikel

57, § 2, van de Stedebouwwet het recht afstand te doen als dusdanig niet afremt, doch enkel werd ingelast om de rechten van eventuele medekopers uit een verkaveling niet te benadelen; van een dergelijke benadeling geen sprake kan zijn aangezien eiser de enige koper van de hele verkaveling is; artikel 57, § 2 hier dus niet van toepassing is; (c) aangezien het afstand doen van een verkavelingsvergunning een recht is dat niet aan bijzondere formaliteiten gebonden is, de afstand ingaat op de datum van kennisgeving, zijnde in het beschouwde geval op 27 december 1979:

Overwegende dat het middel geen grief aanvoert die verband houdt met artikel 97 van de Grondwet;

Dat het middel in zoverre niet ontvankelijk is;

Overwegende voor het overige, dat een verkavelingsvergunning dezelfde verordenende waarde heeft als een bijzonder plan van aanleg en gericht is op een goede plaatselijke aanleg met het oog op het bouwen; dat het verkrijgen van een verkavelingsvergunning niet alleen rechten verleent aan de verkrijger, maar ook verplichtingen meebrengt niet alleen voor hem, maar ook voor de overheid, onder meer het in acht nemen van de voorschriften van de vergunning bij het afgeven van bouwvergunningen en het bouwen enerzijds, en het in acht nemen van de verkregen rechten bij het opstellen of wijzigen van plannen van aanleg of bij ontegening anderzijds;

Overwegende dat de afwezigheid van enige wettelijke regeling omtrent de eenzijdige afstand van uit een verkavelingsvergunning verkregen rechten niet tot gevolg heeft dat aan de verkrijger het recht moet worden ontzegd om zodanige afstand te doen, zij het dat daarbij niet de rechten van derden en de taak van het bestuur mogen worden miskend; dat een goede ruimtelijke ordening ter plaatse niet mogelijk is, indien de afstand niet uitdrukkelijk en ondubbelzinnig geschiedt en door het bestuur van de Stedebouw niet is aangenomen;

Overwegende dat de bestendige deputatie ten deze oordeelt: dat, voor zover de afstand van een verkavelingsvergunning toch als reden van verval zou kunnen gelden, dit verval maar kan ingaan wanneer de stedebouwkundige overheid haar akkoord hiermede betuigt; dat ter zake door de bevoegde stedebouwkundige overheid nog geen beslissing werd genomen;

Dat de bestendige deputatie de beslissing aldus wettelijk verantwoordt;

Dat het middel, in zoverre het opkomt tegen de considerans dat met een afstand formeel geen rekening kan worden gehouden, gericht is tegen een ten overvloede gegeven beschouwing en mitsdien niet ontvankelijk is;

En overwegende dat uit de regelmatig aan het Hof overgelegde stukken niet blijkt dat een middel dat de openbare orde raakt, ambtshalve moet worden opgeworpen;

(...)

HOF VAN CASSATIE

1e KAMER — 3 MEI 1984

Voorzitter-rapporteur: de h. Janssens

Procureur-generaal: de h. Krings

Advocaat: mr. Houtekier

Bezit — Dubbelzinnig — Begrip.

Een bezit is dubbelzinnig in de zin van art. 2229 B.W. wanneer de handelingen die het bezit zouden uitmaken, de uiting kunnen zijn van een ander recht dan dat waarop de bezitter aanspraak maakt.

H. e.a. t/ Van den S. e.a.

Gelet op het bestreden arrest, op 13 mei 1982 door het Hof van Beroep te Gent gewezen;

Over het middel, afgeleid uit de schending van de artikelen 2228, 2229 en 2262 van het Burgerlijk Wetboek,

doordat het arrest voor recht zegt dat de verweerders door verkrijgende verjaring eigenaars geworden zijn van het perceel grond, gelegen te (...) nr. 593/d voor een oppervlakte, thans (na onteigening) nog 129 m², op grond dat de eerste rechter op oordeelkundige gronden, die door het hof van beroep worden overgenomen, de hoofdeis heeft afgewezen en de tegeneis heeft ingewilligd; dat de eerste rechter namelijk oordeelt: «Reeds vanaf de dertiger jaren (blijkt) uit foto's dat de verweerders of hun rechtsvoorgangers zich als eigenaars van het perceel 593/d gedragen en ze blijken ook door het gemeentebestuur van M. als dusdanig te zijn beschouwd naar aanleiding van een onteigening ten openbare nutte waarbij het, bij afstand in der minne, 11,50 m² grond aankocht van de verweerders. De eisers blijken zich op dat ogenblik (onteiening 1961) van hun eigendomsrecht niet bewust te zijn geweest. Dat die onteigening jegens de verweerders naderhand een administratieve vergissing werd genoemd, waarop pas na het tussenvonnis van 4 september 1975 door de eisers werd gereageerd en die door het betrokken gemeentebestuur zoezegd werd hersteld door gewoon een tweede akte van aankoop op te stellen, deze keer jegens de eisers, verandert niets aan het feit dat de verweerders zich ook toen als eigenaars gedroegen en ook door het gemeentebestuur als eigenaars werden beschouwd. Wel moet worden opgemerkt dat de eisers zich in 1969 als eigenaars hebben laten gelden (doch dan niet rechtstreeks tegen de verweerders) in een onteigeningsprocedure aangespannen door de Nationale Maatschappij voor de Kleine Landeigendom en waarbij zij onder meer vergoeding vroegen uit hoofde van de waardevermindering van hun perceel 593/d. Tijdens die procedure werd het eigendomsrecht van de eisers op dat perceel 593/d impliciet erkend; zulks kan evenwel niet worden tegengeworpen aan de verweerders, die in die procedure geen partij waren en wie het nu vrijstaat te stellen dat bedoeld perceel toen reeds door hen, de verweerders, verkregen was door verjaring. Mogelijk zijn de eisers ook de grondbelasting, later onroerende voorheffing (thans ongeveer 5 frank per jaar) blijven betalen op het perceel 593/d maar dan als deel uitmakend van een veel grotere aanslag; de betaling betrekking hebbend op dat perceel zal dan ook om zo te zeggen onbewust geweest zijn zodat er ook geen gevolgen aan vast te knopen zijn. De verweerders tonen aan, namelijk door de overgelegde foto's, dat het perceel 593/d minstens sedert het begin van de dertiger jaren geïncorporeerd werd in hun eigendom en door hen zowel vooraan als achteraan werd afgesloten, terwijl er integendeel geen scheiding bestond tussen hun genoemde percelen en het perceel 593/d, hetgeen allemaal voor iedereen duidelijk waarneembaar moet geweest zijn

van de openbare weg. Men moet ertoe besluiten dat de verweerders minstens sinds 1926 tot 1972, zijnde meer dan dertig jaar, het voortdurend onafgebroken, ongestoord, openbaar, niet dubbelzinnig bezit hebben gehad van het bedoelde perceel 593/d en er derhalve door verkrijgende verjaring eigenaar van zijn geworden»,

terwijl de verweerders het perceel 593/d, eigendom van de eisers, weliswaar sedert de dertiger jaren ingepalmd en bij hun erf ingelijfd hadden, maar de eisers gedurende deze hele periode de onroerende belasting en later de onroerende voorheffing bleven voortbetalen; de kadastrale perequatie in 1955 gebeurd is ten opzichte van de eisers; in de onteigeningsprocedure van 1969 tegenover de Nationale Maatschappij van de Kleine Landeigendom, de eisers weer als eigenaars zijn opgetreden; dientengevolge het bezit van de verweerders dubbelzinnig was; immers deze feiten twijfel doen rijzen bij derden en het onverschillig is of deze feiten al dan niet aan de verweerders kunnen worden tegengeworpen en of de eisers om zo te zeggen onbewust de belasting betaalden; het criterium niet de bedoeling is van de verweerders maar de twijfel die bij derden aangaande hun bezit kan bestaan; het arrest het ondubbelzinnig karakter van het bezit van de verweerders niet wettelijk vaststelt:

Overwegende dat een bezit dubbelzinnig is in de zin van artikel 2229 van het Burgerlijk Wetboek wanneer de handelingen die het bezit zouden uitmaken, de uiting kunnen zijn van een ander recht dan dat waarop de bezitter aanspraak maakt;

Overwegende dat de eisers niet eens stellen dat de handelingen van de verweerders, die door de feitenrechters in aanmerking werden genomen om het bezit aan te tonen, op een ander recht kunnen steunen dan het eigendom van het onderwerpelijk perceel;

Dat het middel niet kan worden aangenomen;
(...)

RAAD VAN STATE

4e KAMER — 16 OKTOBER 1984

Voorzitter: de h. Vermeulen

Staatsraden: de hh. Vander Stichele (rapporteur) en Verschooten

Eerste auditeur: de h. Jacquemijn

Advocaten: mrs. Coveliers en Bruneel

1. Raad van State — Termijn — Stuiting — 2. Gemeenteraad — Gemeenteraadslid — Inzagerecht.

1. Een bezwaar ingediend bij de toezienende overheid stuit de termijn voor het indienen van een annulatieberoep, indien dit bezwaar wordt ingesteld vóór het verstrijken zowel van de termijn waarbinnen de toezienende overheid de handeling van de gemeenteoverheid kan schorsen, als van de termijn van 60 dagen bepaald in art. 4 van het procedurereglement.

2. Door art. 69, 3e lid, van de Gemeentewet wordt aan de gemeenteraadsliden een onbeperkt recht van inzage toegekend daar volgens dit wetsartikel geen akte, geen stuk

betreffende het bestuur aan het onderzoek der raadsleden mag worden onttrokken. Deze wettelijke bepaling doet geen afbreuk aan de bevoegdheid van het college van burgemeester en schepenen om in het belang van de goede werking der gemeentelijke diensten dit inzagerecht te regelen voor zover de verwezenlijking van het door de wetgever vooropgestelde doel kennelijk niet onmogelijk gemaakt wordt.

De. N. t/ Gemeente B.
Arrest nr. 24.743

Gezien het verzoekschrift dat De N., gemeenteraadslid te B., op 9 juli 1979 heeft ingediend om de vernietiging te vorderen van het besluit van 6 november 1978 waarbij het college van burgemeester en schepenen het inzagerecht van de gemeenteraadsleden heeft gereguleerd.

1. Overwegende dat de wezenlijke gegevens van de zaak kunnen worden samengevat als volgt :

Op 6 november 1978 beslist het college van burgemeester en schepenen van de gemeente B. het inzagerecht van de gemeenteraadsleden te reglementeren als volgt :

«Voortaan zullen de gemeenteraadsleden inzage kunnen nemen van elk bestuurlijk document op het gemeentesecretariaat iedere maandagnamiddag, tussen 14 en 16 uur en iedere maandagavond tussen 20 en 21 uur, behoudens belet van de gemeentesecretaris.

Alsdan zullen alle stukken kunnen worden ingezien in verband met bestuursaangelegenheden en dergelijke. Er zullen geen afschriften van documenten of uittreksels uit de notulen van de gemeenteraad of schepencollege afgeleverd worden. Het staat de raadsleden vrij, zelf afschriften te nemen of om een kopie te verzoeken tegen 5 fr. het blad.

Ter gelegenheid van gemeenteraadszittingen kunnen de onderscheiden dossiers ingezien worden iedere namiddag tussen 14 en 16 uur vanaf het ogenblik dat de dagorde is besteld.»

Verzoeker beweert dat hij op 4 maart 1979 «nadat deze beslissing hem kenbaar was gemaakt» klacht heeft ingediend bij de gouverneur om de vernietiging van de beslissing te bekomen.

Op 4 mei 1979 schrijft de gouverneur aan het gemeentebestuur :

«Bij brief van 11 april 1979 bezorgde U mij kopie van het besluit van uw schepencollege van 6 november 1978, waarbij het inzagerecht der raadsleden werd gereguleerd.

Genoemd besluit bepaalt dat de raadsleden om een kopie kunnen verzoeken tegen 5 fr. per blad.

Hierdoor heeft uw college een retributie ingevoerd zonder daartoe de nodige bevoegdheid te hebben.

Dienvolgens verzoek ik U het besluit van 6 november 1978 van het college van burgemeester en schepenen in te trekken, in zoverre beslist werd 5 fr. te vragen voor het afleveren van een kopie van een ter inzage gegeven stuk.»

Op 11 mei 1979 beslist het schepencollege dat «vermeld besluit wordt ingetrokken in zoverre beslist werd 5 fr. te vragen voor het afleveren van een kopie van een ter inzage gegeven stuk, zodat de andere maatregelen gehandhaafd blijven».

Op 10 mei 1979 antwoordt de gouverneur aan verzoeker dat, behoudens het vaststellen van een retributie van 5 fr.

per afgeleverd blad, hij tot de vaststelling komt dat het college geenszins zijn bevoegdheid heeft overschreden of inbreuk heeft gepleegd op artikel 69 van de Gemeentewet.

Op 9 juli 1979 stelt verzoeker onderhavig beroep in.

Na inzage van het verslag van het Auditoraat, beslist het schepencollege op 2 maart 1984 de woorden «behoudens wettelijk belet van de gemeentesecretaris» in de bestreden beslissing te schrappen.

2. Overwegende dat de bestreden beslissing van 6 november 1978 door verzoeker gekend was in elk geval op 4 maart 1979 aangezien hij op die datum een bezwaarschrift heeft ingediend bij de gouverneur van de provincie Antwerpen «op basis van de hierbijgevoegde beslissing van het schepencollege» ;

2.1. Overwegende dat een bezwaar ingediend bij de toeziende overheid de termijn voor het indienen van een annulatieberoep bij de Raad van State stuit, indien dit bezwaar wordt ingesteld vóór het verstrijken zowel van de termijn waarin de toeziende overheid de handeling van de gemeenteverheid kan schorsen, als de termijn van zestig dagen bepaald in artikel 4 van het procedurereglement ; dat de termijn voor het indienen van een beroep tot vernietiging van een handeling van een gemeenteverheid, die werd gestuit door een bezwaarschrift aan de toeziende overheid, opnieuw begint te lopen bij het verstrijken van de termijn waarover de toeziende overheid beschikte om uitspraak te doen ;

2.2. Overwegende dat in voorliggend geval verzoeker op 4 maart 1979 een bezwaarschrift samen met de bestreden beslissing heeft ingediend bij de gouverneur van de provincie Antwerpen ; dat dit bezwaar tijdig is ingediend ; dat het gemeentebestuur met een brief van 11 april 1979 een kopie van de bestreden beslissing aan het provinciaal gouvernement heeft overgezonden, zodat mag worden aangenomen dat de akte 's anderendaags ter bestemming is toegekomen ; dat de beroepstermijn gestuit werd tot 23 mei 1979 ; dat de laatste nuttige dag om beroep in te stellen bij de Raad van State verstrekt op 23 juli 1979 ; dat het beroep, dat op 9 juli 1979 werd ingesteld, tijdig en ontvankelijk is ;

3. Overwegende dat verzoeker in het eerste middel stelt dat de bestreden beslissing neerkomt op een de facto onttrekken van de stukken aan het inzagerecht van de gemeenteraadsleden ; dat hij betoogt dat het inzagerecht niet alleen beperkt wordt tot 2 uur in de namiddag en 1 uur 's avonds maar dat dit recht bovendien gekoppeld is aan een loutere willekeurige modaliteit, namelijk het al dan niet ter beschikking zijn van de gemeentesecretaris, zodat het door de Gemeentewet uitdrukkelijk toegekende recht aan ieder gemeenteraadslid om de stukken van het bestuur te onderzoeken in rechte beperkt maar in feite onmogelijk gemaakt wordt ;

3.1. Overwegende dat verwerende partij hierop antwoordt dat het inzagerecht van de gemeenteraadsleden niet onderworpen wordt aan een voorafgaande machtiging van het college, maar dat de bestreden beslissing enkel betekent dat niet willekeurig en op elk ogenblik van de dag van de bedienden kan geëist worden hun werkzaamheden te onderbreken ; dat het een aanneembare beperking is dat van de gemeentesecretaris niet verwacht kan worden dat hij elk uur van de dag het inzagerecht kan toelaten ;

3.2. Overwegende dat na inzage van het verslag van het

Auditoraat het college van burgemeester en schepenen op 2 maart 1984 besloten heeft de woorden «behoudens wettelijk belet van de gemeentesecretaris» in de bestreden beslissing te schrappen; dat de schrapping van die woorden geen invloed heeft op de tijdsbepaling die aan de gemeenteraadsleden is opgelegd om kennis te nemen van de bestuurlijke documenten;

3.3. Overwegende dat door artikel 69, derde lid, van de Gemeentewet aan de gemeenteraadsleden een onbeperkt recht van inzage wordt toegekend, daar volgens dit wetsartikel «geen akte, geen stuk betreffende het bestuur aan het onderzoek der raadsleden mag worden onttrokken»; dat deze wetelijke bepaling geen afbreuk doet aan de bevoegdheid van het college van burgemeester en schepenen om in het belang van de goede werking der gemeentelijke diensten dit inzage-recht te regelen voor zover de verwezenlijking van het door de wetgever vooropgestelde doel kennelijk niet onmogelijk gemaakt wordt, dat in het onderhavig geval de gemeenteraadsleden akten en stukken kunnen inzien slechts de maandag, twee uren in de namiddag en 1 uur 's avonds, zodat de gemeenteraadsleden die door hun beroepsbezigheden heel de maandag in beslag worden genomen, geen gebruik van hun inzage-recht kunnen maken, of dan toch zeer moeilijk; dat een dergelijke regeling die slechts één dag van de week en enkele uren voor de inzage voorziet, de gemeenteraadsleden niet toelaat hun inzage-recht op een normale wijze uit te oefenen; dat het middel gegrond is;

4. Overwegende dat de overige middelen niet moeten worden onderzocht, daar zij niet tot een ruimere vernietiging zouden kunnen leiden,

(Volgt vernietiging)

NOOT—*Het inzage-recht van de gemeenteraadsleden*

Over het inzage-recht van de gemeenteraadsleden bestaat weinig rechtspraak van de Raad van State, maar worden wel talrijke parlementaire vragen gesteld.

1. In de recente rechtsleer kan men op nuttige wijze raadplegen: F. Debaedts, «Recht op inzage van de stukken» in *Gemeenterecht; permanente commentaar*, nr. 121.81, (stand 1980); X., *Inzagerecht van de gemeenteraadsleden*, Adm. Lex., 1978, 9 blz.

2. De schaarse rechtspraak van de Raad van State heeft tot nu toe steeds betrekking gehad op de uitgestrektheid van het inzage-recht van de gemeenteraadsleden.

Wil de bevoegde overheid een regelmatige beslissing nemen, dan moet zij volledig ingelicht zijn aangaande de belangrijke factoren welke die beslissing kunnen beïnvloeden; in een gemeenteraad heeft ieder gemeenteraadslid recht op dergelijke informatie (R.v.St., Roberti de Winghe, nr. 21.892, 13 januari 1982).

Voor concrete voorbeelden raadplege men benevens het geciteerde arrest ook R.v.St., Sophie, nr. 12.197, 1 februari 1974 en R.v.St., Conrotte e.a., nr. 19.277, 22 november 1978).

Over het doelgericht toezicht door het inzage-recht van de gemeenteraadsleden in de dossiers die het college van burgemeester en schepenen heeft aangelegd omtrent de in behandeling zijnde en toegestane bouwvergunningen heeft de Raad van State zich eveneens uitgesproken (R.v.St., Geel, nr. 18.008, 21 december 1976, *R.W.*, 1976-77, 1960, met noot L.P. Suetens). Over het inzage-recht in het notulen-

boek van het college handelde R.v.St., Nicks, nr. 18.681, 12 januari 1978, waarin beslist werd dat de bevoegdheid van het college om aan de inzage van het notulenboek van zijn beslissingen bepaalde voorwaarden te verbinden, niet beperkt is tot het bepalen van uur en dag voor een dergelijke inzage.

3. In de parlementaire vragen van de laatste jaren komen voortdurend twee moeilijkheden aan de orde:

— mogen de gemeenteraadsleden fotokopie nemen van de gemeentestukken?

— maakt het geautomatiseerde systeem waarmee een boekhouding wordt opgesteld, een integrerend deel uit van de boekhouding zelf en is het geautomatiseerde systeem als zodanig ook onderhevig aan het controlerecht van een gemeenteraadslid? Kan een gemeenteraadslid zich door een derde specialist informatica laten bijstaan bij het nazien van een geautomatiseerd systeem?

a) Wat het nemen van fotokopie betreft, laat de toezienende overheid het doorgaan aan de plaatselijke besturen zelf over om te beslissen hoe zij zullen optreden tegenover het nemen van fotokopieën zowel door gemeenteraadsleden (*Vr. en Antw., Senaat*, 1980-81, nr. 10, 16 december 1980, 348) als door de burgers van de gemeente wanneer zij voldoen aan de voorwaarden van artikel 69, eerste lid, van de Gemeentewet (*Vr. en Antw., Kamer*, 1980-81, nr. 3, 28 oktober 1982, 211).

In 1980 had de minister van Binnenlandse Zaken op een parlementaire vraag i.v.m. het inzage-recht en het nemen van fotokopieën geantwoord wat volgt: «Het College van Burgemeester en Schepenen kan de uitoefening van het recht om inzage te nemen van de stukken reglementeren, o.m. door het nemen van een fotokopie van documenten slechts op bepaalde dagen en/of op bepaalde uren toe te staan, zulks om de organisatie en de goede werking van de gemeentediensten niet te verstoren» (*Vr. en Antw., Kamer*, 7 oktober 1980, nr. 45, 4093).

De Raad van State heeft in het gepubliceerde arrest aan deze opvatting echter toegevoegd dat het inzage-recht mag worden geregeld «voor zover de verwezenlijking van het door de wetgever vooropgestelde doel kennelijk niet onmogelijk gemaakt wordt». In casu werd de regeling wel als kennelijk onredelijk beschouwd. De beoogde reglementen zullen kunnen verschillen naar gelang van het aantal inwoners en gemeenteraadsleden. In casu betrof het een gemeente van 8700 inwoners.

b) Betreffende de bijstand van deskundigen of specialisten, antwoordt de minister dat het recht om de akten en de stukken te onderzoeken krachtens artikel 69, 3e lid, van de Gemeentewet verleend wordt aan de gemeenteraadsleden in hun hoedanigheid en dus niet tot derden kan worden uitgebreid (*Vr. en Antw., Kamer*, 1980-81, 30 juni 1981, nr. 38, 3903).

Het geautomatiseerde systeem waarmee een boekhouding wordt opgesteld, maakt geen deel uit van de boekhouding zelf en is bijgevolg, aldus de minister, niet onderhevig aan het controlerecht van een gemeenteraadslid, zodat a fortiori geen bijstand vanwege een derde «specialist informatica» toegestaan is. Bovendien moeten de in de informatiedragers opgeslagen boekhoudkundige gegevens toch worden weergegeven in bepaalde documenten zoals begroting en rekening, dag- en kasboek enz. (*Vr. en Antw., Kamer*, 1982-83, 19 juli 1983, nr. 37, 3.185).

c) Anderzijds worden meer en meer V.Z.W.'s opgericht aan wie het beheer van een deel van het gemeentepatrimonium afgestaan wordt. Op zichzelf is een dergelijke evolutie niet zonder politieke gevaren. In ieder geval erkent de minister dat, wanneer een V.Z.W. betrokken wordt bij het beheer van een gemeentelijke inrichting, deze inrichting haar gemeentelijk karakter behoudt en dientengevolge o.a. art. 69, 3e lid, van de Gemeentewet van toepassing blijft (*Vr. en Antw., Senaat, 28 juni 1983, nr. 38, 1467*).

4. De gegevens van de zaak tonen ook aan dat wanneer een retributie gevraagd wordt voor het hanteren van het fotokopietoestel, de beslissing moet worden genomen door de bevoegde organen nl. de gemeenteraad, welke beslissing aan de goedkeuring van de toezichthoudende overheid is onderworpen.

5. Wellicht is nog deining te verwachten rond de modaliteiten van het inzagerecht dat beïnvloed wordt door een groeiende complexiteit van de dossiers, de democratisering en de openheid van het bestuur en de daaruit voortvloeiende noodzaak om dit inzagerecht te vergemakkelijken met moderne hulpmiddelen.

W. Lambrechts

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

4e KAMER — 21 MAART 1984

Voorzitter: de h. Spaas

Raadsheren: de h. Verschueren en mevr. Bertrand

Advocaten: mrs. Delwaide en Mertens de Wilmars

Wisselbrief en orderbriefje — Betaling door gedomicilieerde.

Wanneer de gedomicilieerde betaalt aan de trekkerhouder te goeder trouw van de wisselbrief, schept hij ten aanzien van deze laatste een vermoeden dat hij voor rekening van de betrokkene handelt, m.a.w. dat hij als lasthebber van de betrokkene optreedt.

De omstandigheid dat, op het tijdstip van de betaling, de kredietopneming van de betrokkene bij de gedomicilieerde beëindigd was of er geen voldoende dekking op zijn rekening was, is niet voldoende om eruit af te leiden dat de gedomicilieerde zonder opdracht heeft betaald.

Bank X t/ G.

Overwegende dat blijkt dat geïntimeerde via zijn bank een wissel heeft aangeboden die geaccepteerd was door dhr. en mevr. S.-W. ten bedrage van 290.000 fr. met vervaldag 20 november 1975; dat deze wisselbrief, die gedomicilieerd was bij appellante, door deze laatste op 24 november 1975 werd uitbetaald;

Overwegende dat gewis de domiciliaat door zijn aanwijzing op de wisselbrief tot niets verbonden is; dat immers de verplichtingen van de domiciliaat niet ontstaan uit het op de wisselbrief vermelde domiciliëringsbeding maar slechts uit de overeenkomst krachtens welke hij als domiciliaat mocht worden aangewezen; dat zelfs dient te worden aangenomen dat, nadat de domiciliaat de hem gegeven op-

dracht heeft aanvaard, hij geen schuldenaar van de wisselbrief wordt;

Overwegende dat evenwel wanneer de domiciliaat zoals in deze betaalt, hij ten aanzien van de trekkerhouder te goeder trouw een vermoeden schept dat hij voor rekening van de betrokkenen handelt, met andere woorden als lasthebber van de betrokkenen heeft gehandeld;

Overwegende dat appellante inroept bij vergissing tot betaling te zijn overgegaan en gerechtigd te zijn het betaalde bedrag terug te vorderen overeenkomstig de artikelen 1235 en/of 1377 van het Burgerlijk Wetboek; dat in concreto beweerd wordt dat appellante betaald heeft zonder daartoe opdracht van de betrokkenen ontvangen te hebben;

Overwegende dat, daar appellante, handelende in de uitvoering van een op de wisselbrief aangebrachte domiciliëring, het wisselbedrag aan de trekkerhouder te goeder trouw heeft betaald, ten aanzien van de trekkerhouder een vermoeden heeft verwekt dat zij handelde ingevolge een overeenkomst met de betrokkenen, waarbij zij als lasthebber voor rekening van deze laatste optrad;

Overwegende dat appellante het verwekt vermoeden niet weerlegt door te verwijzen naar de ingeroepen omstandigheden dat enerzijds zij sedert 10 juni 1975 een einde had gesteld aan de kredietopneming die een der betrokkenen, de pvba T., bij haar verkregen had en dat anderzijds de overige twee betrokkenen, S. en W., geen voldoende dekking op rekening bezaten om de gedane betaling te dekken;

Overwegende dat immers de trekkerhouder te goeder trouw van een wisselbrief een derde is ten aanzien van de overeenkomst of overeenkomsten, die tussen de betrokkenen en de domiciliaat werd(en) afgesloten en die tot gevolg heeft (hebben) dat bij het aanbieden van de wisselbrief ter betaling, de domiciliaat als lasthebber van de betrokkenen betaald heeft;

Overwegende dat de omstandigheden dat de kredietopneming van een van de betrokkenen werd beëindigd en dat er geen voldoende dekking aanwezig was op de bankrekening van de overige betrokkenen niet volstaan om aan te tonen of om met de nodige zekerheid eruit af te leiden dat appellante buiten en/of zonder opdracht van de betrokkenen of van minstens één van hen heeft gehandeld, terwijl door het betalen het vermoeden aanwezig is dat zij als lasthebber gehandeld heeft;

Overwegende dat in dat verband trouwens dient te worden opgemerkt dat, zo appellante in de stukken van haar dossier een kopie van een brief bijbrengt waarbij een einde gemaakt werd aan de kredietopneming ten voordele van de pvba T., en tevens een kopie van een rekeninguittreksel van de bankrekening van de betrokkene S., die een debetstand vertoonde van 1.005 fr., zij geen rekeninguittreksel voorbrengt van de bankrekening van de derde betrokkene W., hoewel niet formeel is betwist dat deze laatste ook een bankrekening bij appellante bezat en geïntimeerde bij conclusie hierop trouwens gewezen heeft;

Overwegende dat appellante aldus faalt in de op haar berustende bewijslast dat zij bij het betalen van de wisselbrief gehandeld heeft hetzij zonder, hetzij buiten het mandaat dat ze heeft doen blijken ingevolge de gedane betaling en die zij ofwel van de solidair gebonden betrokkenen of minstens van één van hen had ontvangen;

Overwegende dat appellante, die gehandeld heeft als lasthebber van de betrokkenen of van één van hen, geen ver-

meende eigen schuld heeft betaald, doch wel een schuld van de lastgever voor wiens rekening zij heeft gehandeld; dat artikel 1235 en/of artikel 1377 van het Burgerlijk Wetboek ten deze geen toepassing vinden;

Overwegende dat eveneens tevergeefs wordt ingeroepen dat niet is aangetoond dat het domiciliëringsbeding van de betrokkenen is uitgegaan; dat appellante immers de domiciliëring als regelmatig gedaan heeft beschouwd, aangezien zij op grond ervan heeft betaald; dat er daarenboven geen aanwijzingen zijn dat de domiciliëring buiten de instemming van de betrokkenen zou zijn geschied, en de beschouwingen van appellante in dat verband gewijd aan de inkt en het schrift waarbij het domiciliëringsbeding werd geschreven, op geen bewezen onregelmatigheid wijzen;

(...)

NOOT—Zie J. Ronse, *Wisselbrief en orderbriefje*, A.P.R., II, nrs. 1671-1687, «Betaling van gedomicilieerde wisselbrieven».

HOF VAN BEROEP TE GENT

7e KAMER — 26 SEPTEMBER 1984

Voorzitter: de h. De Buck

Raadsheren: de hh. Devos en Casier

Advocaat-generaal: de h. De Wilde

Advocaten: mrs. Teerlinck en Lecoutre

Handelszaak — Inpandgeving — Met inbegrip van schuldvorderingen — Tegenwerpelijkheid — Voorwaarde.

Wanneer een schuldenaar zijn handelszaak, daarin begrepen schuldvorderingen op derden, in pand heeft gegeven, maar door de schuldeiser op het hypotheekkantoor een inschrijving is genomen zonder vermelding van de schuldvorderingen die tot de handelszaak behoren, kan het pand, wat die schuldvorderingen betreft, niet worden teruggeworpen aan derden, ten deze de curator van het faillissement van de schuldenaar.

Faillissement P.V.B.A. D. t/ N.V. W.

Het aangevochten vonnis heeft de gegevens die aan het geschil ten grondslag liggen keurig samengevat. Summier komen ze hierop neer dat geïntimeerde, oorspronkelijk eiseres, bij overeenkomst van 10 november 1977 aan de P.V.B.A. D., sedertdien bij vonnis van 3 januari 1980 van de Rechtbank van Koophandel te Brugge, afdeling Oostende, failliet verklaard, een bedrag van 1.500.000 fr. tegen een interest van 0,90 % per maand voor tien jaar in lening heeft gegeven tegen inpandgeving van haar handelszaak. Naar de bewoordingen van de overeenkomst omvat de in pand gegeven handelszaak benevens de klandizie, het uithangbord, de inschrijving in het handelsregister, de handelsorganisatie, het recht op huurovereenkomst, ook het geld in kas, het tegoed op postcheck en banken, de schuldvorderingen evenals het meubilair en materieel. Het omvat bovendien de koopwaar in voorraad, zich in de magazijnen of bij derden bevindend, ten belope van 50 % van

haar waarde, alsook alle verbeteringen aan de handelszaak aan te brengen door toevoeging of op welke andere wijze ook.

Volgens overgelegd dubbel van het borderel van inschrijving op handelszaak van 2 december 1977, behoorlijk geïntimeerd op 6 december 1977 door de hypotheekbewaarder van het eerste kantoor Brugge, werd evenwel slechts inschrijving gevraagd en genomen als volgt: «De in pand gegeven handelszaak omvat benevens de cliënteel, het uithangbord, de inschrijving in het handelsregister, de handelsorganisatie, de merken en brevetten, het recht op huurovereenkomst, het meubilair en het materiaal...», alsmede «bovendien de koopwaar in voorraad in de magazijnen of zich bij derden bevindend, ten belope van 50 % van haar waarde en alle verbeteringen aan het vermeld handelsfonds aan te brengen door toevoeging of op elke andere wijze ook.» Geen inschrijving werd genomen wat betreft het geld in kas, het tegoed op postcheck en banken en de schuldvorderingen. Vandaar de betwisting gerezen naar aanleiding van geïntimeerdes aangifte van schuldvordering waarbij zij o.m. een schuldvordering van 1.952.107 fr. indiende uit hoofde van de lening van 10 november 1977 gewaarborgd door pand op de handelszaak van de gefailleerde. De appellant qualitate qua betwistte dat de bevoorrechte schuldvordering van geïntimeerde zich uitstrekt tot de openstaande schuldvorderingen van de gefailleerde.

Het aangevochten vonnis heeft appellant qualitate qua ongelijk gegeven. Het gaat ervan uit dat het borderel van inschrijving en de op grond van dit borderel genomen hypotheecaire inschrijving naar de bepaling van artikel 4, 3e lid, 3°, van de wet van 25 oktober 1919 enkel moeten vermelden: de aanwijzing van de in pand gegeven handelszaak, het nummer van de inschrijving in het handelsregister, alsmede of het pand de voorraad bevat. De andere bestanddelen, buiten de koopwaar, die slechts ingevolge een bijzonder beding in het pand begrepen zijn, zoals schuldvorderingen, geld in kas, tegoeden op postcheck of bank moeten niet in de inschrijving, maar enkel in de pandakte zelf vermeld worden, wat het geval is ter zake. Het vonnis neemt dan ook het bedrag van 1.952.107 fr. in het bevoorrecht passief op en zegt voor recht dat geïntimeerdes pand op handelszaak zich tot de openstaande schuldvorderingen op derden uitstrekt.

Appellant qualitate qua handhaaft het standpunt door hem voor de eerste rechter ontwikkeld en concludeert tot de wijziging van de desbetreffende beslissing van de eerste rechter terwijl de geïntimeerde tot de bevestiging ervan concludeert.

Beoordeling

De handelszaak is een universaliteit van goederen waarvan de samenstelling nergens in de wet precies bepaald is. Het is uiteraard een zeer rekbaar begrip. Met het oog op het beroepskrediet en de verpanding van handelszaken heeft artikel 2 van de wet van 25 oktober 1919 er een *minimale* omschrijving van gegeven door te bepalen dat het pand op handelszaak het geheel der waarden omvat die de handelszaak uitmaken, met name de klandizie, het uithangbord, de handelsinrichting, de merken, het recht op de huurceels, het meubilair van het magazijn en het gereedschap, *dat alles behoudens strijdig beding*. Het mag de aanwezige voorraad opgeslagen waren, tot een bedrag van 50 t.h. hunner waarde omvatten.

Uit deze omschrijving volgt :

1° dat, behoudens strijdig beding, het pand op handelszaak moet worden geacht zich uit te strekken tot de in artikel 2, eerste lid, omschreven lichamelijke en onlichamelijke goederen, maar ook tot niets meer ;

2° dat uitbreiding tot andere, niet in artikel 2, eerste lid, opgesomde lichamelijke en onlichamelijke goederen toegelaten en mogelijk is, niet enkel tot de voorraad opgeslagen waren, zoals artikel 2, tweede lid, het uitdrukkelijk bepaalt, maar ook tot andere goederen. D.w.z. dat, indien de opsomming van de bestanddelen van de handelszaak in artikel 2 vatbaar is voor beperking, zij ook *niet beperkend is*. Uitbreiding is mogelijk, *doch dit onderstelt een overeenkomst desaangaande* (vergelijk Cass., 6 nov. 1970, *R.W.*, 1970-71, 1326).

Schuldvorderingen, waardepapieren en contant geld maken doorgaans geen deel uit van de handelszaak, zijn in de opsomming van artikel 2, eerste lid, van de wet van 25 oktober 1919 niet begrepen en moeten dus het voorwerp uitmaken van een bijzonder beding van de pandakte indien men ze in het pand van de handelszaak wil begrijpen (vergelijk het zoëven aangehaald cassatiearrest ; zie ook Nouveau Répertoire de droit Dalloz, uitg. 1948, II, V° Fonds de commerce, nr. 5).

Ten deze strekt zich het pand van geïntimeerde krachtens een uitdrukkelijk bijzonder beding van de pandakte van 10 november 1977 uit tot het geld in kas, het tegoed op post-check en banken en de schuldvorderingen. Daarover bestaat geen betwisting.

Doch daarbij mag niet uit het oog verloren worden, omdat het de kern van de zaak is dat het pand op handelszaak, zoals ingesteld en geregeld bij de wet van 25 oktober 1919, een bijzonder soort pand is, nl. *een pand zonder buitenbezitstelling van de schuldenaar, d.i. een registerpand* (A.P.R., *Voorrechten*, blz. 64, nrs. 113 e.v.). Terwijl bij een gewoon handelspand het bestaan en de omvang van het pand aan derden bekendgemaakt worden door de buitenbezitstelling van de schuldenaar-pandgever, blijft hier de overeenkomst van inpandgeving voor derden latent, althans voor zover en zolang de niet-bestaande buitenbezitstelling niet op de wijze door de wet bepaald niet ter kennis wordt gebracht van de derden te goeder trouw. Het is om de buitenbezitstelling te vervangen, dat artikel 4 van de wet, gewijzigd bij K.B. van 30 maart 1936, een bijzondere vorm van bekendmaking voorschrijft, bedoeld om de derden te goeder trouw in kennis te stellen van het pand en de omvang ervan, meer bepaald de inschrijving ervan in een afzonderlijk register daartoe gehouden in het kantoor der hypotheken van het gerechtelijk arrondissement binnen het gebied waarvan de handelszaak is gevestigd. Tot aan deze inschrijving blijft het pand niet openbaar, m.a.w. niet tegenwerpelijk aan derden.

Het spreekt nu vanzelf dat om de derden te goeder trouw behoorlijk in kennis te stellen van het bestaan van het pand op handelszaak en van de omvang ervan — die zoals eerder uiteengezet vatbaar is voor conventionele beperking of uitbreiding, de inschrijving zoals de inschrijving van onroerende voorrechten, hypotheken en sloopshypotheken moet voldoen aan het principe van de specialiteit, meer bepaald in drieërlei opzicht : — specialiteit van de gewaarborgde schuldvordering, specialiteit van de gewaarborgde som, specialiteit (nauwkeurige omschrijving) van de gege-

ven zekerheid, ter zake meer speciaal van de elementen welke de in pand gegeven handelszaak omvat. De wet van 25 oktober 1919 verwijst overigens in dit verband naar de Hypotheekwet van 16 december 1851 en bepaalt in artikel 4, vierde lid, 3°, dat de aan de hypotheekbewaarder over te leggen inschrijvingsborderellen de *bijzondere* aanwijzing van de in pand gegeven handelszaak moeten bevatten, *als-ook de vermelding of het pand al dan niet de aanwezige voorraad opgeslagen waren bevat*. Dit laatste is een teken aan de wand, want het heeft precies betrekking op een bestanddeel dat slechts krachtens bijzonder beding van de pandakte in de in pand gegeven handelszaak begrepen is. Indien dit nu opgelegd is voor de voorraad opgeslagen koopwaren, moet dit noodzakelijk ook het geval zijn voor andere bestanddelen als daar zijn de schuldvorderingen die slechts ingevolge een bijzonder beding mogen worden geacht in het pand begrepen te zijn en niet in de opsomming van artikel 2 voorkomen.

Elke andere oplossing zou voor derden te goeder trouw misleidend zijn. Immers zouden anders de latere kredietverleners te goeder trouw die over de solvabiliteit en het krediet van hun schuldenaar ingelicht willen zijn, bij gebreke aan bekendmaking van deze conventionele uitbreiding van het pand tot de schuldvorderingen kunnen denken dat, hoewel de handelszaak in pand is gegeven, de schuldenaar nog vrij mag beschikken over de inkomsten ervan, respectievelijk dat de openstaande schuldvorderingen die hij op derden bezit, hem nog integraal ten goede komen. Dit zou erop neerkomen aan de schuldenaar een bedrieglijke kredietwaardigheid te verschaffen, waardoor schade wordt berokkend aan derden (art. 5 in fine wet van 25 oktober 1919).

Appellant qualitate qua vertegenwoordigt ter zake wel degelijk de massa, o.m. de massa van de gewone schuldeisers waarvan het belang door de latente, niet openbaar gemaakte conventionele uitbreiding van het pand tot de schuldvorderingen schade ondervindt. Hij heeft in deze hoedanigheid belang ter zake en zijn hoger beroep is niet enkel ontvankelijk, maar ook gegrond. De pandakte van 10 november 1977 is hem niet tegenstelbaar wat de schuldvorderingen betreft.

*Op die gronden,
Het hof,*

Gelet op het overeenkomstig schriftelijk advies van de heer L. De Wilde, advocaat-generaal, neergelegd ter openbare terechtzitting van 6 juni 1984 ;

Verklaart het hoger beroep ontvankelijk en gegrond ;

Doet het aangevochten vonnis teniet in zoverre het aangevochten wordt en opnieuw wijzende, zegt voor recht dat het pand van geïntimeerde op de handelszaak van de gefailleerde P.V.B.A. D. aan de appellant qualitate qua niet kan worden tegengeworpen wat betreft de schuldvorderingen op derden die tot voormelde handelszaak toebehooren.

HOF VAN BEROEP TE ANTWERPEN

8e KAMER — 14 NOVEMBER 1984

Voorzitter : de h. Vanderhoeght

Raadsheren : de hh. Guffens en Vandeplas (rapporteur)

Advocaten : mrs. Lernout, Loos en Lenaerts

Strafvordering — Hoger beroep — Taalgebruik in gerechtszaken — Verjaring in douanezaken.

1. *De beslissing van de rechter waarbij de behandeling van een incident bij de grond van de zaak wordt gevoegd is een beslissing of een maatregel van inwendige orde in de zin van art. 1046 Ger. W., die niet vatbaar is voor hoger beroep.*

2. *Art. 22 van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken bepaalt dat de beklagde de vertaling van de bij zijn dossier gevoegde processen-verbaal, verklaringen van getuigen of klagers en de verslagen van deskundigen die in het Frans zijn gesteld kan vorderen; de vertaling is derhalve geen verplichting, maar een recht dat onderworpen is aan een uitdrukkelijk verzoek van de verdachte.*

Het verzoekschrift dient, via de griffie, aan het openbaar ministerie te worden gericht en het is niet meer ontvankelijk na verloop van acht dagen volgende op de dagvaarding om te verschijnen ter terechtzitting van de correctionele rechtbank. Dit verzoekschrift kan in geen geval voor het eerst in hoger beroep geldig worden ingediend.

3. *Het recht een vertaling te vorderen op grond van art. 22 van de wet van 15 juni 1935 is beperkt tot de processen-verbaal, de verklaringen van getuigen of klagers en de verslagen van deskundigen. Andere bescheiden geven geen recht tot vertaling maar de beklagden kunnen ze voor eigen rekening laten vertalen.*

4. *Het verval van de strafvordering heeft in douanezaken niet alleen uitwerking op de gevangenisstraf, maar ook op de geldboeten, die, zelfs al zijn ze bestemd om forfaitair de fiscus schadeloos te stellen voor het nadeel berokkend door het bedrog, ten aanzien van hem die ze treffen de aard van straf hebben, evenals op de vervangende gevangenisstraffen en de verbeurdverklaringen.*

Ministerie van Financiën t/ Van Z. en Van R.

Overwegende dat de hogere beroepen van de beklagden en van de vervolgende partij tegen het vonnis op verzet van 27 oktober 1983 regelmatig naar vorm en termijn, ontvankelijk zijn alsook het verzet tegen het verstekvonnis;

Overwegende dat de tweede appelland, Van R., bij akte van 6 oktober 1983 hoger beroep heeft ingesteld tegen de beslissing van de Correctionele Rechtbank te Tongeren van 6 oktober 1983 waarbij werd besloten het door de beklagde bij conclusie gevraagde uitstel bij de grond van de zaak te voegen, en dat dezelfde beklagde bij akte van dezelfde datum eveneens hoger beroep heeft ingesteld tegen de beslissing van de Correctionele Rechtbank te Tongeren van 6 oktober 1983 waarbij besloten werd de zaak niet te verdagen ten einde de in het Frans en in het Duits gestelde bescheiden te laten vertalen;

Overwegende dat in het belang van een goede rechtsbede-

ling het gepast voorkomt de incidentele beroepen samen met de andere hogere beroepen te voegen en samen te behandelen;

Overwegende dat, ter zitting van de Correctionele Rechtbank te Tongeren van 6 oktober 1983, Van R. de sine die verdaging van de zaak vroeg en dat hij daarvoor aanvoerde dat er een strafrechtelijk onderzoek aan de gang was betreffende de verdwijning van een van de dossiers en dat de behandeling van de zaak derhalve geen doorgang kon vinden; dat de rechtbank besloot de beslissing over dit verzoek tot uitstel bij de grond van de zaak te behandelen; dat, na hoger beroep te hebben ingesteld tegen deze beslissing, dezelfde beklagde opnieuw de verdaging van de zaak sine die vroeg enerzijds omdat hij hoger beroep had ingesteld tegen de eerste beslissing en anderzijds omdat hij van oordeel was dat «aangezien hij de Nederlandstalige rechtspleging heeft gevraagd, alle stukken dus in het Nederlands dienen vertaald» te worden; dat ook de beslissing over dit incident door de rechtbank bij de behandeling van de grond van de zaak werd gevoegd;

Overwegende dat aldus blijkt dat deze beklagde ten onrechte van oordeel is dat de eerste rechter beslist heeft dat de behandeling van de zaak niet dient te worden verdaagd om in het Frans en in het Duits gestelde stukken te laten vertalen; dat de eerste rechter integendeel zich ertoe beperkt heeft te beslissen dat ook dit tweede verzoek bij de grond van de zaak dient te worden gevoegd;

Overwegende dat de beslissing van de rechter waarbij de behandeling van een incident bij de grond van de zaak wordt gevoegd, een beslissing of een maatregel van inwendige orde is in de zin van artikel 1046 van het Gerechtelijk Wetboek, die niet vatbaar is voor hoger beroep; dat beide hogere beroepen derhalve niet toelaatbaar zijn;

Overwegende dat thans, in hoger beroep, beide beklagden opnieuw aanvoeren dat de bij het dossier gevoegde stukken in het Nederlands gesteld dienen te worden «daar ze de Nederlandse taal voor de rechtspleging hebben verkozen»; dat deze beweringen echter geen steun vinden in de wet noch in enige andere wettelijke bepaling; dat art. 22 van de wet van 15 juni 1935 op het gebruik der talen in gerechtszaken slechts vermeldt dat de verdachte die alleen Nederlands en Duits of een van die talen verstaat, kan vorderen dat bij zijn dossier een Nederlandse of een Duitse vertaling wordt gevoegd van de processen-verbaal, de verklaringen van getuigen of klagers en de verslagen van deskundigen die in het Frans zijn gesteld; dat de vertaling derhalve geen *verplichting* is, maar een recht dat onderworpen is aan een uitdrukkelijk verzoek van de verdachte; dat een verzoekschrift, via de griffie, aan het openbaar ministerie dient te worden gericht en dat dit verzoekschrift niet meer ontvankelijk is na verloop van acht dagen volgende op de dagvaarding om te verschijnen ter terechtzitting van de correctionele rechtbank; zodat het verzoekschrift, zelfs al bevatte het een vordering tot vertaling, in elk geval te laat was ingediend; dat ten slotte het recht van de verdachte een vertaling te vorderen beperkt is tot de processen-verbaal, de verklaringen van getuigen of klagers en de verslagen van deskundigen; dat ten deze de in het Frans en in het Duits gestelde bescheiden noch processen-verbaal, noch verklaringen van getuigen of klagers, noch verslagen van deskundigen betreffen, zodat deze bescheiden geen aanleiding kunnen geven tot een recht van vertaling, maar dat de be-

klaagden nochtans voor eigen rekening steeds deze vertaling mogen laten verrichten en dat ze daartoe ruim de gelegenheid hebben gekregen; dat also vaststaat dat, bij ontstentenis van regelmatig ingediend verzoekschrift betreffende bij art. 22 van de wet van 15 juni 1935 beperkend opgesomde stukken, het verzoek tot vertaling ingediend door de beklaagden als niet toelaatbaar dient te worden afgewezen;

Overwegende dat de strafvordering bij ontstentenis van een grond tot schorsing van de verjaring, door verloop van meer dan drie jaar na de laatste daad van onderzoek, nl. het proces-verbaal van verhoor van R., of van vervolging binnen drie jaar te rekenen van de dag waarop het wanbedrijf werd gepleegd, is verjaard;

Overwegende dat het verval van de strafvordering niet alleen uitwerking heeft op de gevangenisstraf, maar dat ook de geldboeten, zelfs al zijn ze bestemd om forfaitair de fiscus schadeloos te stellen voor het nadeel hem berokkend door het bedrog, ten aanzien van hem die ze treft de aard van een straf heeft, evenals de vervangende gevangenisstraf en de verbeurdverklaring;

Overwegende dat misdrijven echter tevens aanleiding geven tot betaling van rechten of accijnzen en dat de kennisgeving van de burgerlijke vordering behoort tot de bevoegde strafrechter die aldus, zelfs in geval van verjaring van de strafvordering, uitspraak dient te doen over de civielrechtelijke vordering tot betaling van de rechten;

Overwegende dat de eerste appellant, Van Z., bij zijn aanhouding aan de Belgisch-Duitse grens op 14 december 1978 in het bezit werd gevonden van een personenwagen Mercedes die hij in België had ingevoerd zonder betaling van de invoerrechten en dat hij bij deze gelegenheid heeft toegegeven dat hij voor de derde maal zich aan dergelijke praktijken had overgeleverd, dat echter achteraf aan het licht is gekomen dat deze beklaagde benevens het voertuig Mercedes bouwjaar 1978 ter waarde van 394.050 fr., ook nog drie andere voertuigen (...) heeft ingevoerd zonder aangifte aan de douanediensten;

Overwegende dat de eerste appellant, Van Z., samen met de tweede appellant, Van R., 88 Mercedes voertuigen heeft ingevoerd zonder dat er aangifte gedaan werd aan de diensten der douanen zoals voorgeschreven door de wet, en dat Van Z. ten slotte samen met V. nog 20 Mercedes-voertuigen heeft ingevoerd zonder aangifte aan de douane;

Overwegende dat Van Z. de feiten heeft toegegeven, maar uitgelegd heeft dat hij de voertuigen op diverse plaatsen afleverde aan M. en J. en dat hij nadien niet meer is opgetreden bij de verkoop van deze voertuigen; dat het ter zake van geen belang is te weten dat de voertuigen eventueel door anderen werden doorverkocht; dat de invoer van de diverse voertuigen gedaan werd door Van Z. en dat hij derhalve gehouden is tot betaling van de ontdoken invoerrechten; dat Van Z. als feitelijke invoerder van de voertuigen gehouden was deze voertuigen aan te geven en de rechten te betalen en dat hij zijn verantwoordelijkheid niet kan ontlopen door te verwijzen naar derden die mogelijkwijze mede betrokken waren bij de invoer;

Overwegende dat ook Van R. aanvoert niet gehouden te zijn tot betaling van de ontdoken rechten, maar dat niet kan worden betwist dat de invoerrechten voor de 88 Mercedes-voertuigen die hij via Van Z. heeft ingevoerd nooit werden betaald; dat de enkele omstandigheid dat deze rechten niet werden betaald voor de voertuigen die hij heeft

aangekocht, de verplichting tot vereffening van deze rechten meebrengt; dat de verantwoordelijkheid van Van R. voortvloeit uit zijn rechtstreekse medewerking bij de aankoop van de voertuigen daar hij steeds is opgetreden als tegenpartij ten aanzien van Van Z. bij de aankoop van de voertuigen;

(...)

BURGERLIJKE RECHTBANK TE MECHELEN

1e KAMER — 28 FEBRUARI 1984

Voorzitter: de h. Wauters

Rechters: de hh. Simons en Van de Walle

Advocaten: mrs. Koevoets en Charlier

Belasting over de toegevoegde waarde — Art. 64, § 1, B.T.W.-Wetboek — Wettelijk vermoeden — Aard — Tegebewijs.

Het wettelijk vermoeden vervat in art. 64, § 1, B.T.W.-Wetboek kan worden weerlegd door alle middelen, o.m. door aan te tonen dat de voorraad is aangegroeid. Bij ontstentenis van een inventaris behoudt de handelaar steeds de mogelijkheid door alle middelen te bewijzen dat zijn voorraad vermeerderd is.

G. t/ Belgische Staat

Gezien de inleidende dagvaarding waarbij verweerder gedagvaard werd ten einde het dwangbevel van 16 april 1981, uitvoerbaar verklaard op 16 april en aan eisers betekend op 17 april 1981, onwettig, althans ongegrond te horen verklaren;

I. De feiten

Jozef en Willy G. exploiteren in de vorm van een feitelijke vereniging een zaak uit met als activiteit het plaatsen van verlichting, drijfkracht en telefoon, kleinhandel in elektrische toestellen, verlichtingsartikelen, radio-elektrisch materiaal en huishoudelijke artikelen.

Uit het proces-verbaal opgemaakt door W., adjunct-verificateur bij de administratie van de B.T.W., van 15 april 1981 blijkt dat door eisers geen inventarissen van goederen in voorraad werden gehouden.

Aan de hand van de voorgelegde boeken en stukken door eisers, aangevuld met gegevens geput uit het dossier van de feitelijke vereniging bij de administratie der directe belastingen, maakte de heer W., op grond van art. 59, § 1, van het B.T.W.-Wetboek een berekening ter bepaling van de omzet, zijnde het totaal van de leveringen en diensten die eisers hebben gedaan en die op grond van art. 64, § 1, en 2, van het B.T.W.-Wetboek geacht worden te zijn geleverd en gedaan onder voorwaarden waaronder de belasting opeisbaar wordt. Aldus werd het volgende resultaat verkregen: (...)

In evenredigheid van de toegepaste tarieven betekent dit een verschuldigde B.T.W. van 48.947 fr.

Het dwangbevel werd op 17 april 1981 betekend aan eisers.

Reeds op 27 maart 1981 lieten eisers aan de hoofdcontroleur weten dat zij niet akkoord konden gaan met de stelling van verweerder aangezien er een belangrijke aangroei was van de voorraad waarmee geen rekening werd gehouden enerzijds door het vergroten van de winkel en het bijkomen van magazijnen en anderzijds het beginnen van een nieuwe bedrijfstak, nl. huishoudelijke voorwerpen en siervoorwerpen.

II. In rechte

Overwegende dat het opgesteld p.v. van de heer W. enkel het bewijs levert van de vastgestelde feiten maar niet van de hierin vervatte gevolgtrekkingen noch van de feitelijke of juridische appreciaties van deze feiten;

Dat het vermoeden vervat in art. 64 B.T.W.-Wetboek een vermoeden juris tantum is;

Overwegende dat het wettelijk vermoeden vervat in art. 64, § 1, B.T.W.-Wetboek weerlegbaar is met alle middelen o.m. door aan te tonen dat de voorraad is aangegroeid;

Dat bij ontstentenis van een inventaris eisers steeds de mogelijkheid behouden door alle middelen te bewijzen dat hun voorraad vermeerderd is;

Dat eisers aantonen dat hun zaak in 1975 een uitbreiding kende, nl. een vergroting van zowel de opslag- als de verkoopruimte;

Dat eisers stellen, en aan de hand van de aangifte aan de B.T.W.-diensten in verband met de uitgevoerde veranderingen- en vergrotingswerken dit aantonen, dat de winkel werd vergroot van 41,97 m² naar 101,86 m² en het magazijn voor opslagplaats vermeerderde van 19 m² tot 162 m²;

Dat dit feit eveneens blijkt uit de groei van brandverzekering, nl. 7.877 fr. in 1974 en 14.711 fr. in 1975;

Dat eisers eveneens aanvoeren, hetgeen niet wordt betwist, dat zij vanaf einde 1975 hun handel uitbreidden tot huishoudelijke en siervoorwerpen;

dat zowel uit de uitbreiding van de exploitatieoppervlakte als uit de uitbreiding van hun aanbod van goederen met zekerheid kan worden afgeleid, dat zulks gepaard gaat met een aangroei van de voorraad;

Dat derhalve het standpunt van verweerder dient te worden verworpen;

Overwegende dat het antwoord op de vraag nr. 200 van volksvertegenwoordiger Willems van 6 augustus 1976 ter zake niet dienend is aangezien in casu geen inventaris voorhanden is;

Overwegende dat eisers het vermoeden vervat in de artt. 59 en 64 B.T.W.-Wetboek hebben weerlegd zodat er ter zake geen meeromzet kan worden aangenomen en dit ten gevolge van de aangroei van de voorraad;

Overwegende dat verweerder in november 1982 beslag onder derden heeft gelegd bij notaris De C. te Duffel en op 4 december 1982 een bedrag van 71.954 fr. werd doorgevoerd aan verweerder;

Dat het passend is dat verweerder veroordeeld wordt tot terugbetaling van dit bedrag;

(...)

VREDEGERECHT TE BERCHEM

20 JULI 1982

Rechter : de h. Heurterre

Advocaten : mrs. Passemiers loco Dyck, Dillen loco Verberckmoes, Van der Mynsbrugge loco Segers, Mertens loco Bellefroid, Pepermans loco De Wit, Marneffe loco Koninckx en Broekmans, en Blanckaert

Huur — 1. Aansprakelijkheid van de huurder voor beschadigingen en verliezen gedurende de huurtijd ontstaan — Grondslag — 2. Teruggaveverplichting van de huurder — Gedeeltelijk verhuurd gebouw — Bezit en detentie van de verhuurder — «Gemeenschappelijk» lokaal als accessorium van de andere — Verplichting van de huurder aan de verhuurder het houderschap over te laten — 3. Aansprakelijkheid van de huurder voor beschadigingen en verliezen ontstaan door toedoen van huisgenoten of onderhuurders — Draagwijdte en toepassingsgebied — Beschadigingen van een «gemeenschappelijk» lokaal, ontstaan door toedoen van een medehuurder.

1. Krachtens art. 1732 B.W. is de huurder aansprakelijk voor de beschadigingen of de verliezen die gedurende zijn huurtijd ontstaan, tenzij hij bewijst dat die buiten zijn schuld hebben plaatsgehad.

Aan die bepaling ligt ten grondslag de verplichting van de huurder, bij het eindigen van de huur, aan de verhuurder de zaak terug te geven welke deze hem had geleverd en waarvan hij hem dientengevolge het houderschap had afgestaan.

2. Wanneer in een gebouw slechts de helft van de kamers is verhuurd, oefent de verhuurder, als juridisch bezitter van dat gebouw, het corpus van dit bezit uit, enerzijds door detentie van de niet verhuurde kamers, anderzijds, wat de verhuurde kamers betreft, door vertegenwoordiging door haar huurders, ieder van hen houder zijnde van de door hem gehuurde kamer.

Wanneer in zulk een gebouw een «gemeenschappelijk» lokaal voorhanden is, dat dient te worden beschouwd als een accessorium van de andere, zowel verhuurd als niet verhuurde lokalen, hebben de huurders van de verschillende kamers niet de verplichting dat «gemeenschappelijk» lokaal aan de verhuurder terug te geven; zij hebben slechts de verplichting om bij het einde van hun respectieve huurovereenkomsten aan de verhuurder het uitsluitend houderschap van dat «gemeenschappelijk» lokaal over te laten.

3. Krachtens art. 1735 B.W. is de huurder aansprakelijk voor de beschadigingen en verliezen die ontstaan zijn door toedoen van zijn huisgenoten of van zijn onderhuurders.

Uit die bepaling volgt echter niet dat een huurder eveneens aansprakelijk zou zijn voor beschadigingen en verliezen die zouden zijn ontstaan door toedoen van een medehuurder die, samen met hem, het genot heeft van een «gemeenschappelijk» lokaal.

N.V. D. e.a. t/ S. e.a.

Overwegende dat de voornoemde minderjarige kinderen van respectievelijk eerste, tweede, derde en vierde verweer-

ders in de onder I vermelde vordering en het voornoemde meerderjarig kind van vijfde verweerders in dezelfde vordering, zijnde de verweerder in de onder III vermelde vordering, ieder een aparte gemeubelde kamer huurden in het eigendom van tweede eiseres in beide besproken vorderingen;

dat op de voorzijde van de gesloten huurovereenkomsten telkens is vermeld: «De huurder verbindt er zich toe het gehuurde en de gemene delen van het gebouw te verzekeren en te onderhouden zoals een goed huisvader past. H. aanvaardt alle bepalingen van de huurovereenkomst evenals de huurbepalingen. Hij/zij erkent deze te kennen en er een exemplaar van te hebben ontvangen»;

dat op de niet-ondertekende achterzijde van die huurovereenkomsten telkens is vermeld: «De huurder is zelf en volledig verantwoordelijk voor het gehuurde en de gemene delen: beschadigingen of verlies en alle daaruit voortvloeiende kosten of gevolgen zijn te zijnen laste. Huurder zal alle nodige voorzorgsmaatregelen treffen i.v.m. vuur, water, gas, vorst enz. om het gehuurde en zijn gemene delen ongeschonden te bewaren wat die voorzorgen ook behelzen. Het onderhoud van het gehuurde en de gemene delen valt ten laste van de huurder, en zal door hem degelijk geschieden. De verplichtingen van onderhavig contract zijn hoofdelijk en ondeelbaar ten aanzien van H., zijn erfgenamen of rechthebbenden»;

dat in die huurovereenkomsten niet nader wordt omschreven wat precies onder «gemene delen» wordt bedoeld en niet uitdrukkelijk is bedongen dat, wat de aansprakelijkheid voor beschadigingen aan die gemene delen betreft, hoofdelijkheid zou bestaan tussen de huurders van gemeubelde kamers in bedoeld eigendom;

dat tweede eiseres in beide besproken vorderingen aanvoert dat zij, ter attentie van de huurders van gemeubelde kamers in haar eigendom, een nota had opgesteld waarvan die huurders in kennis werden gesteld en waarvan de tekst luidt:

«Vorst.

Het is zeer belangrijk om bij koud of vorstweer voldoende maatregelen te nemen om bevrozing van leidingen en dergelijke te voorkomen. U kan o.a. de volgende maatregelen treffen: hoofdkraan waterleidingen afsluiten (de kraan bevindt zich in de voorkelder); leidingen leeg laten lopen (vergeet douche, geysers enz. niet); WC doorspoelen (bak dus leeg laten lopen na afsluiten van de leiding); een handvol zout in de WC-pot te doen. Afhankelijk van de mate van koude kan eventueel volstaan worden met een dun straaltje water voortdurend te laten lopen. Neem voldoende inlichtingen en maak, indien nodig, afspraken met uw medehuurders. Pas vooral op tijdens week-ends en neem tijdig de gepaste (en voldoende) maatregelen. Het is beter te voorkomen dan peperduur te genezen. Dank U»;

Overwegende dat het bedoelde eigendom op 7 januari 1979 werd geteisterd door waterschade;

dat uit een door de eiseressen in beide besproken vorderingen overgelegde brief van 13 maart 1979 van landmeter-schatter Philippe C., gericht aan eerste eiseres, blijkt dat die deskundige op 8 maart 1979 ter plaatse ging en dat hij, wat de oorzaak van de waterschade betreft, vaststelde: «De waterschade is het gevolg van een gesprongen buis in een gemeenschappelijk stortbadlokaal gelegen op de hoogste verdieping van het verzekerd gebouw. De oorzaak van de

beschadiging is te zoeken in de voorbije vorstperiode daar de huurders hadden nagelaten het water af te sluiten bij het verlaten van het gebouw op een zaterdag of een zondag. Volgens onze verzekerde waren de studenten verwittigd dat de laatste die het huis verliet, het water moest afsluiten. Bij navraag bij de verschillende studenten blijkt niemand de verantwoordelijkheid op zich te willen nemen zodat dient te worden verondersteld dat zij allen solidair verantwoordelijk zijn. Iedere huurder is in het bezit van een huurcontract dat tevens dient te worden beschouwd als een inwendig reglement. Uit de plaatsopneming bleek dat de waterleiding nog op twee plaatsen gesprongen was zodat schadeverschijnselen zich eveneens voordeden in de lavatory van de tussenverdieping en de achterkamer van de tussenverdieping. De schade werd dan ook omgeslagen in functie van de drie clausale oorzaken»;

dat uit die brief tevens blijkt dat die plaatsopneming geschiedde in afwezigheid van de verweerders in beide besproken vorderingen, met dien verstande dat de voornoemde minderjarige dochters van respectievelijk eerste verweerders en tweede verweerster in de onder I vermelde vordering toen wel aanwezig waren;

Overwegende dat eerste eiseres in beide besproken vorderingen de verzekeraar is van tweede eiseres in die vorderingen en zij laatstgenoemde gedeeltelijk vergoedde voor de ontstane waterschade;

dat beide eiseressen in hun conclusies bevestigen dat hun vordering slechts stoelt op de contractuele aansprakelijkheid van de onderscheiden huurders van gemeubelde kamers in bedoeld eigendom die volgt uit de bepalingen van de artikelen 1732 en 1735 van het Burgerlijk Wetboek en uit de bedingen van de onderscheiden huurovereenkomsten;

Overwegende dat krachtens artikel 1732 van het Burgerlijk Wetboek de huurder aansprakelijk is voor de beschadigingen of de verliezen die gedurende zijn huurtijd ontstaan, tenzij hij bewijst dat die buiten zijn schuld hebben plaatsgehad;

dat aan die wetsbepaling ten grondslag ligt de verplichting van de huurder, bij het eindigen van de huur, aan de verhuurder de zaak terug te geven welke deze hem had geleverd en waarvan hij hem dientengevolge het houderschap had afgestaan;

dat de door die wetsbepaling aan de huurder opgelegde bewijslast dan ook stoelt op de bepalingen van de artikelen 1302, derde lid, en 1315, tweede lid, van het Burgerlijk Wetboek, krachtens welke bepalingen de schuldenaar die beweert bevrijd te zijn van zijn verbintenis, gehouden is het toeval waarop hij zich beroept te bewijzen (Cass., 16 november 1944, *Arr. Cass.*, 1944, 38; *Pas.*, 1944, I, 34, en conclusie van procureur-generaal Leon Cornil, *a.w.*, (35), 36, eerste kolom);

Overwegende dat uit de bovenvermelde brief van 13 maart 1979 van landmeter-schatter Philippe C. blijkt dat in het bedoelde gebouw tien studentenkamers door tweede eiseres in beide besproken vorderingen worden verhuurd en dat, op 7 januari 1979, slechts vijf van die kamers waren verhuurd, namelijk aan de voornoemde minderjarige kinderen van eerste, tweede, derde en vierde verweerders in de onder I vermelde vordering en aan de meerderjarige zoon van vijfde verweerders in die vordering, zijnde de verweerder in de onder III vermelde vordering;

dat tweede eiseres derhalve, als juridisch bezitter van bedoeld gebouw, het corpus van dit bezit uitoefende, enerzijds, door detentie van de vijf ledige kamers, anderzijds, wat de andere kamers betreft, door vertegenwoordiging door haar huurders, ieder van hen houder van de door hem gehuurde kamer;

dat, wat het «gemeenschappelijk stortbadlokaal» betreft, dit diende als accessorium van de tien voorziene studentenkamers, waaruit volgt dat tweede eiseres het corpus van haar bezit van dat stortbadlokaal eveneens enerzijds uitoefende door haar detentie — aangezien dit stortbadlokaal onder meer diende als accessorium van vijf ledige kamers, waarvan eiseres trouwens te allen tijde haar detentie kon afstaan aan huurders die dan dit stortbadlokaal eveneens zouden mogen gebruiken —, en anderzijds door vertegenwoordiging door haar onderscheiden huurders, aangezien dit lokaal tevens diende als accessorium van elke, aparte, effectief verhuurde kamer;

dat de onderscheiden huurders van de betrokken studentenkamers derhalve niet de verplichting hadden dat «gemeenschappelijk stortbadlokaal» aan tweede eiseres terug te geven, doch alleen de verplichting hadden, op het einde van hun respectieve huurovereenkomsten, aan eiseres het uitsluitend houderschap van dat stortbadlokaal over te laten;

dat, bij gebreke aan enigerlei verplichting tot teruggave van bedoeld stortbadlokaal, de door artikel 1732 van het Burgerlijk Wetboek aan de huurder opgelegde bewijslast, die stoelt op die verplichting, niet door eiseressen kan worden ingeroepen (vgl., in een toepassing van het eerste lid van artikel 1733 van het Burgerlijk Wetboek, een wetsbepaling die eveneens stoelt op de verplichting tot teruggave van het gehuurde goed, in dezelfde zin, Cass., 16 mei 1952, *Arr. Cass.*, 1952, 515; vgl. eveneens conclusie van procureur-generaal Leon Cornil bij Cass., 16 november 1944, *Pas.*, 1944, I, (35), 44 in fine - 45);

Overwegende dat, zelfs indien zou worden ondersteld dat tweede eiseres het corpus van haar bezit van bedoeld stortbadlokaal volledig uitoefende door vertegenwoordiging door haar onderscheiden huurders, dan nog de door die wetsbepaling aan de huurder opgelegde bewijslast niet kan worden ingeroepen;

dat elk van de onderscheiden huurders dan immers alleen de verplichting had tot teruggave, op het einde van zijn huur, van de door hem gehuurde studentenkamer, bestemd tot zijn privaat gebruik, doch niet tot teruggave van het «gemeenschappelijk stortbadlokaal» maar alleen tot het overlaten van het uitsluitend houderschap daarvan aan tweede eiseres die dat houderschap uitoefende door vertegenwoordiging door de andere huurders (vgl., in dezelfde zin, Arntz, IV, nr. 1173; Beltjens, *Encyclopédie du droit civil belge*, première partie, Code civil, V, article 1732, nr. 10, blz. 424, en articles 1754-1756, nr. 7, blz. 474; La Haye en Vankerckhove, «Le louage de choses», I, «Les baux en général», in *Les Nouvelles*, nr. 990-992);

Overwegende dat krachtens artikel 1735 van het Burgerlijk Wetboek de huurder aansprakelijk is voor de beschadigingen en verliezen die ontstaan door toedoen van zijn huisgenoten of van zijn onderhuurders;

dat uit die wetsbepaling echter geenszins volgt dat een huurder eveneens aansprakelijk zou zijn voor beschadigingen en verliezen die zouden zijn ontstaan door toedoen van

een medehuurder die, samen met hem, het genot heeft van een «gemeenschappelijk» lokaal;

Overwegende dat in de onderscheiden gesloten huurovereenkomsten is bedongen dat de huurder de verplichting heeft de gemene delen van het bedoelde gebouw te onderhouden zoals een goed huisvader past en op de achterzijde ervan tevens is vermeld dat de huurder volledig aansprakelijk is voor beschadigingen of verlies, wat die gemene delen betreft;

dat uit die bedingen echter geenszins volgt dat elke onderscheiden huurder eveneens aansprakelijk is voor beschadigingen en verliezen, wat betreft de gemene delen, die het gevolg zouden zijn van een contractuele tekortkoming van een andere huurder;

dat in die onderscheiden huurovereenkomsten immers geenszins, wat die beschadigingen of verliezen betreft, is bedongen dat hoofdelijkheid tussen de huurders van gemeubelde kamers in bedoeld eigendom zou bestaan en een dergelijke hoofdelijkheid krachtens het eerste lid van artikel 1202 van het Burgerlijk Wetboek niet mag worden vermoed;

Overwegende dat uit het voorgaande volgt dat eiseressen in beide besproken vorderingen de bewijslast hebben van hun aanvoering als zou de waterschade zijn ontstaan door enigerlei contractuele tekortkoming van alle of van één van de huurders van gemeubelde kamers in bedoeld gebouw,

dat, zelfs zo zou worden aanvaard dat, ondanks het niet contractuele karakter van het plaatsbezoek dat op 8 maart 1979 door de landmeter-schatter werd gedaan, de oorzaak van de waterschade, zoals door die deskundige in zijn brief van 13 maart 1979 vermeld, het niet-afsluiten van de waterleiding — waardoor een buis in het gemeenschappelijk stortbadlokaal sprong — is, dan nog, ongeacht de vraag of tweede eiseres niet zelf eveneens zorg moest dragen voor het afsluiten van de waterleiding, het duidelijk is dat het niet-afsluiten alléén eventueel zou kunnen worden verweten aan die van de huurders welke als laatste het bedoelde gebouw verliet;

dat immers het «gemeenschappelijk stortbadlokaal» ter beschikking moest blijven van alle huurders en de waterleiding derhalve niet mocht worden afgesloten door die van de huurders welke niet als laatste het bedoelde gebouw verlieten;

dat eiseressen in beide besproken vorderingen bewijzen noch aanbieden te bewijzen welke van de huurders als laatste het bedoelde gebouw verliet, waaruit volgt dat de besproken vorderingen, bij gebreke van bewijs van de aansprakelijkheid van één van de huurders, zowel ten opzichte van alle verweerders in de onder I vermelde vordering als ten opzichte van verweerder in de onder III vermelde vordering, niet-gegrond zijn;

Betreffende de onder II vermelde vordering

Overwegende dat die vordering, die regelmatig werd ingesteld en derhalve toelaatbaar is, strekt tot het doen bevelen van vrijwaring;

dat uit de niet-gegrondheid van de onder I vermelde vordering volgt dat de besproken vordering zonder voorwerp en derhalve evenmin gegrond is;

(...)

EUROPEES RECHT

Overzicht van rechtspraak van het Hof van Justitie van de Europese Gemeenschappen

Zaak 117/83 (Vijfde kamer) — Firma Könecke /B.A.L.M. (prejudicieel) — *Terugvordering van ten onrechte vrijgegeven waarborg in de sector rundvlees* — 25 september 1984

Het Verwaltungsgericht Frankfurt am Main heeft een aantal prejudiciële vragen gesteld met name betreffende de uitlegging en de geldigheid van artikel 4 van verordening nr. 1071/68 van de Commissie houdende uitvoeringsbepalingen betreffende de toekenning van steun aan de particuliere opslag in de sector rundvlees.

De vragen zijn gerezen in het kader van een geding tussen de B.A.L.M. en een Duitse onderneming die zich krachtens genoemde verordening had verbonden om gedurende vier maanden een bepaalde hoeveelheid uit de Gemeenschap afkomstig vers rundvlees op te slaan en na het verstrijken van de opslagperiode de vrijgifte van de door haar gestelde waarborgen had bekomen.

Nadien stelde de douanerecherche vast dat verzoekster bevroren vlees uit de volksrepubliek China had opgeslagen, waarop de B.A.L.M. haar beschikkingen houdende vaststelling van de steun en vrijgifte van de waarborgen introk; zij vorderde de steun terug en verklaarde de waarborgen verbeurd.

Het geëdieerde Verwaltungsgericht was van mening dat aan verordening nr. 1071/68 niet de bevoegdheid kon worden ontleend om de beschikkingen houdende vrijgifte van de waarborg in te trekken en betwijfelde zeer of de intrekking van de beschikking houdende vrijgifte van een waarborg naar nationaal recht toelaatbaar was. Daar de waarborg een zekerheid is, kan hij niet meer worden opgeëist wanneer het risico zich reeds heeft voorgedaan.

Van oordeel dat inbreuk is gemaakt op een aantal strafrechtsbeginselen die de Lid-Staten gemeen hebben inzonderheid omdat aan de verantwoordelijken reeds strafsancities zijn opgelegd, heeft de nationale rechterlijke instantie het Hof van Justitie de navolgende prejudiciële vragen voorgelegd:

«1. Zijn de nationale interventiebureaus ingevolge artikel 4 van verordening (EEG) nr. 1071/68 van de Commissie van 25 juli 1968 houdende uitvoeringsbepalingen betreffende de toekenning van steun aan de particuliere opslag in de sector rundvlees (PB 1968, L 180, blz. 19) gerechtigd, na het verstrijken van de opslagperiode ten onrechte vrijgegeven waarborgen weer op te eisen?

2. Zo de eerste vraag ontkennend moet worden beantwoord: is een nationale wettelijke regeling ingevolge welke na het verstrijken van de opslagperiode een ten onrechte genomen besluit tot vrijgifte van een waarborg ongedaan kan worden gemaakt en de waarborgsom weer opeisbaar wordt, verenigbaar met het gemeenschapsrecht?

3. Zo de tweede vraag bevestigend moet worden beantwoord: is een nationale wettelijke regeling in de zin van de tweede vraag verenigbaar met het gemeenschapsrecht, indien ingevolge die regeling de intrekking van het besluit tot vrijgifte en de terugvordering van de waarborg ter beoordeling van het interventiebureau staan?

4. Zo de eerste of de tweede vraag bevestigend moet worden beantwoord: voor welke vordering wordt de waarborg van artikel 4 van verordening (EEG) nr. 1071/68 tot zekerheid gesteld?

5. Zo de vierde vraag aldus moet worden beantwoord, dat de vordering waarvoor de waarborg tot zekerheid wordt gesteld een strafvordering is: is artikel 4 van verordening (EEG) nr. 1071/68 en de daaraan inherente strafvordering in strijd met gemeenschapsrecht van hogere orde?»

In antwoord hierop heeft het Hof voor recht verklaard:

«1. Artikel 4 van verordening nr. 1071/68 van de Commissie van 25 juli 1968 houdende uitvoeringsbepalingen betreffende de toekenning van steun aan de particuliere opslag in de sector rundvlees, machtigt de nationale interventiebureaus niet om, na afloop van de opslagperiode, ten onrechte vrijgegeven waarborgsommen weer op te eisen, noch om aan de ondernemingen geldelijke sancties op te leggen die overeenkomen met het bedrag van de vrijgegeven waarborg.

2. Een nationale wettelijke regeling, die de intrekking van een onregelmatige beschikking tot vrijgifte van een waarborg en de terugvordering van de waarborgsommen na afloop van de opslagperiode toelaat, is onverenigbaar met het gemeenschapsrecht; dit laat evenwel onverlet het recht en de plicht van de nationale instanties om een onderneming, die door frauduleuze handelingen de vrijgifte van de waarborg heeft verkregen, te vervolgen.»

Zaak 38/83 (Derde kamer) — BV Verwerkings Industrie Vreeland/Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten (prejudicieel) — *Annulering van de vaststelling vooraf van restituties bij uitvoer* — 27 september 1984

Het College van beroep voor het Bedrijfsleven heeft vier prejudiciële vragen gesteld over de uitlegging van sommige bepalingen van verordening nr. 1134/68 van de Raad (waarde van de voor het gemeenschappelijk landbouwbeleid gebruikte rekeneenheid), alsmede van verordening nr. 1054/78 van de Commissie betreffende de in de landbouwsector toe te passen wisselkoersen.

De vragen zijn gerezen in een geding tussen het Hoofdproduktschap voor Akkerbouwprodukten en de BV Vreeland.

Deze laatste had op respectievelijk 30 december 1980, 2 januari en 5 januari 1981 certificaten verkregen voor de uitvoer naar derde landen van drie partijen boter in de vorm van produkten voor menselijke consumptie.

Op 23 maart 1981 werd de Italiaanse lire met 6% gedevalueerd en het Britse pond met 22,64% gerevalueerd, met als gevolg dat de waarde van de Nederlandse gulden ten opzichte van de Ecu met 2,4906% verminderde.

Pas op 6 april 1981 paste de Raad de representatieve koersen aan.

Met de verklaring dat zij op basis van de vooraf vastgestelde restitutie niet meer met winst kon exporteren, verzocht Vreeland op 21 april 1981 om annulering van vorenbedoelde vaststellingen vooraf alsmede van de ten blijke daarvan afgegeven certificaten, voor zover daarvan nog geen gebruik was gemaakt.

Met de eerste en de tweede vraag wenst de nationale rechter in wezen te vernemen, of, en zo ja onder welke

omstandigheden, ingevolge verordening 1134/68 van de Raad een aanspraak op annulering van de vaststelling vooraf van de restituties bij uitvoer en van het ten blijke daarvan opgestelde certificaat ontstaat in geval van, enerzijds, een wijziging van de waarde van de munteenheden waaruit de Ecu bestaat, ten opzichte van elkaar en van de Ecu, en, anderzijds, een nieuwe vaststelling van de richt- en interventieprijsen en van de uitvoerrestituties in de betrokken sector.

Verzoekster in het hoofdgeding betoogt dat de Ecu de in het gemeenschappelijk landbouwbeleid gebruikte rekeneenheid is en dat bijgevolg een wijziging van de waarde van de munteenheden waaruit de Ecu bestaat, ten opzichte van elkaar of van de Ecu, een «wijziging van de waarde van de rekeneenheid» in de zin van de verordening is.

Het Hoofdproduktchap en de Commissie zijn daartegenover van mening, dat de begrippen rekeneenheid en pariteit hun belang hebben verloren. De rekeneenheid, waarbij werd uitgegaan van vaste pariteiten en die was vastgesteld op een bepaalde hoeveelheid fijn goud, is thans immers vervangen door de Ecu, die de — binnen bepaalde marges ten opzichte van elkaar schommelende — relatieve koersen tussen de munteenheden van de Lid-Staten uitdrukt.

Daarbij komt dat de monetaire gebeurtenissen niet meer rechtstreeks van invloed zijn op de landbouwprijzen, die in het huidige stelsel door middel van de representatieve koersen worden vastgesteld.

Vastgesteld moet worden dat in voornoemde bepalingen enkel sprake is van wijzigingen van de waarde van de rekeneenheid of van de verhouding tussen deze waarde en de pariteit van de munteenheid van een Lid-Staat.

De wijzigingen van de waarde van de Ecu of van de munteenheden waaruit deze bestaat zijn niet rechtstreeks van invloed op de landbouwprijzen. Voor de toepassing van het gemeenschappelijk landbouwbeleid wordt de Ecu dus op basis van de representatieve koersen in nationale munteenheden omgerekend, terwijl het verschil tussen deze laatste en de spelkoersen respectievelijk de effectieve wisselkoersen wordt gecompenseerd door de toepassing van monetair compenserende bedragen.

Wat het onderdeel van de vragen betreft dat betrekking heeft op de per 6 april 1981 in werking getreden landbouwbesluiten, dient te worden opgemerkt dat deze besluiten niet een uitvloeisel waren van de monetaire gebeurtenissen van 23 maart 1981, maar juist zijn genomen in het kader van de jaarlijkse herziening van de prijzen bij het begin van het nieuwe melkprijsjaar.

In antwoord op deze twee vragen verklaart het Hof voor recht :

«Ingevolge de artikelen 1 en 4, lid 1, van verordening nr. 1134/68 van de Raad van 30 juli 1968 ontstaat geen aanspraak op annulering van de vaststelling vooraf van de restituties bij uitvoer en van het ten blijke daarvan opgestelde certificaat in geval van wijziging van de waarde van de munteenheden waaruit de Ecu bestaat, ten opzichte van elkaar en van de Ecu, en evenmin in geval van nieuwe vaststelling van de richt- en interventieprijsen of van de restituties bij uitvoer in de betrokken sector, wanneer deze nieuwe vaststelling is geschied op grond van de gemeenschappelijke marktordening in het kader van de jaarlijkse herziening van de landbouwprijzen.»

Met de derde en de vierde vraag wenst de nationale rechterlijke instantie in wezen te vernemen, of voor de berekening van het nadeel met het oog op de annulering van de vaststelling vooraf, ook de niet vooraf vastgestelde monetair compenserende bedragen en de aankoopprijs in aanmerking moeten worden genomen.

In antwoord hierop verklaart het Hof voor recht :

Voor de berekening van het nadeel in de zin van artikel 4 van verordening nr. 878/77 van de Raad van 26 april 1977 juncto artikel 1, lid 1, van verordening nr. 1054/78 van de Commissie van 19 mei 1978, met het oog op de annulering van de vaststelling vooraf, kunnen de niet vooraf vastgestelde monetair compenserende bedragen en de aankoopprijs niet in aanmerking worden genomen.

Zaak 254/83 (Voltallig Hof) — Commissie van de Europese Gemeenschappen/Italiaanse Republiek — *Niet-nakoming door een Lid-Staat — Verzuim om door een verordening voorziene uitvoeringsmaatregelen vast te stellen — Watergehalte van bevroren pluimvee* — 3 oktober 1984.

De Commissie van de Europese Gemeenschappen heeft het Hof verzocht vast te stellen dat de Italiaanse Republiek de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen door na te laten de maatregelen vast te stellen en mee te delen die zijn voorzien door verordening nr. 2967/76 van de Raad houdende vaststelling van gemeenschappelijke normen betreffende het watergehalte van bevroren of diepgevroren hanen, kippen en kuikens en door verordening nr. 2785/80 van de Commissie houdende uitvoeringsbepalingen van voornoemde verordening.

Sommige bepalingen van verordening nr. 2785/80 van de Commissie verplichten de Lid-Statens passende maatregelen te nemen ten einde sancties te stellen op inbreuken op de bepalingen van de verordening van de Raad, en artikel 7 verplicht hen aan de overige Lid-Statens en aan de Commissie vóór 1 maart 1981 de praktische controleregeling mee te delen.

Te harer verdediging voert de Italiaanse regering aan dat, waar de vast te stellen maatregelen sancties omvatten, zij naar Italiaans recht niet bij ministerieel decreet kunnen worden vastgesteld maar enkel in de vorm van een wet, waarvan de totstandkomingsprocedure ingewikkelder is dan die van een ministerieel decreet.

Deze omstandigheden kunnen het aan de Italiaanse Republiek verweten verzuim niet ongedaan maken.

Het Hof, rechtdoende, verstaat :

«Door niet binnen de gestelde termijn de maatregelen vast te stellen en mee te delen die zijn voorzien door verordening nr. 2785/80 van de Commissie van 30 oktober 1980, is de Italiaanse Republiek de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet nagekomen.»

Zaak 279/83 (Voltallig Hof) — Commissie van de Europese Gemeenschappen/Italiaanse Republiek — *Niet-nakoming door een Lid-Staat — Uitvoering van richtlijn — Wederzijdse bijstand inzake BTW* — 3 oktober 1984

De Commissie van de Europese Gemeenschappen heeft het Hof verzocht vast te stellen dat de Italiaanse Republiek de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet is nagekomen door niet binnen de gestelde ter-

mijn de nodige bepalingen vast te stellen voor het volgen van richtlijn nr. 79/1071 van de Raad houdende wijziging van richtlijn nr. 76/308 betreffende de wederzijdse bijstand inzake de invordering van schuldvorderingen die voortvloeien uit de verrichtingen die deel uitmaken van het financieringsstelsel van het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw, alsmede van landbouweffingen en douanerechten.

Bij richtlijn 79/1071 wordt het stelsel van wederzijdse bijstand tussen de Lid-Staten inzake de invordering van schuldvorderingen uitgebreid tot de BTW. Ingevolge de richtlijn doen de Lid-Staten de nodige maatregelen in werking treden om uiterlijk op 1 januari 1981 aan de richtlijn te voldoen.

De Italiaanse regering verklaart dat de verdraging bij de uitvoering van de richtlijn te wijten is aan de omstandigheid dat het daartoe bij het Italiaanse parlement ingediende wetsontwerp wegens het einde van de legislatuurperiode niet kon worden goedgekeurd.

Deze omstandigheden kunnen het aan de Italiaanse Republiek verweten verzuim niet ongedaan maken.

Het Hof, rechtdoende, verstaat:

«Door niet binnen de gestelde termijn de nodige bepalingen vast te stellen voor het volgen van richtlijn nr. 79/1071 van de Raad van 6 december 1979 houdende wijziging van richtlijn nr. 76/308 betreffende de wederzijdse bijstand inzake de invordering van schuldvorderingen die voortvloeien uit de verrichtingen die deel uitmaken van het financieringsstelsel van het Europees Oriëntatie- en Garantiefonds voor de Landbouw, alsmede van landbouweffingen en douanerechten, is de Italiaanse Republiek de krachtens het EEG-Verdrag op haar rustende verplichtingen niet nagekomen.»

BOEKEN

Gerechtelijk Wetboek, bewerkt door HENRI BOONEN, Maarten Kluwer's Internationale Uitgeversonderneming N.V., Antwerpen-Apeldoorn, 1984, tweede druk, 388 p., 595 fr.

In 1977 verscheen in de serie wetteksten in pocketvorm het Gerechtelijk Wetboek, bewerkt door Henri Boonen, advocaat te Antwerpen. Sedert de inwerkingtreding van dit wetboek zijn er reeds meer dan 200 artikelen gewijzigd, vervangen of aangevuld. De tweede druk die nu voorligt, voldoet dan ook aan een dringende behoefte om over een degelijk bijgewerkt wetboek te beschikken.

In een zeer handzaam formaat biedt de bewerker niet alleen de wet 10 oktober 1967 houdend het Gerechtelijk Wetboek. In deze prijsvriendelijke pocket werden eveneens opgenomen het K.B. 30 november 1970 tot vaststelling van het tarief van de invorderbare kosten bedoeld in art. 1022 Ger. W. én het Verdrag 27 september 1968 betreffende de rechterlijke bevoegdheid en de tenuitvoerlegging van beslissingen in burgerlijke en handelszaken. In een overzichtelijke tabel worden de wetswijzigingen sedert de wet 10 oktober 1967 houdend het Gerechtelijk Wetboek artikelsgewijs vermeld. Spijtig genoeg werd de vindplaats van de aangehaalde wetten niet opgenomen. Ten slotte bevat deze uitgave een uitgebreid alfabetisch trefwoordenregister, wat de bruikbaarheid van dit handig werkinstrument verhoogt.

Blijkens het voorbericht zijn de teksten bijgewerkt tot 1 augustus 1984. De reclamefolder vermeldt daarentegen als einddatum 15 oktober 1984. De wet 4 mei 1984 houdende wijziging van het Gerechtelijk Wetboek met het oog op de oprichting van twee Orden van advocaten in het gerechtelijk arrondissement Brussel, *B.S.*, 7

september 1984, is inderdaad nog opgenomen. In de tabel van de wetswijzigingen zoekt men echter tevergeefs naar de gewijzigde of aangevulde wetteksten. Hoewel de door de wet 28 juni 1984 betreffende sommige aspecten van de toestand van de vreemdelingen en houdende invoering van het Wetboek van de Belgische nationaliteit, *B.S.*, 10 en 12 juli 1984, in de artt. 569 en 628, 9°, Ger. W. aangebrachte wijzigingen slechts op 1 januari 1985 in werking traden (K.B. 18 juli 1984, *B.S.*, 4 augustus 1984), werden ze reeds verwerkt.

Is de bijwerking volledig en vakkundig? Een genuanceerd antwoord dringt zich op. Na een vluchtige steekproef is gebleken dat art. 580, 12°, Ger. W., toegevoegd bij art. 69 wet 28 december 1983 houdende fiscale en begrotingsbepalingen, *B.S.*, 30 december 1983, niet is opgenomen. De bijwerking is niet altijd voortreffelijk. Voorzichtigheid is soms geboden. Het derde lid van de artt. 202 en 204 Ger. W. moet geschrapt worden. Het betreft immers overgangsbepalingen uit de wet 22 oktober 1982, *B.S.*, 28 oktober 1982. De artikelen 448 en 499 Ger. W. zijn ten onrechte volledig vervangen. In art. 448 Ger. W. diende enkel het eerste lid, in art. 499 Ger. W. uitsluitend het tweede lid vervangen te worden (artt. 3 en 7 wet 4 mei 1984, *B.S.*, 7 september 1984).

Jean Laenens

P.A.M. MEIJKNECHT, Kennismaking met het Burgerlijk Procesrecht, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1984, 6e druk, 100 p.

Elk jaar verschijnt er nu een nieuwe druk van dit beknopt overzicht van het Nederlands burgerlijk procesrecht (zie de bespreking van de 5e druk in *R.W.*, 1983-84, 952). Dit kan geen verrassing zijn. De auteur is er immers in geslaagd in een klare taal een algemene oriëntatie te bieden aan de beginnende studenten die nog niet vertrouwd zijn met de civiele procesgang.

De als bijlage opgenomen processtukken zijn deels vervangen door nieuwe voorbeelden. Mr. R. Ch. Verschuur was de auteur hierbij behulpzaam. De literatuurlijst werd aangevuld.

De tekst is aangepast aan de stand van zaken op 1 juli 1984. Enkele belangrijke wetswijzigingen worden gesignaleerd. Het beginsel van de openbaarheid van de terechtzitting werd pas in 1984 in art. 429g Rv. neergelegd. De gratis-admissieprocedure (art. 855 Rv.) verviel en ingrijpende wijzigingen werden aangebracht aan de Wet Rechtsbijstand aan On- en Minvermogenenden (WROM) en aan de Wet Tarieven in burgerlijke zaken. Ook een aantal recente wetsontwerpen laat de auteur niet onvermeld, zoals inzake de arbitrage, het «burgemeestertje», het «herstel-exploit», het bewijsrecht en het loonbeslag.

Ten slotte nog deze taalopmerking: het *exploot* in de 5e druk werd *exploit* in de 6e druk.

Jean Laenens

Deformalisering in de rechtspraktijk, Congresbundel Jonge Balie Congres 1984, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1984, 147 p.

Ter gelegenheid van het Jonge Balie Congres 1984, «Regelrecht — Deformalisering in de Rechtspraktijk», werd een bundel uitgegeven. Hierin wordt het deformatiseringsverschijnsel, in de ruimste zin, aan de orde gesteld. Aangetoond wordt dat het meer dan een mode is. De deformatisering kent niet enkel een opgang in het burgerlijk procesrecht. Een soortgelijke ontwikkeling doet zich voor in het straf-, het bestuurs-, het sociaal verzekerings- en het belastingprocesrecht. De rechter is in toenemende mate geneigd procesregels opzij te zetten voor zover de billijkheid zulks vordert. De wetgever biedt hem trouwens vaak ook meer speelruimte om de reeds vereenvoudigde vormvoorschriften ruim uit te leggen. Dit bevordert een rechtvaardige rechtsbedeling. Of de rechtszekerheid hierdoor gediend wordt, kan betwijfeld worden. Daarnaast scheidt de deformatisering nieuwe problemen, zoals een toename van het aantal onbezonnen acties. Een betrekkelijk informeel geregelde procedure brengt bovendien zowel voor de rechter als voor de partijen een grote verantwoordelijkheid met zich waar het gaat om het bewaken van procesrechtelijke beginselen.

Voormelde bedenkingen vindt men her en der verspreid in een tiental opstellen. Zoals vaak bij dergelijke bundels zijn de bijdragen ongelijkmatig qua vorm en inhoud. Het congressthema zelf komt soms niet voldoende aan bod. Een algemeen syntheserapport ontbreekt, tenzij de inleiding door de Jonge Baliecommissie 1984 hiervoor dienstig wordt geacht. Bijzondere aandacht verdient het opstel van P.N. Van Regteren Altena over de deformalisering van de procestaal. Ook het antwoord van E. Blankenburg op de vraag «Bevorderen rechtshulpers de groeiende neiging tot procederen of remmen zij deze juist af?» is beslist lezenswaardig.

Jean Laenens

Recht op scherp. Beschouwingen over handhaving van publiekrecht aangeboden aan Prof. Mr. W. Duk, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1984, 540 blz.

Kracht van Wet. Opstellen aangeboden aan Mr. W.J. van Eijkern, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1984, 330 blz.

1. Het is niet gemakkelijk een recensie te schrijven van een feestbundel opgenomen bijdragen niet tot hun recht; ofwel streeft hij zich op de persoon van de gevierde, en dan komen de in de feestbundel opgenomen bijdragen niet tot hun recht; ofwel streeft hij volledigheid na, en om binnen de normale omvang van een boekbespreking te blijven, wordt de oppervlakkigheid troef; ofwel bespreekt hij slechts enkele bijdragen, die hem het best liggen, en dan is hij (bewust) subjectief.

Wat nu volgt is, t.a.v. beide feestbundels, een proeve van compromis, een drievoudige benadering, voor elk wat wils, maar dan toch slechts in nuce.

2. *De persoon van de gevierden*: a) Wim Duk was tot voor enkele maanden, toen hij de pensioengerechtigde leeftijd bereikte, hoogleraar bestuursrecht aan de Universiteit van Amsterdam, na voordien ambtenaar te zijn geweest op de Stafafdeling Wetgeving van het Ministerie van Justitie.

Hij was een begenadigd docent en een wetenschapsbeoefenaar waarvan P. Nicolai in zijn bijdrage tot de bundel *Recht op scherp* terecht getuigt: «Zijn geschriften ... omvatten niet veel pagina's maar toch een veelheid van gedachten.»

Een van zijn meest markante stellingen is dat een van de mogelijkheden voor de strafrechter om, zoals hij hoort te doen, beleid te voeren is, zich op te stellen tegenover het openbaar ministerie als de administratieve rechter tegenover een overheidsorgaan, welks handelen door die rechter wordt getoetst (Maatstaven voor de beoordeling van sancties, *Ars Aequi*, 1981, 231-238). Hoe juist!

Wim Duk was — en is — bovenal een minzaam en hartelijk man, een sympathieke collega, met een ruime zin voor relativiteit en humor, zoals o.m. blijkt uit de slotzin van zijn bijdrage tot de bundel *Kracht en Wet*: «In een tijd waarin de nakomelingen van Adam en Eva door fatale stompzinnigheid — meer nog dan door demonische kwaadaardigheid — eigenhandig de apocalyps nabij hebben gebracht, is ernst bij schier elk ander onderwerp onwaardig.»

b) Op 16 november 1984 nam Willem Johan van Eijkern afscheid als hoofd van de Stafafdeling Wetgeving Publiekrecht — een functie waarin hij Wim Duk was opgevolgd — en als loco-Secretaris-Generaal van het Ministerie van Justitie.

Hij was een modelambtenaar, een meester van het ambtelijk wetgevingswerk, wiens grote verdiensten veelal anoniem bleven, een «zwoeger in het vooronder» (Van Agt).

Een goed functionerende afdeling Wetgeving, zoals die van van Eijkern, is in een Ministerie van Justitie van onschatbare waarde.

Wanneer men weet dat een wet in de loop van de behandeling er doorgaans niet fraaier op wordt — van Eijkern's wet van de afnemende nauwkeurigheid — is het belang van een steengoed voorontwerp self-evident.

Ook van Eijkern was een vriendelijke en pittige persoonlijkheid every inch a gentleman. Voetbal liefhebber, gastronom, uitstekende jurist: een ideale combinatie.

3. *De inhoud van de twee feestbundels*. Beide feestbundels bevatten, in tegenstelling tot andere dergelijke boeken, niet een samenvloeiende losse bijdragen, die slechts de sympathie voor de gehuldigde gemeen hebben, maar een samenhangend en geordend geheel van beschouwingen.

Recht op scherp is een boek over de verhouding tussen strafrecht en bestuursrecht en over rechtshandhaving. Het is een boek rond vijf thema's: I. Op zoek naar bewakers; II. Strafrecht en bestuursrecht: eenheid en samenloop; III. Recente ontwikkelingen en actuele problemen op het terrein van handhaving van strafrecht, staatsrecht en bestuursrecht; IV. Nadere beschouwingen over een aantal bestuursrechtelijke sancties; V. Handhavingproblemen op het terrein van belastingrecht, arbeidsrecht, jeugdrecht en buitenslands publiekrecht. In totaal 31 bijdragen.

Kracht van wet behandelt algemene vraagstukken met betrekking tot de opzet, inhoud, procedure van voortstandkoming en realisering van publiekrechtelijke wetgeving. De 22 bijdragen, geschreven door huidige en vroegere ambtenaren van de Stafafdeling Wetgeving, zijn ondergebracht onder vier thema's: raamwerk van wetgeving, inhoud van wetgeving, werken aan wetgeving, en beoordeling van wetgeving.

De redactiecommissie spreekt de wens uit — en ik moge die zonder voorbehoud onderschrijven — «dat deze bundel zal bijdragen tot een verdiept inzicht in de wetgevingspraktijk en daartoe zijn plaats zal krijgen in juridisch onderwijs, onderzoek en praktijk» (p. VI).

4. *Eigen voorkeur*. Op gevaar af alle andere auteurs onrecht aan te doen, moge ik bijzondere aandacht vragen voor vijf bijdragen uit *Recht op scherp* en voor vier bijdragen uit *Kracht van wet*. Waarom deze 5 + 4? Wellicht omdat ik daarin inkeken terugvind, die ik zelf koester (o, ijdelheid der ijdelheden!); alleszins niet omdat de andere bijdragen niet van een zelfde hoogstaand niveau zouden zijn.

De langste bijdrage in *Recht op scherp* is die van P. Nicolai over handhaving van ongeschreven recht (p. 3-54); zij bevat tal van originele — sommigen zullen menen provocerende — stellingen, met name de invoering van «ongeschreven burgerplichten» — bv. normen welke een zorgvuldig vergunninghouder betamen — en het beklemtonen van de verplichting van het Openbaar Ministerie om de beginselen van behoorlijk bestuur in acht te nemen.

Uit de bijdrage van M.R. Mok, «Rechterlijke toetsing van wetgeving», licht ik de volgende passage — die in de Nederlandse context, meer nog dan in de Belgische — opmerkelijk is: «Toch geeft een hogere geschreven regeling het meeste houvast en daardoor de meeste rechtszekerheid. Naar mijn mening dient grote terughoudendheid te worden betracht bij de ontwikkeling van algemene rechtsbeginselen waaraan wetgeving mag en moet worden getoets» (p. 73-74).

T. Hoogenboom rekent af met de ook bij ons geldende, maar m.i. onaanvaardbare — zie *R.W.*, 1973-74, 1252-1254 — stelling dat een vordering tot schadeloosstelling wegens een onrechtmatige daad van de rechter niet mogelijk zou zijn; zijn overigens nog zeer voorzichtige conclusie luidt: «Is een vordering uit onrechtmatige daad wegens onrechtmatige rechtspraak, strekkende tot een rechterlijk bevel of verbod, niet goed denkbaar; in het kader van de bestuurlijke taak valt niet te zien waarom de rechter daarvan verschoond zou behoren te blijven» (p. 106). Immunitet voor (foutief) rechterlijk optreden, quousque tandem?

G.H.L. Weesing schrijft over de handhaving van het bestuursrecht met privaatrechtelijke middelen; uit zijn bijdrage licht ik instemmend de volgende passage m.b.t. de vraag welke rechter het meest geëigend is om rechtsbescherming tegen de overheid te bieden: «de lijdelijke procespositie van de burgerlijke rechter en diens terughouding op het punt van toetsing van (privaatrechtelijke) besluitvorming van de overheid aan algemene beginselen van behoorlijk bestuur lijken te grote handicaps te vormen om recht te kunnen doen aan de eisen, die aan het toepassen door de overheid van sancties in het algemeen en van retributieve sancties, zoals het opleggen van contractuele boetes, in het bijzonder zijn te stellen. De administratieve rechter lijkt met een grotere legitimatie en gewenning op het punt van toetsing van overheidsbesluiten en met vernietigingsgronden als de algemene beginselen van behoorlijk bestuur daarvoor beter geëquipeerd» (p. 342).

De laatste bijdrage uit «Recht op scherp», die ik *en vedette* wil stellen, is die van H. Troostwijk, «De toetsing door de ambtenarenrechter van disciplinaire straffen», waaruit een opvallende gelijkens blijkt tussen de Nederlandse en de Belgische aanpak ter zake.

Uit *Kracht van wet* zij allereerst het stuk van J.A.M. van Angeren over beginselen van behoorlijke wetgeving op de voorgrond geplaatst. Het gaat hier inzonderheid over het vertrouwensbeginsel

dat meebrengt dat «burgers erop mogen vertrouwen dat een voor hen nadelige regeling eerst gelding krijgt vanaf het tijdstip van inwerkingtreding van de wet...» (p. 72).

De bijdrage van E.M.H. Hirsch Ballin m.b.t. de «architectuur van wetgeving» sluit af met de volgende bedenking over de hedendaagse codificering bij wege van «codificerende wetgeving» die vooralsnog lancuneus is, «aanbouwwetgeving» (p. 95): «De hedendaagse codificering is gericht op kwaliteitsverbetering van het positieve recht. Algemene wetten kunnen, ook als ze stap voor stap tot stand worden gebracht en herzien, tot wetgeving leiden, die zowel door haar inhoud als door haar architectuur gunstig afsteekt bij het heersende particularisme» (p. 96).

Boeiend is de bijdrage van J.J. Wiarda over de druk op de rechtsbescherming (grote toevloed van zaken en achterstand in de administratieve rechtspraak). Wiarda pleit voor een verplichte voorprocedure; tegen primaire besluiten zou in de regel geen rechtstreeks beroep op de rechter moeten openstaan.

Ten slotte erken ik te hebben genoten van de spottende bijdrage van Duk: «Techniek van wetgeving. Een experiment bij het onderwijs aan de Universiteit van Amsterdam».

5. *Besluit: Recht op scherp en Kracht van wet* zijn boeken die men koopt en leest, niet alleen uit waardering voor de twee hoogstaande juristen en mensen die Duk en Van Eijkern zijn, maar ook voor de waardevolle inhoud. Moge wat voorafgaat laten blijken van de geneugten die elke lezer — ook een Belgisch/Vlaamse lezer — onmiskenbaar ten deel valt bij het doorbladeren en doorlezen van deze twee feestbundels.

Prof. dr. L.P. Suetens

P.W.C. AKKERMANS, P.J. BOUKEMA en D.H.M. MEUWISSEN, *Grondwet en grondwetsherziening. Tekstverzameling*, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1984, 802 blz.

Nieuwe, gewijzigde editie van de in 1976 voor het eerst gepubliceerde tekstverzameling, waarin thans zijn opgenomen 35 teksten (tijdschriftartikelen, uittreksels uit boeken, rapporten, preadviezen; teksten van voorstellen en ontwerpen) over de Nederlandse Grondwet.

De samenstellers gaan uit van de vaststelling dat literatuur over staatsrechtelijke onderwerpen veelal verspreid te vinden is in boeken en tijdschriften die niet altijd voor iedereen vlot verkrijgbaar zijn, wat met name in het onderwijs tot praktische problemen leidt. Vandaar deze bundel, die bedoeld is «om een hulpmiddel te zijn bij het universitaire onderwijs in het staatsrecht».

Uiteraard werd in deze nieuwe editie veel informatie opgenomen m.b.t. de op 17 februari 1983 in werking getreden nieuwe Nederlandse Grondwet.

L.P.S.

G.W.M. VAN VUGT, *Naar een sterke gemeenteraad. Politieke en gemeenterechtelijke aspecten van het lokale bestuur*, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1984, 156 blz.

In dit boekje wordt de verhouding tussen de gemeenteraad en het college van burgemeester en wethouders naar Nederlands recht en in de Nederlandse praktijk beschreven. Ook wordt aandacht besteed aan de positie van de burgemeester, de rol van raadscommissies, de interne verhouding binnen het college en de inbreng vanuit het ambtelijk apparaat. De auteur beperkt zich niet tot een loutere beschrijving van ontwikkelingen, formele regelingen en praktische uitwerking hiervan, maar geeft ook commentaar waar zulks gewenst lijkt. Het boekje mondt uit in een pleidooi voor een sterke gemeenteraad in een bestuurskrachtige gemeente: «De gemeenteraad moet zijn prominente plaats waarmaken, en dient daartoe in de gelegenheid te worden gesteld, evenals de gemeente zelf zijn positie in het binnenlands bestuur zal moeten kunnen consolideren en eventueel uitbouwen — in het belang van democratische verhoudingen, service aan de burger en een integrale aanpak van problemen» (p. 156).

L.P.S.

Th. HOLTERMAN, *Recht betreffende lagere rechtsgemeenschappen*, W.E.J. Tjeenk Willink, Zwolle, 1984, 178 blz.

Dit boek, dat is gegroeid uit door de auteur gedoopte colleges aan de Erasmus Universiteit te Rotterdam, behelst een systematisch overzicht van het in Nederland geldend recht betreffende de gemeente, het waterschap, de provincie en de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie.

De auteur beoogt de kennisverwerving te laten lopen via thematische inzichtsverwerving, uitgaande van de volgende vijf indelingsprincipes:

— *Vertegenwoordiging*: vertegenwoordiging van wie? Hoe wordt er vertegenwoordigd?

— *Wering*: op grond van welke criteria worden mensen geverd uit vertegenwoordigende organen (bv. leeftijd, nationaliteit, territorialiteit)?

— *Beslissing*: op welke wijze komen beslissingen tot stand als vertegenwoordigers zich in raden gaan uitspreken?

— *Geleding*: hoe zijn de organen van de lagere rechtsgemeenschappen ten aanzien van elkaar gegroepeerd?

— *Terugtrekking*: moeten bepaalde organen en regelingen wijken voor andere bestuursorganen of regelingen?

L.P.S.

F. KUITENBROUWER, D.W.F. VERKADE en R.J.M. VAN DER HORST, *Drieluik privacybescherming*, Kluwer, Deventer, 1984, 190 blz.

Dit boekje bevat een balans van de bescherming van de informatieve privacy in Nederland, opgemaakt door drie auteurs, ieder vanuit een eigen invalshoek.

Mr. F. Kuitenbrouwer schetst het verloop van het rechtspolitieke debat over de bescherming van privacy in verband met persoonsregistraties.

Prof. mr. Verkade beschrijft de rechtspositie van de geregistreerde naar huidig en komend recht, en besteedt met name aandacht aan de vraag welke invloed van de specifieke wetgeving uitgaat op de toepassing van de algemene rechtsregels: een positieve, versterkende invloed op de rechtspositie van het individu, of juist een negatieve, beperkende?

Uit zijn bijdrage komt zeer duidelijk naar voren dat ook nu de privacy-aanspraken redelijk tot hun recht komen, al is het ontwerp van wet op de persoonsregistraties nog lang geen wet.

Ten slotte behandelt Van der Horst een aantal technisch-organisatorische aspecten.

L.P.S.

BERICHTEN

Universitair Nieuws — Doctoraat

Aan de Katholieke Universiteit te Leuven, Faculteit Rechtsgeleerdheid, zal op vrijdag, 15 februari 1985, om 17.00 uur in de Promotiezaal van de Universiteit, Naamse straat 22 te Leuven de heer Danny PIETERS, geboren in 1956 te Ukkel, wonende te 3000 Leuven, Jozef-II-straat 7, zijn proefschrift en de bijgevoegde stellingen verdedigen met het oog op het behalen van de graad van doctor in de rechten.

Het proefschrift handelt over: «Sociale grondrechten op prestaties in de grondwetten van de landen van de Europese Gemeenschap».

Promotor is prof. J. Van Langendonck, gewoon hoogleraar aan de Universiteit (Faculteit Rechtsgeleerdheid). Copromotor is prof. J. De Meyer, gewoon hoogleraar aan de Universiteit (Faculteit Rechtsgeleerdheid).

Studiedag over de huurwet in 1985

De huurwetgeving werd door twee opeenvolgende wetten opnieuw gewijzigd.
De Faculteit der Rechtsgeleerdheid R.U.G. organiseert hierover op 22 februari 1985 een studiedag, waarbij op een praktijkgerichte informatie de nadruk wordt gelegd.

Programma :

- 17h30: Prof. dr. Y. Merchiers, Algemene inleiding en wetgevingstechnische aspecten
  - 18h : Johan Vande Lanotte, Huurprijbepaling
  - 19h15: Koffiepauze
  - 19h30: Bernard Hubeau, Duur van de huur en opzeggingstermijnen.
- De studiedag wordt gehouden in de Universiteitsstraat 4, 9000 Gent.

Technologie op zoek naar recht

Onder deze titel wordt op 27 en 28 februari 1985 op initiatief van de Vlaamse Juristenvereniging door de Rechtsfaculteit Gent in samenwerking met de Belgische zusterfaculteiten en de Belgische Vereniging voor Europees Recht, onder auspiciën van N.V. Kredietbank, een colloquium georganiseerd n.a.v. Flanders' Technology '85.

- Het colloquium wordt gesplitst in drie parallele workshops waarin telkens aspecten van de invloed van technologie op het recht nader worden ontleed.
- Thema A :** Ontstaan, ontwikkeling en overdracht van technologie.
- Thema B :** Technologie en mutaties van het recht.
- Thema C :** Europeesrechtelijke aspecten van de technologie.

Woensdag 27 februari 1985

- 9.00 u. : Aankomst deelnemers - Morgenkoffie.
- 9.30 u. : Openingszitting
Verwelkoming door Prof. Dr. M. Storme, voorzitter Vlaamse Juristenvereniging (RUG).
Inleiding door Prof. Dr. J. Mertens de Wilmars.
- 10.30 u. : Parallele workshops.
- A1: Bescherming van technologie in haar ontwikkelingsfase.
Lic. Fr. Walschot, adviseur juridisch departement Fabrimetal,
- B1: Milieurecht teveel?
Prof. Dr. H. Bocken, RUG.
- C1: - Technologie transferten in de E.G. - Noden van het bedrijfsleven
Ir. J. Cardoen, Innovi; Dr. Glokner, Europese vereniging voor overdracht van technologieën, innovatie en industriële informatie.
- Juridische bescherming van technologie - Europeesrechtelijke aspecten.
Prof. Dr. L. De Gryse, UFSIA.
- Lunch
- 14.00 u. :
A2: Technologie joint-ventures en fiscaliteit.
Mr. L.H. Verbeke, advocaat te Brussel.
- B2: Gereguleerde vrijheid inzake dataverkeer - Van rechtsvergelijkende inzichten naar nood aan internationale normering.
Prof. Dr. B. De Schutter, VUB en Dr. J. Spreutels, ULB.
- C2: Overdracht/Verwerving.
Licenties
Dhr. J.F. Verstrynge, adviseur E.G. Commissie.
- 15,15 u. :
A3: Nieuwe technologieën en sociale verhoudingen.
Mr. L. De Schrijver, advocaat te Gent.
- B3: Export van technologie naar het Oostblok.
Prof. Dr. P.-J. Kuyper, VU Amsterdam.
- C3: Overdracht/Verwerving.
Samenwerkingsovereenkomsten
Prof. Dr. J. Steenberg, KUL.
- 16.30 u. : Bezoek Flanders' Technology International '84.

Donderdag 28 februari 1985

- 09.00 u. :
A4: Technologiecontracten - Praktische toepassingen.
Lic. T. Heyman, Lic. Ch. Verbeeck, bedrijfsjuristen.
  - B4: Gezondheidsrechtelijke aspecten van medische experimenten met nieuwe technologieën.
Dr. H. Nys, KUL.
  - C4: Industriebeleid en technologie transferten.
Dhr. Ch. Wilkinson, afdelingshoofd E.G. Commissie.
  - Koffiepauze
  - 10.30 u. :
A5: Overdracht van (gebrekkige) technologie: aansprakelijkheid en verzekering.
Prof. Dr. H. Cousy, KUL.
  - B5: Juridische implicaties van nieuwe ontstaansvormen van menselijk leven.
Dr. P. Senaeve, KUL.
  - Lunch
  - 14.00 u. :
A6: Bescherming van nieuwe vormen van technologie.
Prof. Dr. F. Gotzen, UFSAL.
  - B6: Juridische aspecten van het gebruik van informatica in de gezondheidssector.
Drs. M. Flamee, VUB.
  - 16.00 u. :
- Plenaire slotzitting.
- Rede door M. Eyskens, minister van Economische Zaken.
- Slotwoord door Prof. Dr. M. Storme, voorzitter Vlaamse Juristenvereniging.
- Receptie aangeboden door N.V. IBM - België.
- Het colloquium vindt plaats op 27 en 28 februari 1985 in de gebouwen van het Pand van de Rijksuniversiteit te Gent, Onderbergen 1 te 9000 Gent.
- Alle voordrachten worden gehouden in de moedertaal van de sprekers; hetzelfde geldt voor de interventies. Er is geen simultaanvertaling.
- De deelnemingsprijs bedraagt voor het volledig colloquium de som van 4.250,-F. In deze prijs zijn, naast de deelname aan het colloquium, de lunches, koffiepauzes en een bezoek met vervoer heen en terug aan Flanders' Technology '85 (op 27 februari 1985) inbegrepen.
- De deelnemingsprijs bedraagt 2.750,-F voor hen die slechts voor een dag inschrijven.
- Voor verdere inlichtingen: Technologie op zoek naar Recht, p/a Piet Taelman, Coupure 5, 9000 Gent, tel. 091/24.34.99.

ERRATA

Collectieve arbeidsovereenkomst

Het in nr. 20, kol. 1381, van de lopende jaargang verschenen vonnis van de Arbeidsrechtbank te Antwerpen werd uitgesproken op 7 juni 1984 en niet op 2 juni 1984, zoals foutief gedrukt werd.

TIJDSCHRIFTEN

Bank- en Financiewezen, 1984

- nr. 7
Deleers, Ch., Les techniques de financement; Duron, W., Toekomstige ontwikkeling van onze huidige wettelijke pensioenstelsels; Gollier, J.J., Commentaires sur la problématique financière des pensions et solutions possibles; Clemeur, H., De aanvullende systemen: groepsverzekeringen en pensioenfondsen.